

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารตำราและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อใช้เป็นข้อมูลในการพัฒนา การมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำ: กรณีศึกษาชุมชนลุ่มน้ำสะแกกรัง จังหวัดอุทัยธานี ดังต่อไปนี้

1. แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม
2. แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำ
3. การบริหารจัดการที่มีฐานจากชุมชน (Community Based Management)
4. ทฤษฎีการพัฒนาสังคม
5. การสร้างความตระหนัก
6. การพัฒนาคุณธรรม
7. หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง
8. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
9. กรอบแนวคิดการวิจัย

แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม

1. ความหมายของ “การมีส่วนร่วม”

ความหมายของการมีส่วนร่วมนั้นถูกตีความไปในความหมายต่างๆ กัน ขึ้นอยู่กับสภาพ ความคิด ความเชื่อถือและความยึดมั่น (Value Judgment) ของแต่ละบุคคล แต่ละหน่วยงาน แต่ละองค์กร ทั้งยังขึ้นอยู่กับกาลเวลา และพื้นที่ (Time and Space) และยุคสมัยอีกด้วย ซึ่งมีนักการศึกษา ต่างประเทศและในประเทศได้ให้ความหมายของคำนี้ไว้ ดังนี้

สำหรับนักการศึกษาต่างประเทศ มีผู้ให้ความหมายของ “การมีส่วนร่วม” ที่มีความใกล้เคียงกัน ดังนี้

คูจลาร์ (ชัยฤกษ์ วงษ์เจริญ, 2545, หน้า 47 อ้างอิงใน Douglas, 1970, p. 90) ได้กล่าวถึง ความหมายของการมีส่วนร่วมว่า เป็นคำที่มีความหมายกว้างและใช้ในบริบทต่างกั นักการศึกษา ใช้คำนี้ในการอ้างอิงถึงการมีส่วนร่วมในเหตุการณ์ กิจกรรมหรือโครงการที่มีวัตถุประสงค์เพื่อการศึกษา นักรัฐศาสตร์ใช้คำนี้ในความหมายการเข้าร่วมกับสถาบันทางการเมือง

ของชุมชน นักสังคมวิทยาใช้ในความหมายของการปฏิสัมพันธ์กับบุคคลอื่นๆ ส่วนกลุ่มอื่นๆ ใช้คำนี้ในความหมายของการมีส่วนร่วม ในกระบวนการตัดสินใจ

สหประชาชาติ (ชัยฤกษ์ วงษ์เจริญ, 2545, หน้า 47 อ้างอิงใน United Nations, 1978, p. 5) ได้ให้ความหมายการมีส่วนร่วม หมายถึง การสร้างโอกาสให้สมาชิกทุกคนของชุมชนและสมาชิกในสังคม ที่กว้างกว่า สามารถเข้ามามีส่วนร่วมช่วยเหลือและเข้ามามีอิทธิพลต่อกระบวนการดำเนินกิจกรรม ในการพัฒนา รวมทั้งมีส่วนได้รับประโยชน์จากผลของการพัฒนาอย่างเท่าเทียมกัน สำหรับนักการศึกษาไทย มีผู้ให้ความหมายการมีส่วนร่วมได้หลายท่านด้วยกันดังนี้

เจริญ ภัสระ (2540, หน้า 1-3) กล่าวถึงการมีส่วนร่วม หมายถึง ความพร้อมและโอกาส ที่ทั้งฝ่ายรัฐและชุมชนยอมรับผิชอบและกระทำกิจกรรมร่วมกัน ส่วน ชูชาติ พวงสมจิตร์ (2540, หน้า 12) ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมว่าหมายถึงการเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมตัดสินใจในกิจการใดๆ ที่มีผลกระทบถึงตัวประชาชน และเมตต์ เมตต์การุณจิต (2541, หน้า 17) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมคือ การเปิดโอกาสให้ประชาชนไม่ว่าจะเป็นบุคคลหรือกลุ่มบุคคล เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมไม่ว่าจะเป็นทางตรงหรือทางอ้อม ในลักษณะของการร่วมรับรู้ ร่วมคิด ร่วมทำ ที่มีผลกระทบต่อนตนเองหรือชุมชน ซึ่งให้ความหมายคล้ายกับ ชัยฤกษ์ วงษ์เจริญ (2545, หน้า 7) ที่ให้ความหมายการมีส่วนร่วมว่า หมายถึง การเปิดโอกาสให้ประชาชนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมตั้งแต่การมีส่วนร่วมรับรู้ มีส่วนร่วมคิด มีส่วนร่วมตัดสินใจ มีส่วนร่วมวางแผน มีส่วนร่วมดำเนินการ มีส่วนร่วม ประเมินผล มีส่วนร่วมรับผิดชอบและมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ที่เกิดขึ้น

จากความหมายของการมีส่วนร่วมที่กล่าวไว้ในเบื้องต้น ผู้วิจัยสรุปความหมายของการมีส่วนร่วม ของชุมชนได้ว่า หมายถึง การที่ประชาชนหรือผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องได้เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินการใดๆ โดยมีส่วนร่วมตั้งแต่ร่วมรับรู้ ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมวางแผน ร่วมดำเนินการ ร่วมประเมินผล ร่วมรับผิดชอบ และร่วมในผลประโยชน์ที่เกิดขึ้น

2. ความสำคัญของการมีส่วนร่วม

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 มีบทบัญญัติให้ความคุ้มครองเสรีภาพ ของประชาชนในการแสดงความคิดเห็นและการรวมตัวกันเป็นองค์กรรูปแบบต่างๆ ของประชาชน เพื่อกระทำ กิจกรรมต่างๆ อันเป็นประโยชน์แก่กลุ่มและท้องถิ่นของประชาชน

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 มาตรา 76 และ 79 กำหนดให้รัฐส่งเสริมและสนับสนุนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการกำหนดนโยบาย การตัดสินใจทางการเมือง การวางแผนพัฒนาทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง รวมทั้งการตรวจสอบ การใช้ อำนาจจริงทุกระดับและรัฐต้องส่งเสริมและสนับสนุนให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการสงวน บำรุงรักษา และใช้ประโยชน์จาก ทรัพยากรธรรมชาติและความหลากหลายทางชีวภาพอย่างสมดุล

รวมทั้งมีส่วนร่วมในการส่งเสริมบำรุงรักษาและคุ้มครองคุณภาพสิ่งแวดล้อมตามหลักการพัฒนาที่ยั่งยืน ตลอดจนควบคุมและกำกัด ภาวะมลพิษที่มีผลต่อสุขภาพอนามัย สวัสดิภาพและคุณภาพชีวิตของประชาชน (สมยศ เชื้อไทย, 2546, หน้า 102)

แนวทางการพัฒนา เพื่อให้เกิดการยกระดับความคิดการพัฒนา คือ เปิดโอกาสให้ทุกๆ ฝ่ายเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาประเทศทั้งร่วมคิด ร่วมทำและร่วมติดตามประเมินผลการพัฒนา เพื่อให้การพัฒนาประเทศเป็นกระบวนการพัฒนาที่มีการผนึกกำลังกันอย่างสมานฉันท์ การพัฒนา ที่สร้างความเข้าใจและเอื้ออาทรต่อกัน เป็นการพัฒนาของประชาชนโดยประชาชนและเพื่อประชาชน ของปวงประชานอย่างแท้จริง

3. แนวคิดทฤษฎีองค์ประกอบการมีส่วนร่วม

โคเฮน และอัฟฮอฟ (ชัยฤกษ์ วงษ์เจริญ, 2545 อ้างอิงใน Cohen and Uphoff, 1977, pp. 7-26) กล่าวถึง กรอบในการพิจารณาเรื่องของการมีส่วนร่วมว่ามีโครงสร้างพื้นฐานจำแนกได้ 3 มิติ คือ พิจารณาว่า

มิติที่ 1 มีส่วนร่วมในเรื่องอะไร (What Participation are We Concerned With?) หรือเรียกอีกอย่างว่า ประเภทหรือลักษณะของการมีส่วนร่วม ซึ่งกล่าวว่ามี 4 ประเภท ได้แก่

1. การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (Participation in Decision Making)
2. การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติ (Participation in Implementation)
3. การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ (Participation in Benefits)
4. การมีส่วนร่วมในการประเมินผล (Participation in Evaluation)

มิติที่ 2 ใครที่เข้ามามีส่วนร่วม (Whose Participation are We Concerned With?) คือ การมีส่วนร่วมของประชาชน จำแนกออกเป็น 4 กลุ่ม ได้แก่

1. ผู้ที่อาศัยอยู่ในท้องถิ่น
2. ผู้นำท้องถิ่น
3. เจ้าหน้าที่ของรัฐ
4. คนต่างชาติ

กลุ่มคนทั้ง 4 กลุ่ม ที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมนี้ ย่อมมีคุณลักษณะต่างๆ กัน ซึ่งควรพิจารณาจากลักษณะบุคคล คือ เพศ อายุ สถานภาพครอบครัว การศึกษา อาชีพ รายได้ ระยะเวลาที่อาศัยอยู่ในชุมชน ระยะทางของที่พักกับที่ตั้งของโครงการความร่วมมือ สถานภาพของการได้รับ การจ้างงาน (เช่นทำงานเต็มเวลาหรือไม่เต็มเวลา)

มิติที่ 3 การมีส่วนร่วมเกิดอย่างไร (How is Participation Occurring With in The Project?) ในมิตินี้มีประเด็นการพิจารณาอยู่ 4 ประเด็นคือ

1. พื้นฐานของการมีส่วนร่วม (แรงที่ส่งเสริมการมีส่วนร่วมมาจากที่ใด)
2. รูปแบบของการมีส่วนร่วม (รูปแบบขององค์กร การมีส่วนร่วมโดยตรงหรือโดยอ้อม)
3. ขอบเขตของการมีส่วนร่วม (ระยะเวลาที่เข้ามามีส่วนร่วม ช่วงของกิจกรรม)
4. ประสิทธิภาพของการมีส่วนร่วม (การให้อำนาจแก่ผู้เข้ามามีส่วนร่วม ปฏิสัมพันธ์ของคุณลักษณะต่างๆ ของสิ่งที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วม)

ซึ่งจากแนวคิดของโคเฮนและอัทซอพ ในการพิจารณามิติการมีส่วนร่วม ออกเป็น 3 มิตินั้นถ้าพิจารณาในแต่ละมิติสามารถประยุกต์โยงความสัมพันธ์เข้าสู่ การวิจัยในเรื่องของการบริหารจัดการ ทรัพยากรน้ำ กรณีศึกษาชุมชนลุ่มน้ำสะแกกรังจังหวัดอุทัยธานี ได้ดังนี้

โดยในมิติแรก เราพิจารณาว่ามีส่วนร่วมในเรื่องอะไรนั้น สามารถประยุกต์ใช้โดยมองไป ในเรื่องของการพัฒนารูปแบบการมีส่วนร่วมของชุมชนว่า มีอะไรบ้างที่เกี่ยวกับการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำ

มิติที่ 2 ใครที่เข้ามามีส่วนร่วมสำหรับการวิจัยในครั้งนี้ ใครในที่นี่หมายถึงชุมชน ซึ่งสามารถ ให้คำจำกัดความได้กว้างว่า หมายถึง ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการพัฒนารูปแบบ การมีส่วนร่วม ของชุมชนในการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำ แต่ยังไม่สามารถนิยามลงไปได้อย่างชัดเจน ทั้งนี้ ต้องลงไปศึกษาในเชิงพื้นที่

มิติที่ 3 การมีส่วนร่วมนั้นเกิดขึ้นได้อย่างไร สำหรับการวิจัยในครั้งนี้ผู้วิจัยได้พิจารณาถึง ข้อมูลสารสนเทศที่จะบอกว่าเรื่องของการพัฒนารูปแบบการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำนั้น มีอะไรที่ชุมชนเข้าไปมีส่วนร่วมบ้าง

4. กระบวนการมีส่วนร่วม

กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในงานพัฒนานั้น ประชาชนจะต้องเข้ามามีส่วนร่วม ในทุกขั้นตอนของการปฏิบัติงาน โดยมีนักพัฒนาหรือนักวิชาการ จากภายนอกเป็นผู้ส่งเสริมและสนับสนุนในด้านต่างๆ เช่น ข้อมูลข่าวสาร เทคโนโลยี ฯลฯ จากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง กับกระบวนการมีส่วนร่วม พบว่า โดยส่วนใหญ่กระบวนการมีส่วนร่วมจะเริ่มจากการค้นหาปัญหาและสาเหตุ การวางแผนดำเนินกิจกรรมแก้ไขปัญหา การปฏิบัติงาน การร่วมรับผลประโยชน์และการติดตาม ประเมินผล (เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง, 2526, หน้า 10) ผลการศึกษา ได้กล่าวถึงกระบวนการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในการพัฒนา ซึ่งมี 5 ระดับ คือ

1. ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหา การพิจารณาปัญหา และจัดลำดับความสำคัญของปัญหา
2. ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการค้นหาสาเหตุแห่งปัญหา
3. ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการค้นหา และพิจารณาแนวทางวิธีการในการแก้ปัญหา

4. ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมเพื่อแก้ปัญหา
5. ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการประเมินผลของกิจกรรมการพัฒนา

ในกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาจะต้องเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วม ในการตัดสินใจที่จะกำหนดปัญหาและความต้องการด้วยตนเอง โดยเฉพาะในขั้นตอนของการวางแผน แก้ไขปัญหา ดังที่ Cohen and Uphoff (1980, pp. 213-218) ได้แบ่งการมีส่วนร่วมออกเป็น 4 แบบ คือ

1. การมีส่วนร่วมตัดสินใจ (Decision Making) ประกอบด้วย การริเริ่มตัดสินใจ ดำเนินการตัดสินใจ และตัดสินใจปฏิบัติการ
2. การมีส่วนร่วมปฏิบัติการ (Implementation) ประกอบด้วย การสนับสนุนทรัพยากร การบริหาร การประสานความร่วมมือ
3. การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ (Benefits) ประกอบด้วย ผลประโยชน์ด้านวัสดุ ด้านสังคม และส่วนบุคคล
4. การมีส่วนร่วมในการประเมินผล (Evaluation)

บัณฑูร ชอนคำ (บัณฑูร ชอนคำ, ม.ป.ป. อ้างอิงในทศพล กฤตยพิสิฐ, 2538, หน้า 13) กล่าวถึง การมีส่วนร่วมตามขั้นตอน ในการพัฒนา ซึ่งเป็นการวัดเชิงคุณภาพออกเป็น 5 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การมีส่วนร่วมในขั้นการริเริ่มการพัฒนา ซึ่งเป็นขั้นตอนที่ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหภายในชุมชนตลอดจนมีส่วนร่วมในการ ตัดสินใจ กำหนดความต้องการของชุมชนและมีส่วนในการจัดลำดับความสำคัญของความต้องการด้วย

ขั้นตอนที่ 2 การมีส่วนร่วมในขั้นการวางแผนในการพัฒนา เป็นขั้นตอนที่ประชาชนมีส่วนร่วม ในการกำหนดนโยบาย กำหนดวัตถุประสงค์ กำหนดวิธีการและแนวทางการดำเนินงาน ตลอดจนกำหนดทรัพยากรและแหล่งทรัพยากรที่จะใช้

ขั้นตอนที่ 3 การมีส่วนร่วมในขั้นการดำเนินการพัฒนาเป็นขั้นตอนที่ประชาชนมีส่วนร่วม ในการสร้างประโยชน์โดยการสนับสนุนทุนทรัพย์ วัสดุอุปกรณ์และแรงงาน หรือเข้าร่วมบริหารงาน ประสานงานและดำเนินการขอความช่วยเหลือจากภายนอก

ขั้นตอนที่ 4 การมีส่วนร่วมในขั้นการรับผลประโยชน์จากการพัฒนาเป็นขั้นตอนที่ประชาชน มีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ที่พึงได้รับจากการพัฒนาหรือยอมรับผลประโยชน์ อันเกิดจากการพัฒนา ทั้งด้านวัตถุและจิตใจ

อาจปรากฏ ในรูปของการประเมินย่อย (Formative Evaluation) เป็นการประเมินผลก้าวหน้าเป็นระยะๆ หรือกระทำในรูปของการประเมินผลรวม (Summative Evaluation) ซึ่งเป็นการประเมินผลสรุปรวบยอด

เมื่อพิจารณาอีกส่วนหนึ่ง จะเห็นได้ว่ากระบวนการมีส่วนร่วม เริ่มจากการศึกษาชุมชน โดยนักพัฒนาร่วมกับชาวบ้าน ในชุมชนร่วมกันเรียนรู้สภาพความเป็นอยู่ การประกอบอาชีพ ทรัพยากรที่มีในชุมชนและปัญหาต่างๆ ของชุมชน เพื่อใช้เป็นข้อมูลพื้นฐานในการวางแผนแก้ไข ปัญหา การศึกษาชุมชนจะช่วยกระตุ้นให้ชาวบ้านเกิดความตระหนักถึงปัญหาที่เกิดขึ้นและรวมกลุ่มกันวางแผนแก้ไขปัญหา โดยนักพัฒนาจะเป็นฝ่ายกระตุ้นให้ชาวบ้านแสดงความคิดเห็น ดังที่ วิรัช นิภาวรรณ (2530, หน้า 61-63) ได้กล่าวว่า กระบวนการในการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน มี 4 ขั้นตอน คือ

1. การศึกษาชุมชน คือ การค้นหาปัญหาและความต้องการของชุมชน โดยนักพัฒนาได้ศึกษาและเรียนรู้สภาพความเป็นอยู่ของชาวบ้าน ทรัพยากร สิ่งแวดล้อมต่างๆ ในชุมชนร่วมกับประชาชน โดยใช้วิธีการสังเกตและสัมภาษณ์ทั้งทางตรง / ทางอ้อม ข้อมูลบางส่วนอาจหาได้จากเอกสาร / งานวิจัย

2. การวางแผนเพื่อแก้ปัญหา โดยมีการรวมกลุ่มกันอภิปราย ถกเถียงแสดงความคิดเห็น นักพัฒนาเป็นผู้ประสานงาน โดยคอยจัดลำดับข้ออภิปรายให้ข้อเท็จจริงและสรุปประเด็นสำคัญเป็นหลัก ส่วนชาวบ้านควรได้มีโอกาสเข้ามาร่วมอภิปรายแสดงความคิดเห็นอย่างเต็มที่ และนักพัฒนาต้องกระตุ้นเร่งเร้าให้ชาวบ้านแสดงความคิดเห็นให้มากที่สุด

3. การลงมือปฏิบัติตามแผนหรือวิธีการที่ได้ร่วมกันตัดสินใจแล้วจากขั้นตอนที่ 2 โดยชาวบ้าน มีส่วนร่วมในขั้นตอนนี้จะต้องได้ร่วมด้วยความศรัทธาและเชื่อมั่นในตนเองที่จะพัฒนาชุมชน

4. การประเมินผลงาน โดยชาวบ้านและนักพัฒนาจะร่วมกันกำหนดขั้นตอนต่างๆ ในการทำงานประเมินผล ตลอดจนดูแลปัญหาที่อาจเกิดขึ้นในระหว่างประเมินผล เพื่อที่จะได้แก้ไขได้ทันที

ทั้งนี้ ในทางปฏิบัติกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการดำเนินกิจกรรมพัฒนาตามที่กล่าวมา ข้างต้น ประชาชนอาจไม่ได้เข้ามามีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน เพราะมีข้อจำกัดหลายประการ ดังนั้นการตัดสินใจ (Decision Making) จึงเป็นส่วนสำคัญที่นักพัฒนาจะต้องเปิดโอกาสให้ประชาชน ได้กระทำการตัดสินใจในการดำเนินกิจกรรมพัฒนา จึงจะถือว่าเป็นการมีส่วนร่วมที่แท้จริง เพราะประชาชน เป็นฝ่ายกำหนดความต้องการในการแก้ปัญหาของชุมชนด้วยตนเอง

สรุปได้ว่ากระบวนการมีส่วนร่วมโดยทั่วไปมีกระบวนการ ดังต่อไปนี้

1. การมีส่วนร่วมในการศึกษาชุมชน จะเป็นการกระตุ้นให้ประชาชนได้ร่วมกันเรียนรู้สภาพของชุมชน การดำเนินชีวิต ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม เพื่อใช้เป็นข้อมูลเบื้องต้นในการทำงาน และร่วมกันค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหา ตลอดจนการจัดลำดับความสำคัญของปัญหา
2. การมีส่วนร่วมในการวางแผน โดยจะมีการรวมกลุ่มอภิปรายและแสดงความคิดเห็น เพื่อการกำหนดนโยบาย วัตถุประสงค์ วิธีการ แนวทางการดำเนินงานและทรัพยากรที่จะต้องใช้
3. การมีส่วนร่วมในการดำเนินการพัฒนา โดยการสนับสนุนด้านวัสดุอุปกรณ์ แรงงาน เงินทุนหรือเข้าร่วมบริหารงาน การใช้ทรัพยากร การประสานงาน และดำเนินการขอความช่วยเหลือ จากภายนอก
4. การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์จากการพัฒนา เป็นการนำเอากิจกรรมมาใช้ให้เกิดประโยชน์ทั้งด้านวัตถุและจิตใจ โดยอยู่บนพื้นฐานของความเท่าเทียมกันของบุคคลและสังคม
5. การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผลการพัฒนา เพื่อที่จะแก้ไขปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นได้ทันที

5. เงื่อนไขการมีส่วนร่วม

นิรันดร์ จงจุลมิเวศย์ (นิรันดร์ จงจุลมิเวศย์, ม.ป.ป. อ้างอิงใน สุพรชัย สงทอง, 2523, หน้า 29) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมหมายถึงการเกี่ยวข้องดังกล่าวก่อให้เกิดการทำให้บรรลุจุดมุ่งหมายของกลุ่มนั้น อีกทั้ง ทำให้เกิดความรู้สึกรับผิดชอบกับกลุ่มดังกล่าวด้วย ผู้เข้าร่วมจะต้องมีอิสระ มีความสามารถ ต้องเต็มใจ มีเวลาเพียงพอตลอดจนความสนใจ สามารถสื่อสารรู้เรื่องกันได้โดยไม่กระทบกระเทือน ต่อตำแหน่ง หน้าที่ หรือสถานภาพทางสังคม

Chaturvedi and Mitra (Chaturvedi and Mitra, n.d. อ้างอิงใน สุวรรณี คงทอง, 2536, หน้า 17) ได้เสนอเงื่อนไขของการมีส่วนร่วมที่จะก่อให้เกิดการพัฒนา 3 ประการ คือ

1. ความช่วยเหลือจากภายนอก ซึ่งอาจจะเป็นองค์กรพัฒนาของรัฐ องค์กรเอกชน นักวิชาการและนักพัฒนา ในรูปของการช่วยเหลือทางการเงิน การเมืองและความรู้ เทคนิค
2. ความพร้อมภายใน เช่น ผู้นำ สภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจและกายภาพ โอกาส การเข้าร่วม วัฒนธรรมและประเพณีท้องถิ่น
3. การบำรุงรักษา เช่น ในรูปของสิ่งจูงใจ การบริหารและการจัดการองค์กรและ กิจกรรมตลอดจนแทรกแซงจากภายนอก

ข้อกำหนดเกี่ยวกับเงื่อนไขของการมีส่วนร่วม

1. ประชาชนต้องมีอิสระและสามารถที่จะมีส่วนร่วมได้อย่างเสรี โดยไม่ต้องเสียค่าใช้จ่าย เกินความสามารถของเขา

2. ประชาชนต้องได้รับความสนับสนุนจากหลายฝ่าย เช่น หน่วยงานราชการ องค์กรเอกชนและนักพัฒนาท้องถิ่น

3. ประชาชนต้องมีความสนใจที่จะสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมนั้น และสามารถสื่อสารรู้เรื่องในกิจกรรมต่างๆ ได้อย่างดี

4. เครื่องชี้วัดระดับการมีส่วนร่วมของประชาชน

เครื่องชี้วัดระดับการมีส่วนร่วมของประชาชน มีผู้เสนอได้ต่างๆ ดังนี้

Chapin (Chapin, n.d. อ้างอิงใน สุวรรณี คงทอง, 2536, หน้า 18) ได้เสนอเครื่องชี้วัดระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนทางสังคม โดยกำหนดระดับความสำคัญของการมีส่วนร่วมกิจกรรมของสมาชิกในองค์กรของชุมชน ดังนี้

1. การมีความสนใจและร่วมประชุม
2. การให้ความสนับสนุนและช่วยเหลือ
3. การเป็นสมาชิกและกรรมการ
4. การเป็นเจ้าหน้าที่

ทั้งนี้ดูจากลักษณะต่างๆ ที่แสดงออก คือ การเป็นสมาชิกกลุ่ม การเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ การบริจาคเงินทอง วัสดุสิ่งของ การเสียสละเวลา แรงงาน เป็นสมาชิกของคณะกรรมการและเป็นผู้ดำเนินการในกิจกรรมนั้นโดยตรง

6. ลักษณะของการมีส่วนร่วม

Cohen and Uphoff (1977, p. 6) กล่าวถึงลักษณะของการเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชนในงานพัฒนา โดยทั่วไปนั้นประชาชนอาจเข้าร่วมในกระบวนการตัดสินใจว่าจะทำอะไร เข้าร่วมในการนำโครงการไปปฏิบัติโดยเสียสละทรัพยากรต่างๆ เช่น แรงงาน วัสดุ เงินหรือร่วมมือในองค์การหรือกิจกรรมเฉพาะด้าน เข้าร่วมในผลประโยชน์ที่เกิดจากการพัฒนา และร่วมในการประเมินผลโครงการ

ปธาน สุวรรณมงคล (2527, หน้า 82) กล่าวถึงลักษณะการมีส่วนร่วม ดังนี้

1. การมีส่วนร่วมของชุมชนในการตัดสินใจ
2. การมีส่วนร่วมของชุมชนในการดำเนินการ
3. การมีส่วนร่วมของชุมชนในผลประโยชน์

นอกจากลักษณะของการมีส่วนร่วมดังรายละเอียดข้างต้นแล้ว ยังมีผลการศึกษาคืออีกส่วนหนึ่ง ที่กล่าวถึงลักษณะของการมีส่วนร่วม โดยแบ่งตามบทบาทและหน้าที่ของผู้เข้าร่วมในกิจกรรมการพัฒนา (Lee. J. Cary, 1970, p. 147) ดังนี้

กรรณิกา ชมดี (2524, หน้า 11-13) ได้กล่าวถึงลักษณะของการมีส่วนร่วมของประชาชน เพิ่มเติมจากที่กล่าวมาข้างต้น ดังต่อไปนี้คือ

1. การมีส่วนร่วมประชุม
2. การมีส่วนร่วมออกเงิน
3. การมีส่วนร่วมเป็นกรรมการ
4. การมีส่วนร่วมเป็นผู้นำ
5. การมีส่วนร่วมสัมภาษณ์
6. การมีส่วนร่วมชักชวน
7. การมีส่วนร่วมบริโภค
8. การมีส่วนร่วมเป็นผู้ริเริ่ม
9. การมีส่วนร่วมเป็นผู้ใช้แรงงานหรือเป็นลูกจ้าง
10. การมีส่วนร่วมออกวัสดุอุปกรณ์

นอกจากนี้พบข้อสังเกตลักษณะของการมีส่วนร่วม ของประชาชนส่วนใหญ่เข้ามาร่วมในลักษณะของการใช้แรงงาน การร่วมออกเงินมากกว่าการแสดงความคิดเห็นหรือให้ข้อเสนอแนะในเรื่องที่เป็นประโยชน์

จากลักษณะของการมีส่วนร่วม บางส่วนจะครอบคลุม ถึงกระบวนการของการมีส่วนร่วม และยังมีอีกส่วนหนึ่งที่กล่าวถึงลักษณะ ของการมีส่วนร่วมโดยแบ่งตามอำนาจหน้าที่ ของผู้เข้าร่วม คือ การเป็นประธาน เป็นกรรมการ เป็นสมาชิก เป็นผู้เข้าร่วมประชุม

กล่าวโดยสรุป ลักษณะของการมีส่วนร่วม อาจแบ่งโดย

1. การสนับสนุนทรัพยากร คือ การสนับสนุนเงิน วัสดุอุปกรณ์ แรงงาน หรือการช่วยทำ กิจกรรม คือ การเข้าร่วมในการวางแผน การประชุมแสดงความคิดเห็น การดำเนินการ การติดตามและประเมินผล

2. อำนาจหน้าที่ของผู้เข้าร่วม คือ เป็นผู้นำ เป็นกรรมการ เป็นสมาชิก ซึ่งลักษณะการมีส่วนร่วมนี้แสดงถึงระดับอำนาจของผู้เข้าร่วม จึงมีการโต้แย้งว่าการมีส่วนร่วมโดยใช้วิธีการพัฒนาความสามารถของประชาชนเป็นเพียงการเปิดโอกาส ให้ประชาชนเข้าร่วมเพียงบางส่วน เพราะในหลายกรณีประชาชนไม่มีโอกาสเข้าร่วมในการตัดสินใจ ทางออกที่ควรเป็นคือการเสริมสร้าง พลังอำนาจ (Empowerment) แก่ประชาชน

7. การส่งเสริมการมีส่วนร่วม

การมีส่วนร่วมของประชาชน ไม่ว่าจะเป็นทางตรงหรือทางอ้อม เป็นกระบวนการติดต่อสื่อสาร ระหว่างกัน คือ การที่สมาชิกทุกคนในชุมชนมีความสามารถ มีโอกาสสื่อความหมาย และเข้าใจข้อมูล เหตุผลได้ดี ก็จะทำให้ชุมชนนั้นๆ สามารถแยกแยะความต้องการและพัฒนาความสนใจร่วมกัน อันจะนำไปสู่การร่วมดำเนินการหรือกิจกรรมใดๆ เพื่อให้บรรลุเป้าหมาย ดังนั้น การส่งเสริมการมีส่วนร่วม จึงเป็นการพัฒนาวิธีการสื่อสารระหว่างฝ่ายต่างๆ ที่เกี่ยวข้องหรือการถูกระตุ้นจากภายนอก การพัฒนา ที่ทุกฝ่ายมีส่วนร่วมจะเกิดขึ้นได้ เมื่อมีการเปิดโอกาสให้ผู้ที่เกี่ยวข้องได้เข้าร่วม ในกระบวนการคิด และตัดสินใจอนาคต

8. ยุทธศาสตร์ในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน

เอนก นาคะบุตร (2536, หน้า 66-68) ได้กล่าวถึงยุทธศาสตร์การมีส่วนร่วม ของประชาชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในรูปขององค์กรกลุ่มเครือข่าย มี 3 ระดับ คือ

ระดับ 1 กระบวนการพัฒนา “เกษตรกรปัจเจก” ในท้องถิ่นจะมีเกษตรกรที่มีลักษณะปัญญาชนที่มีความสามารถในการคิดวิเคราะห์ คำนึง คิด ลองทำและสรุปบทเรียนจากภูมิปัญญาท้องถิ่น ผสมผสานกับเทคโนโลยีจากภายนอก และนำเข้าไปจากนักพัฒนาโดยการศึกษาดูงาน เสนวนา เพื่อให้เกิดการวิเคราะห์ ตัดสินใจ ลงมือทำ

ระดับ 2 กระบวนการพัฒนาองค์กร/กลุ่มระดับหมู่บ้าน นักพัฒนาจะเป็นผู้กระตุ้นให้ชาวบ้าน เกิดการเรียนรู้ โดยการจัดเวทีการวิเคราะห์ปัญหาของหมู่บ้าน และกระจายไปยังหมู่บ้านใกล้เคียง และก่อให้เกิดการตั้งคณะกรรมการ แบ่งบทบาทหน้าที่กันรับผิดชอบ

ระดับ 3 กระบวนการพัฒนาเครือข่าย และองค์กรระหว่างหมู่บ้าน การยกระดับการจัดการ องค์กรของชาวบ้าน โดยให้มีการเชื่อมโยงองค์กร 2 ระดับเป็นเครือข่าย เพื่อร่วมกันจัดการ และแก้ไข ปัญหาในระดับท้องถิ่นที่กว้างขึ้น

จึงสรุปได้ว่า ยุทธศาสตร์ในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นกระบวนการสร้างจิตสำนึกและสร้างแรงจูงใจให้ประชาชนตระหนักถึงการเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนา และการให้ อำนาจแก่ประชาชน ให้สามารถเข้าไปเกี่ยวในโครงการพัฒนา โดยมีกลุ่มเป้าหมาย คือ ผู้ที่ยากจนหรือผู้ที่เสียเปรียบในชุมชน มีพื้นฐานคือกระบวนการเรียนรู้และกระบวนการกลุ่ม ยุทธศาสตร์ ในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมเริ่มต้นจากการพัฒนาระดับปัจเจก เพื่อให้ชุมชนวิเคราะห์ ปัญหา วางแผน ตัดสินใจแก้ปัญหา โดยการรวมกลุ่มกันเพื่อแก้ปัญหา ทำให้มีพลังในการต่อรอง เพิ่มมากขึ้น

9. ปัจจัยส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน

ในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในกิจกรรมการพัฒนาจะต้องมีปัจจัยที่เอื้ออำนวย หรือมีส่วนผลักดันให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมพัฒนาชุมชน โดย ไพบุลย์ เจริญทรัพย์ (2534, หน้า 39) กล่าวถึงปัจจัยที่สำคัญในการส่งเสริมการมีส่วนร่วม ดังต่อไปนี้

1. ด้านนักพัฒนา โดยนักพัฒนาต้องมีความเข้าใจในเนื้อหาและกระบวนการทำงานแบบมีส่วนร่วมของประชาชน

2. ด้านประชาชน โดยประชาชนต้องเป็นผู้ตัดสินใจเริ่มกิจกรรมของตนเอง

3. การได้รับการสนับสนุนจากภายนอกในด้านต่างๆ เช่น เทคนิควิทยากร ข้อมูลข่าวสาร การประสานงาน และอุปกรณ์ที่จำเป็น

ด้านปัจจัยจูงใจ WHO (องค์การอนามัยโลก) (सानิตย์ บุญชู, 2527, หน้า 10-11) ได้เสนอปัจจัยพื้นฐานในการมีส่วนร่วมของประชาชน คือ

1. สิ่งจูงใจ คือ การมองเห็นว่าจะได้รับประโยชน์จากสิ่งตอบแทนในสิ่งที่ตนทำไป

2. โครงสร้างของช่องทางในการเข้ามีส่วนร่วมที่เปิดโอกาสให้ทุกคนและทุกกลุ่มในชุมชน มีโอกาสเข้าร่วมในการพัฒนาได้โดยตรงหรือมีตัวแทน

ดังนั้น สรุปได้ว่า ปัจจัยที่เสริมสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนในงานพัฒนาแบ่งออกได้เป็น 4 กลุ่ม ดังต่อไปนี้

1. ปัจจัยด้านกลไกของรัฐ โดยรัฐจะต้อง

1.1 การกำหนดนโยบายจะต้องคำนึงถึงความแตกต่างของวัฒนธรรมในท้องถิ่น

1.2 สนับสนุนกิจกรรมที่มีความสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และการเมือง

1.3 การสร้างช่องทางในการเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชน โดยระบบต่างๆ ของราชการ จะต้องเอื้ออำนวยและเพิ่มโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม

1.4 มีการติดตามประเมินผล และการให้การสนับสนุนในภายหลัง

2. ปัจจัยด้านประชาชน โดยประชาชนในชุมชนจะต้อง

2.1 มีความรู้ ความเข้าใจ และมีประสบการณ์ในการทำงานพัฒนา

2.2 เป็นฝ่ายตัดสินใจ ริเริ่มกิจกรรม และรับผลประโยชน์

2.3 เป็นสมาชิกกลุ่มทางสังคม หรือ เป็นผู้นำท้องถิ่น

2.4 มีการติดต่อ ประสานงานกับเจ้าหน้าที่หรือหน่วยงานอื่น

2.5 ได้รับการฝึกอบรม การศึกษาดูงาน และรับรู้ข้อมูลข่าวสารต่างๆ อย่าง

ต่อเนื่อง

3. ปัจจัยด้านนักพัฒนา โดยนักพัฒนาต้อง

3.1 ศึกษาชุมชน เพื่อนำมาใช้เป็นข้อมูลพื้นฐาน และได้เรียนรู้สภาพแวดล้อมในทุกๆ ด้านในชุมชน

3.2 มีความรู้ ความเข้าใจในเนื้อหาของกระบวนการมีส่วนร่วม

3.3 ค้นหาผู้นำที่มีศักยภาพ ซึ่งจะเป็นผู้ที่กระตุ้นให้ชาวบ้านแสดงความคิดเห็น และมีส่วนร่วมในงานพัฒนา

3.4 รวมกลุ่มชาวบ้านเพื่อหาแนวทางแก้ไขปัญหา

3.5 เป็นผู้สนับสนุนด้านการศึกษา การให้ข้อมูลข่าวสาร วิทยาการใหม่ๆ วัสดุ-อุปกรณ์ ที่จำเป็นและประสานงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

3.6 มีความจริงใจ และมีความผูกพันกับท้องถิ่น เพื่อให้ประชาชนเชื่อถือและศรัทธา

3.7 ดำเนินงานพัฒนาที่มีความเหมาะสม และสอดคล้องกับสภาพท้องถิ่น

4. ปัจจัยจิตใจ

4.1 การได้รับผลประโยชน์จากการได้เข้ามีส่วนร่วมในกิจกรรมการพัฒนา

4.2 โครงการพัฒนาตอบสนองต่อความต้องการของประชาชน

10. ปัญหาและอุปสรรคที่มีต่อการมีส่วนร่วมของประชาชน

จากการศึกษา พบว่า ปัญหาและอุปสรรคของการเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชน ในการพัฒนาปัญหาส่วนใหญ่ที่พบจะเป็นปัญหาด้านนโยบายของรัฐที่เกี่ยวกับการขาดการรับฟังความคิดเห็นและกระบวนการทำงานร่วมกับภาคประชาชน ปัญหาด้านโครงสร้างสังคมไทย ปัญหาด้านเงินทุน ฯลฯ ในส่วนของปัญหาที่เกิดขึ้นจากการดำเนินงานของภาครัฐ และเป็นอุปสรรคต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนคือการครอบงำโดยรัฐบาลและกลุ่มบุคคลต่างๆ ในลักษณะการจัดการให้แก่ประชาชน ถึงแม้รัฐบาลจะเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วม แต่การมีส่วนร่วมนั้นเป็นไปเพื่อสนับสนุนกิจกรรมตามแต่เจ้าหน้าที่ของรัฐกำหนด รวมทั้งการดำเนินการโดยขาดการปรึกษาหารือของคนในท้องถิ่น กรณีโครงการภาครัฐบางโครงการที่ดำเนินการไปโดยปราศจากข้อมูลทั้งสองฝ่ายเป็นต้น ดังนั้น บทบาทของประชาชน คือ เป็นผู้สนับสนุนและเป็นผู้ยินยอมตามที่รัฐบาลกำหนด

นเรศ สงเคราะห์สุข (2541, หน้า 116) ได้สรุปบทเรียน จากการดำเนินโครงการพัฒนาที่สูง ไทย-เยอรมัน พบว่า ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินนโยบายและองค์กรของรัฐเป็นอุปสรรค ต่อการมีส่วนร่วมของประชาชน มีดังต่อไปนี้

1. นโยบายของรัฐที่เกี่ยวข้องบางประการ ไม่เอื้อต่อการทำงาน
2. ระบบการบริหารของภาครัฐ เป็นระบบรวมศูนย์อำนาจการตัดสินใจจากบนสู่ล่าง

TD
313
กบ
17586
2552

3. หน่วยงานในระดับปฏิบัติของรัฐ ขาดความรู้และทักษะในการเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนา

1. AA81586

3 - ส.บ. 2552

นอกจากปัญหาและอุปสรรคที่เกิดจากการดำเนินงานของรัฐดังกล่าวข้างต้นแล้วมี การศึกษา ถึงโครงสร้างของสังคมไทยที่เป็นปัญหาต่อการมีส่วนร่วมของประชาชน ดังที่ อคิน รพีพัฒน์ (อคิน รพีพัฒน์, ม.ป.ป. อ้างอิงใน ปรัชญา เวสารัตถ์, 2528, หน้า 20) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนอาจถูกจำกัด โดยลักษณะโครงสร้างทางสังคมและวัฒนธรรมไทย เช่น ระบบอุปถัมภ์ ความเกรงใจมีผลทำให้คนบางกลุ่ม ในชุมชนเข้าร่วมในโครงการต่างๆ นอกจากนี้ชาวบ้าน ไม่กล้าแสดงความคิดเห็นต่อกระบวนการทำงาน ซึ่งอาจเกิดจากความเกรงใจหรือความกลัว และได้กล่าวว่าปัญหาที่เกิดจากโครงสร้างของสังคมเป็นอุปสรรคต่อการมีส่วนร่วมของประชาชน มีดังนี้

1. ความแตกต่างในสังคม ด้านรายได้ อำนาจ และฐานะทางเศรษฐกิจ
2. ระบบการเมืองถูกควบคุมโดยคนกลุ่มน้อย
3. ขาดกลไกที่มีประสิทธิภาพในการแจกแจงทรัพยากร

สรุปการศึกษาในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับปัญหาและอุปสรรคที่มีต่อการมีส่วนร่วมของประชาชน สรุปได้ดังต่อไปนี้

1. ปัญหาด้านนโยบายและองค์กรของรัฐ ซึ่งสามารถแบ่งได้ 2 ระดับ คือ
 - 1.1 ระดับนโยบาย โครงสร้างทางการบริหารโครงสร้างทางสังคม พบว่า
 - 1.1.1 นโยบายของรัฐไม่เอื้อต่อการพัฒนา
 - 1.1.2 อำนาจในการตัดสินใจรวมศูนย์ที่ส่วนกลาง ไม่ได้กระจายอำนาจ

ให้แก่ประชาชน

- 1.1.3 โครงสร้างอำนาจทางการเมือง การบริหารและระบบเศรษฐกิจอยู่ใน

กลุ่มนายทุน

- 1.2 ระดับปฏิบัติ พบว่า

- 1.2.1 เจ้าหน้าที่ไม่มีความเข้าใจ และไม่มีทักษะในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน

- 1.2.2 เจ้าหน้าที่ไม่มีจิตวิทยาในการปฏิบัติงานและไม่มีความเสียสละที่จะทำงานเพื่อประชาชนอย่างแท้จริง

- 1.2.3 ขาดการประชาสัมพันธ์ และให้ข้อมูลข่าวสารอย่างต่อเนื่อง

- 1.2.4 ความล่าช้าในการปฏิบัติงานของข้าราชการ

- 1.2.5 ขาดการประสานงานและระบบการติดตามประเมินผล

2. ปัญหาที่เกี่ยวข้องกับประชาชน แบ่งได้เป็น 2 กลุ่ม คือ

2.1 กลุ่มผู้นำ พบว่า

- 2.1.1 ผู้นำไม่มีความเข้มแข็ง จึงทำให้ชาวบ้านขาดความเชื่อถือและศรัทธา
- 2.1.2 ผู้นำครอบงำความคิดเห็นของชาวบ้าน
- 2.1.3 การแสวงหาผลประโยชน์ส่วนตัวของผู้นำ

2.2 กลุ่มประชาชนทั่วไป พบว่า

- 2.2.1 ชาวบ้านมีภาระด้านการประกอบอาชีพ ด้านครอบครัว และด้านสุขภาพร่างกาย
- 2.2.2 ชาวบ้านขาดทุนทรัพย์ และวัสดุอุปกรณ์ในการปฏิบัติงาน
- 2.2.3 ชาวบ้านเกิดความขัดแย้งกันในด้านความคิดเห็น และผลประโยชน์ ทำให้ขาดความสามัคคีและเกิดการแบ่งพรรคแบ่งพวก
- 2.2.4 ชาวบ้านมีความคิดเห็นไม่ตรงกัน
- 2.2.5 ชาวบ้านขาดการศึกษา ขาดความรู้ด้านวิทยาการต่างๆ
- 2.2.6 ชาวบ้านขาดความเชื่อมั่นและไม่กล้าแสดงความคิดเห็น
- 2.2.7 ชาวบ้านไม่สนใจและไม่เห็นความสำคัญของการมีส่วนร่วม ส่วนการมีส่วนร่วม ของสตรีในการพัฒนาพบปัญหาที่เกิดขึ้น คือ สตรีขาดความเชื่อมั่นในการเสนอโครงการ และไม่กล้า แสดงออก เพราะขาดโอกาส ขาดความรู้และประสบการณ์ในงานพัฒนา
- 2.2.8 ผู้เข้าร่วมประชุมชายไม่ยอมรับฟังความคิดเห็น และบทบาท ของสตรี
- 2.2.9 สตรีมีภารกิจทั้งในและนอกบ้าน

3. ปัญหาด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และการเมืองการปกครอง

3.1 ด้านการเมือง

- 3.1.1 ขาดการกระจายอำนาจ
- 3.1.2 ระบบการเมืองถูกควบคุมโดยคนกลุ่มน้อย

3.2 ด้านเศรษฐกิจ

- 3.2.1 กระบวนการผลิตและปัจจัยการผลิตอยู่ภายใต้ระบบทุนนิยม
- 3.2.2 กลไกของรัฐบาลควบคุมระบบเศรษฐกิจอย่างเข้มงวด
- 3.2.3 ขาดกลไกที่มีประสิทธิภาพในการจัดการทรัพยากร

3.3 ด้านสังคมและวัฒนธรรม

3.3.1 การแบ่งแยกเชื้อชาติ ภาษา เพศ และอายุ

3.3.2 ความไม่รู้ อันเกิดจากการไร้การศึกษา

3.3.3 คนยากจนตกอยู่ภายใต้ความสัมพันธ์ของระบบอุปถัมภ์

3.3.4 การครอบงำของผู้มีอำนาจและการแสวงหาผลประโยชน์ส่วนตน

สรุป ปัญหาอุปสรรคที่มีต่อกระบวนการมีส่วนร่วมดังกล่าวข้างต้น มักเป็นปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคมไทยมาโดยตลอด เนื่องมาจากปัจจัยในด้านสังคม ประเพณี ความเชื่อ และด้านเศรษฐกิจ จึงเป็นปัจจัยสำคัญในการพัฒนาความเจริญของสังคมและประเทศชาติต่อไป

11. การมีส่วนร่วมเพื่อให้เกิดการเรียนรู้

สุมนทาท พรหมบุญ และคณะ (2541, หน้า 39-42) ได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับวิธีการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมถึง 3 วิธีการหลักๆ ที่ใช้ได้ผลดีมาแล้วหลายสถานการณ์ คือ

1. กระบวนการกลุ่ม (Group Dynamics, Group Process) เป็นกระบวนการเรียนรู้ของกลุ่มผู้เรียนตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป ผู้เรียนแต่ละกลุ่มจะต้องมีปฏิสัมพันธ์ต่อกัน มีแรงจูงใจร่วมกัน ในการทำสิ่งหนึ่งสิ่งใดโดยที่แต่ละคนในกลุ่มมีอิทธิพลต่อกันและกัน การนำกระบวนการกลุ่มมาใช้ ในระยะแรกเป็นไปเพื่อการฝึกทักษะด้านมนุษยสัมพันธ์ การพัฒนาบุคลิกภาพ การให้คำปรึกษาและแนะแนว ในปัจจุบันได้มีการนำกระบวนการกลุ่มเข้ามาใช้ในการเรียนการสอนหลักการสำคัญของกระบวนการกลุ่ม ประกอบด้วย

1.1 ผู้เรียนเป็นศูนย์กลางแห่งการเรียนรู้

1.2 ผู้เรียนจะต้องเรียนรู้จากกลุ่มให้มากที่สุด

1.3 เน้นกระบวนการเรียนรู้และการสร้างสรรค์ความรู้โดยกลุ่มกิจกรรมของกระบวนการกลุ่ม เพื่อการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม ได้แก่

1.4 เกมส์ เป็นกิจกรรมการเรียนรู้ผ่านการเล่น มีกฎกติกาไม่สลับซับซ้อน ช่วยให้ผู้เรียนสนุกในการเรียน และได้ฝึกทักษะการคิดวิเคราะห์ การตัดสินใจ ฝึกความมั่นใจเป็นนักกีฬา

1.5 บทบาทสมมติ สมาชิกกลุ่มแบ่งบทบาทหน้าที่แสดงบทบาทตามสถานการณ์ ที่สมมติขึ้น ช่วยให้ผู้เรียนเกิดจินตนาการและความคิดสร้างสรรค์ที่ดี เกิดความเข้าใจในสิ่งที่ศึกษาเรียนรู้อย่างลึกซึ้ง

1.6 กรณีตัวอย่าง การเรียนจากเรื่องราวที่เกิดขึ้นจริงหรือเป็นสถานการณ์ที่เหมือนจริง โดยการเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้ศึกษาวิเคราะห์ อภิปราย เพื่อฝึกฝนการแก้ปัญหา

1.7 การอภิปรายกลุ่ม เป็นการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นในประเด็นที่กลุ่มสนใจร่วมกัน อาจมีสมาชิกกลุ่มประมาณ 6–12 คน โดยมีผู้ดำเนินการอภิปราย สมาชิกในกลุ่มร่วมกันอภิปราย การอภิปรายทำได้หลายลักษณะ ผู้สอนจะต้องเลือกตามความเหมาะสม

2. การเรียนรู้แบบร่วมแรงร่วมใจ (Cooperative Learning) เน้นการจัดสภาพแวดล้อมทางการเรียนให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ร่วมกันเป็นกลุ่มเล็กๆ สมาชิกแต่ละคนจะต้องมีส่วนร่วมในการเรียนรู้ และให้ความสำเร็จของกลุ่ม ทั้งโดยการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและการแบ่งปันทรัพยากรการเรียนรู้ รวมทั้งการเป็นกำลังใจแก่กันและกัน สมาชิกแต่ละคนจะต้องรับผิดชอบต่อการเรียนรู้ของตนเอง พร้อมๆ กับการดูแลเพื่อนสมาชิกทุกคนในกลุ่ม ความสำเร็จของแต่ละบุคคลคือ ความสำเร็จของกลุ่ม ความสำเร็จของกลุ่มคือ ความสำเร็จของทุกคน สมาชิกกลุ่มย่อยของการเรียนรู้แบบ ร่วมแรงร่วมใจ จะต้องประกอบด้วยผู้เรียนที่มีคุณลักษณะแตกต่างกัน อยู่ในกลุ่มเดียวกัน เพื่อเปิดโอกาสให้ผู้เรียนแต่ละคนได้นำศักยภาพของตนมาเสริมสร้างความสำเร็จของกลุ่ม เพื่อให้ผู้เรียนได้มีโอกาสช่วยเหลือกัน สมาชิกของกลุ่มต้องมีปฏิสัมพันธ์กัน จะได้ไว้วางใจกัน ยอมรับในบทบาท และผลงานของเพื่อน กิจกรรมในชั้นเตรียมผู้เรียนจะต้องฝึกฝนทักษะทางสังคมเพื่อการทำงานกลุ่ม จากแนวคิดนี้สามารถพัฒนา เทคนิคดังต่อไปนี้ต่อไป

2.1 การเล่าเรื่องรอบวง (Round Robin) เป็นเทคนิคการเรียนรู้ที่เปิดโอกาสให้สมาชิก ทุกคนในกลุ่มได้เล่าประสบการณ์ ความรู้ สิ่งที่ตนกำลังศึกษา สิ่งที่ตนประทับใจให้เพื่อนในกลุ่มฟัง

2.2 มุมสนทนา (Corners) เริ่มต้นจากการให้ผู้เรียนกลุ่มย่อยแต่ละกลุ่มเข้าไปนั่งตามมุมหรือจุดต่างๆ ในห้อง และช่วยกันค้นหาคำตอบสำหรับโจทย์ปัญหาต่างๆ ที่ยกขึ้นมา และเปิดโอกาสให้ผู้เรียนอธิบายเรื่องราวที่ตนศึกษาให้เพื่อนกลุ่มอื่นฟัง

2.3 คู่ตรวจจواب (Pairs Check) แบ่งผู้เรียนเป็นกลุ่มละ 4 หรือ 6 คน แล้วจับคู่กัน ทำงาน คนหนึ่งทำหน้าที่เสนอแนะวิธีการแก้ปัญหา อีกคนทำหน้าที่แก้โจทย์ เสร็จข้อที่ 1 แล้วสลับหน้าที่กัน เมื่อเสร็จครบ 2 ข้อ ให้นำคำตอบมาตรวจจوابกับคำตอบของคู่อื่นในกลุ่มอื่น

2.4 คู่คิด (Think-Pair Share) ครูตั้งคำถามให้ผู้เรียนตอบ ผู้เรียนแต่ละคนจะต้อง คิดคำตอบของตนเอง นำคำตอบมาอภิปรายกับเพื่อนที่นั่งติดกับตน นำคำตอบมาเล่าให้เพื่อนฟังทั้งชั้น

2.5 ปริศนาความคิด (Jigsaw) สมาชิกกลุ่มจะศึกษาเนื้อหาที่ครูกำหนดให้สมาชิก แต่ละคนในกลุ่มประจำจะไม่รับมอบหมายให้ศึกษาเนื้อหาที่แตกต่างกันตามความเหมาะสม สมาชิก ที่ศึกษาเนื้อหาเดียวกันจากทุกกลุ่มมารวมกันเป็นกลุ่มผู้เชี่ยวชาญ เพื่อร่วมกัน

ศึกษาเนื้อหาจนเข้าใจ แล้วหาวิธีอธิบายให้เพื่อนในกลุ่มประจำของตนฟังเพื่อเล่าเรื่องที่ตนศึกษาให้เพื่อนฟัง เมื่อทุกคน เล่าเรื่องที่ตนศึกษาจบแล้ว จะให้สมาชิกคนหนึ่งสรุปเนื้อหาของสมาชิกทุกคนเข้าด้วยกัน ครูทดสอบ ความเข้าใจและให้รางวัล

2.6 กลุ่มร่วมมือ (Co-op-Co-op) สมาชิกแต่ละคนในกลุ่มย่อยได้รับมอบหมาย ให้ศึกษาเนื้อหาหรือทำกิจกรรมที่ต่างกัน ทำเสร็จแล้วจึงนำผลงานมารวมกันเป็นงานกลุ่ม เพื่อให้ได้ผลงานที่มีคุณภาพ ควรอ่านบททวนและตรวจสอบแก้ไขภาษา นำผลงานกลุ่มเสนอต่อชั้นเรียน

2.7 กลุ่มร่วมมือกันแข่งขัน (The Games Tournament) แบ่งสมาชิกเป็น 3 กลุ่ม กลุ่มที่ 1 และกลุ่มที่ 2 เป็นกลุ่มแข่งขัน สมาชิกกลุ่มทั้ง 2 ต้องมีจำนวนเท่ากัน กลุ่มที่ 3 เป็นกลุ่มผู้เชี่ยวชาญหรือกลุ่มผู้ตัดสิน โดยไม่ต้องให้คำตอบ กลุ่มแข่งขันแต่ละกลุ่มจะตรวจสอบให้กับเพื่อนของตนเมื่อถึงเวลาแข่งขัน ผู้ตัดสินอธิบายกติกาและเรียกตัวแทนของกลุ่มผู้แข่งขันออกมาทีละคนหรือมากกว่านั้นตามความเหมาะสม เมื่อสิ้นสุดการแข่งขันกลุ่มที่ได้คะแนนสูงกว่าเป็นผู้ชนะ

2.8 ร่วมกันคิด (Numbered Heads Together) เริ่มจากครูถามคำถามเปิดโอกาสให้นักเรียนแต่ละกลุ่มช่วยกันคิดหาคำตอบ จากนั้นครูจึงเรียกให้ผู้เรียนคนใดคนหนึ่งจากกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งหรือทุกๆ กลุ่มตอบคำถาม เป็นวิธีการที่นิยมใช้กันในการทบทวนหรือตรวจสอบความเข้าใจ

3. การเรียนรู้แบบการสร้างสรรค์ความรู้ (Constructivist) เป็นวิธีการเรียนรู้ที่ต้องแสวงหาความรู้และสร้างความรู้ความเข้าใจด้วยตนเอง ความแข็งแกร่ง ความเจริญงอกงามในความรู้ จะเกิดขึ้นเมื่อผู้เรียนได้มีโอกาสเรียนรู้และแลกเปลี่ยนประสบการณ์กับคนอื่น ๆ หรือได้พบสิ่งใหม่ๆ แล้วนำความรู้ที่มีอยู่มาเชื่อมโยง ตรวจสอบกับสิ่งใหม่ๆ

แนวคิดการเรียนรู้แบบสร้างสรรค์ความรู้ คือ การเรียนรู้เป็นกระบวนการสร้างสรรค์ความรู้ ความรู้เดิมเป็นพื้นฐานสำคัญของการสร้างสรรค์ความรู้ใหม่และคุณภาพของการเรียนรู้ มีความสัมพันธ์ กับบริบทที่เกิดขึ้น

12. การมีส่วนร่วมเพื่อให้เกิดการเรียนรู้จากภูมิปัญญาชาวบ้าน

ไพพรรณ เกียรติโชคชัย (2541, หน้า 74-248) ได้ให้ความสำคัญกับภูมิปัญญาชาวบ้าน ในการพัฒนาท้องถิ่นไว้ว่า ภูมิปัญญาชาวบ้านนั้นเป็นความรู้หรือประสบการณ์ดั้งเดิมของประชาชน ในท้องถิ่น ที่ได้รับการถ่ายทอดสืบต่อกันมาจากบรรพบุรุษหรือสถาบันต่างๆ ในท้องถิ่น ธรรมชาติของภูมิปัญญาชาวบ้าน เป็นองค์ความรู้ของปราชญ์ชาวบ้านที่ได้รับสืบทอดกันมาเพื่อนำมาผสมผสาน กับองค์ความรู้สมัยใหม่ได้อย่างเหมาะสมกับสภาพท้องถิ่น ก็จะทำให้ท้องถิ่นสามารถดำรงอยู่ในสังคมที่เปลี่ยนแปลงได้ วิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้านมี 3 วิธีคือ

1. การถ่ายทอดแบบไม่เป็นลายลักษณ์อักษร ได้แก่ การบอกเล่าให้ฟังต่อๆ กันมา
ลักษณะของการบอกเล่ามี 3 ลักษณะคือ

1.1 การบอกเล่าโดยตรง อาทิ การอบรมสั่งสอนกิริยามารยาท การสั่งสอน
วิชาชีพ และการสอนหนังสือ เป็นต้น

1.2 การบอกเล่าโดยผ่านพิธีกรรม อาทิ พิธีกรรมทางศาสนา พิธีกรรมตาม
ขนบธรรมเนียมประเพณีของท้องถิ่น และพิธีสู่ขวัญ เป็นต้น ในพิธีกรรมต่างๆ เหล่านี้จะมีคำสอน
แทรกอยู่ ซึ่งเป็นลักษณะของการเชื่อมโยงประสบการณ์

1.3 การบันทึก ได้แก่ ลิเก ลำตัด มโนรา หนังตะลุง หมอลำ และคำขอ เป็นต้น
จะมีเนื้อหาของคำร้องต่างๆ อาทิ ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ขนบธรรมเนียมประเพณีของท้องถิ่น คติคำ
สอนของศาสนา การเมืองการปกครอง การประกอบอาชีพ การรักษาโรคพื้นบ้าน ตลอดจนการ
ปฏิบัติตนตามจารีตประเพณีต่างๆ

2. การถ่ายทอดแบบเป็นลายลักษณ์อักษรในอดีตจะใช้วิธีจารึกหรือเขียนใส่ใบลาน
หรือสมุดข่อยที่ชาวใต้เรียก บุคดำ บุคขาว บางแห่งใช้วิธีจารึกในแผ่นหิน

3. การถ่ายทอดแบบผ่านสื่อมวลชน เป็นการถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้านด้วย
เทคโนโลยีสมัยใหม่ ซึ่งจะออกมาในรูปของสิ่งตีพิมพ์ทุกประเภท สื่ออิเล็กทรอนิกส์ และสิ่ง
โทรคมนาคมต่างๆ อาทิ วิทยุ โทรทัศน์ วีดิทัศน์ ภาพยนตร์ คอมพิวเตอร์ อินเทอร์เน็ต เทเลเท็กซ์
โทรศัพท์ โทรสาร ตลอดจนโทรประชุม (Teleconference)

นอกจากนี้ ในการสัมมนาทางวิชาการเรื่องภูมิปัญญาชาวบ้านก็ได้ให้ความสำคัญ
กับการนำภูมิปัญญามาสู่กระบวนการเรียนรู้ในการพัฒนาชุมชน ซึ่งเสนอเป็นขั้นตอนดังนี้
(สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2533, หน้า 86-87)

1. ต้องมีความเข้าใจถึงภูมิปัญญาชาวบ้านว่าเป็นความดีมีคุณค่าและสะสมกันมา
นาน เป็นเรื่องที่ผสมผสานทุกสิ่งทุกอย่างเชื่อมโยงสิ่งต่างๆ เข้าด้วยกัน

2. การศึกษาและรวบรวมประเภทของภูมิปัญญาชาวบ้านในด้านต่างๆ

3. การจัดระบบข้อมูล เพื่อเชื่อมโยงภูมิปัญญาชาวบ้าน เป็นองค์ความรู้เฉพาะด้าน

4. การศึกษาวิธีการที่เหมาะสมในการถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้าน เช่น การศึกษา
ดูงาน การแลกเปลี่ยนความคิดเห็น การเล่าประสบการณ์ เป็นต้น

เสรี พงศ์พิศ (2531, หน้า 63-64) ได้ให้ความสำคัญของการศึกษาเพื่อฟื้นฟู
ศักยภาพของชุมชน โดยเน้นไปที่การถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้าน ซึ่งเป็นความรอบรู้ของชาวบ้านที่
เรียนรู้และมีประสบการณ์สืบต่อกันมาทั้งทางตรง คือ ประสบบด้วยตนเองหรือทางอ้อม พร้อมกันนี้

จารุวรรณ ธรรมวัตร (2531, หน้า 63–64) ได้กล่าวถึงวิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาพื้นบ้านอีสานที่มีรูปแบบหลากหลาย ตามเนื้อหาและกลุ่มเป้าหมาย โดยการใช้วิธีการบอกเล่า การประกอบพิธีกรรม การแสดงมหรสพ ซึ่งทุกวิธีแอบอิงอยู่กับความศรัทธาในอำนาจศักดิ์สิทธิ์ ศรัทธาในพุทธศาสนา

13. การมีส่วนร่วมโดยการสร้างเวทีการเรียนรู้ของชุมชน

กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนที่เกิดจากการถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้าน นอกจากจะมีการสืบทอดกันภายในชุมชนแล้ว ยังได้ขยายการใช้ประโยชน์หรือแลกเปลี่ยนประสบการณ์ ในรูปของเครือข่ายการเรียนรู้ในชนบทอีกด้วย คือ (อนง นาคะบุตร, 2533, หน้า 34)

13.1 การเรียนรู้ระหว่างเกษตรกรด้วยกันเอง

13.2 การเรียนรู้ระหว่างเกษตรกรและนักวิชาการ แล้วเกิดกระบวนการสร้างความรู้ใหม่ขึ้นมา รวมทั้งบางเรื่องได้นำมาเป็นนโยบายด้วย

13.3 การส่งเสริมการเก็บข้อมูลและยกระดับข้อมูลเกี่ยวกับภูมิปัญญาชาวบ้าน จากการศึกษา และการทำวิจัยของสถาบันการศึกษาต่างๆ

13.4 การเชื่อมประสานผู้นำในชุมชนเข้าด้วยกัน โดยมีนักพัฒนาจากเอกชนและรัฐ เข้าไปเสริมให้เกิดการเกาะตัวของแม่ข่าย (Nucleus) ก่อให้เกิดการคิดค้นหาทางเลือก การเรียนรู้ และการขยายผล

14. เทคนิคการมีส่วนร่วมเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ในชุมชน

ในการเรียนรู้ของชุมชนต้องอาศัยกระบวนการกลุ่มเพื่อเสริมสร้างการเรียนรู้ให้แก่ชุมชน ได้แก่

14.1 กระบวนการกลุ่ม เน้นให้ผู้เรียนเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ ต้องร่วมกันคิด ร่วมกันทำ สร้างสรรค์ความรู้โดยกลุ่ม ทุกคนจะต้องเรียนรู้จากกลุ่มให้มากที่สุด ซึ่งอาจจะจัดกิจกรรมของกระบวนการ กลุ่มเพื่อการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม อาทิ เกม บทบาทสมมติ การอภิปราย กลุ่ม เป็นต้น

14.2 การเรียนรู้แบบร่วมแรงร่วมใจ มีการจัดกลุ่มกันแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและแบ่งปัน ทรัพยากรการเรียนรู้ รวมทั้งเป็นกำลังใจให้แก่กันและกัน และต้องมีความรับผิดชอบร่วมกัน ที่ว่าความสำเร็จของแต่ละบุคคลก็คือความสำเร็จของกลุ่ม ความสำเร็จของกลุ่มก็คือความสำเร็จของทุกคน กิจกรรมของการเรียนรู้แบบร่วมแรงร่วมใจ อาทิ การเล่าเรื่องรอบวง มุมสนทนา คู่ตรวจสอบ การร่วมกันคิด เป็นต้น

14.3 การเรียนรู้แบบสร้างสรรค์ความรู้ เป็นวิธีการเรียนรู้ที่ต้องแสวงหาความรู้และสร้างความรู้ความเข้าใจด้วยตนเอง ความแข็งแกร่ง ความเจริญงอกงามในความรู้จะเกิดขึ้น เมื่อ

ผู้เรียนได้มีโอกาสเรียนรู้และแลกเปลี่ยนประสบการณ์กับคนอื่น ๆ หรือได้พบสิ่งใหม่ๆ แล้ว นำความรู้ มาเชื่อมโยงกับบริบทที่เกิดขึ้น

15. การเสริมสร้างและพัฒนาความเข้มแข็งของกลุ่ม

กระบวนการเสริมสร้างและพัฒนาความเข้มแข็งของกลุ่มพบว่ากระบวนการเสริมสร้าง และการพัฒนากลุ่มเพื่อให้เกิดความเข้มแข็งนั้น มีกระบวนการและขั้นตอนการเสริมสร้างและพัฒนาที่หลากหลาย ซึ่งบางกระบวนการสามารถนำไปใช้ได้ทันที แต่บางกระบวนการต้องมีการประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับกิจกรรมที่เกิดขึ้น

พัฒน์ บุญรัตนพันธุ์ (2517, หน้า 150-166) อธิบายขั้นตอนการพัฒนากลุ่มชน เป็นบุคคลในยุคแรกๆ ที่อธิบายหลักการส่งเสริมการรวมกลุ่มและกระบวนการพัฒนาองค์กรภาคประชาชนโดยเรียกกระบวนการนั้นว่า “หลักการรวมกลุ่ม 3 ขั้น 8 ตอน” ซึ่งเป็นกระบวนการและเป็นพื้นฐานของการเสริมสร้างกลุ่มและเครือข่าย ซึ่งประกอบด้วยขั้นตอนต่างๆ ดังนี้

ขั้นที่ 1 ว่าด้วยการจัดตั้งกลุ่ม

การจัดตั้งกลุ่ม เป็นขั้นตอนที่สำคัญยิ่ง เพราะหากได้ดำเนินการจัดตั้งให้ถูกวิธีทุกขั้นตอนแต่เริ่มแรก ก็จะทำให้กลุ่มมีคุณค่า และเจริญก้าวหน้าไปสู่ขั้นตอนอื่นได้ง่ายขึ้น ในการจัดตั้งกลุ่ม มีหลักเกณฑ์ที่ควรยึดถืออยู่ 8 ตอน กล่าวคือ

ตอนที่ 1 ว่าด้วยการค้นหาผู้นำ หรือหน่วยนำของหมู่บ้าน

ตอนที่ 2 ว่าด้วยการหาความต้องการของแต่ละบุคคล ก่อนที่นำมากำหนดความต้องการร่วมของกลุ่ม

ตอนที่ 3 ว่าด้วยความสมัครใจในการเข้าร่วมกลุ่ม รวมถึงการสร้าง ความซื่อสัตย์ และความภักดีต่อกลุ่ม

ตอนที่ 4 ว่าด้วยสิ่งแวดล้อมที่คล้ายคลึงกัน มีความรู้สึกเป็นพวกเดียวกัน ทำให้สามารถทำงานร่วมกันได้ง่าย และเกิดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

ตอนที่ 5 ว่าด้วยการมีวิถีใกล้เคียงกัน ทำให้มีความคิดอ่าน ความสนใจ ความต้องการ และสามารถในการทำงานใกล้เคียงกัน เข้าใจกันง่ายในการทำงาน

ตอนที่ 6 ว่าด้วยเพศ กิจกรรมบางอย่างอาจจำเป็นต้องแบ่งแยกเพศ ในขณะที่บางกิจกรรมอาจร่วมกันทำทั้งหญิงและชาย

ตอนที่ 7 ว่าด้วย การมีความสัมพันธ์ต่อกันไม่ขัดแย้ง การที่กลุ่มมีความสามัคคีกลมเกลียว ช่วยกันคิด ช่วยกันทำ จนทำให้งานกลุ่มสำเร็จตามวัตถุประสงค์ที่ต้องการ

ตอนที่ 8 ว่าด้วยสถานการณ์บีบรัด หมายถึง สถานการณ์ที่จะทำให้คนรวมกันเพื่อความอยู่รอด เพื่อผลประโยชน์ ฯลฯ ซึ่งตรงกับความต้องการของกลุ่ม หรือสมาชิกที่จะมารวมกัน

สรุปแล้ว ในขั้นที่ 1 การจัดตั้งกลุ่มนี้มีส่วนประกอบที่สำคัญอยู่สามประการคือ ตอนที่ 1 เป็นเรื่องเกี่ยวกับผู้นำกลุ่ม ตอนที่ 2-7 เป็นเรื่องเกี่ยวกับสมาชิกในกลุ่ม และตอนที่ 8 เป็นเรื่องของสถานการณ์ ซึ่งถ้าหากมีครบส่วนประกอบทุกชนิดแล้วก็ย่อมจะเกิดกลุ่มขึ้นได้ นักพัฒนาจะต้องดำเนินการในขั้นนี้ให้รอบคอบ เพราะมีฉะนั้นแล้วอาจจะนำกลุ่มยุบสลายไปในภายหลัง ซึ่งอาจจะทำให้ เสียกำลังที่จะจัดการรวมกลุ่มต่อไปได้ สิ่งสำคัญอันหนึ่งที่นักพัฒนาควรจะต้องระมัดระวังในเรื่องนี้ก็คือ การเกิดของกลุ่มนั้นมีใช่ว่าที่โดยตรงของนักพัฒนา แต่เป็นผู้ที่จะกระตุ้นชี้แนะและสนับสนุนประคับประคองให้มีการรวมกลุ่มให้เกิดขึ้น เพื่อเป็นตัวแทนในการพัฒนาสร้างเงา (ตัวแทน) ฉะนั้น จึงจำต้องคอยกระตุ้นและให้คำปรึกษาแก่เงา (ตัวแทน) ของตน หรือผู้นำดังกล่าวให้ดีที่สุดเท่าที่จะทำได้ ทั้งนี้ก็เพื่อให้กลุ่มได้ก่อรูปร่างอย่างแข็งแกร่งต่อไป

ขั้นที่ 2 ว่าด้วยการเคลื่อนไหวของกลุ่ม

หลังจากที่ได้ดำเนินการจัดตั้งกลุ่มอย่างถูกวิธีในขั้นที่ 1 ซึ่งประกอบด้วย 8 ตอนแล้ว จะต้องส่งเสริมให้กลุ่มเกิด “การเคลื่อนไหว” เพราะการเคลื่อนไหวของกลุ่มเป็นขั้นตอนที่สำคัญ อันจะช่วยผลักดันให้กลุ่มเกิดพลังการต่อสู้และพลังการต่อรองในโอกาสต่อไป

การดำเนินงานเพื่อให้กลุ่มมีการเคลื่อนไหว จึงมีความสำคัญอย่างยิ่งที่นักพัฒนาจะต้องใช้ความอดทนในการทำความเข้าใจกับสมาชิกทุกคนของกลุ่มให้ตระหนักและซาบซึ้งในบทบาทหน้าที่ของตนเอง เพื่อให้ทุกคนได้ร่วมผนึกกำลังอย่างมีระเบียบแบบแผน อันจะนำไปสู่การสร้างพลังการต่อสู้ หรือพลังการต่อรองในโอกาสต่อไป ในขั้นของการเคลื่อนไหวของกลุ่ม ซึ่งเน้นขั้นที่ 2 มีหลักเกณฑ์ที่ควรยึดถืออยู่ด้วยกัน 8 ตอน คือ

ตอนที่ 1 ว่าด้วยการส่งเสริมการประชุมพบปะ เพื่อแลกเปลี่ยนทรรศนะความคิดเห็นซึ่งกันและกัน เพื่อสร้างความสัมพันธ์ในกลุ่มให้แน่นแฟ้นขึ้นและหาแนวทางปฏิบัติงานให้บรรลุเป้าหมาย

ตอนที่ 2 ว่าด้วยการส่งเสริมแนวความคิด ยกระดับจิตใจของสมาชิกกลุ่ม

ตอนที่ 3 ว่าด้วยส่งเสริมการมีระเบียบวินัย ได้แก่ การมีกฎเกณฑ์ข้อบังคับในการรวมกลุ่ม และมีระเบียบวินัยในการปฏิบัติต่อกัน

ตอนที่ 4 ว่าด้วยส่งเสริมสัมพันธภาพบุคคล เพื่อส่งเสริมความสัมพันธ์ของสมาชิกในกลุ่มให้มีความกลมเกลียวแน่นแฟ้น

ตอนที่ 5 ว่าด้วยการส่งเสริมกิจกรรม เพื่อทำให้กลุ่มได้เคลื่อนไหวและเป็นการฝึกกลุ่มให้ได้เรียนรู้จากการปฏิบัติจริง

ตอนที่ 6 ว่าด้วยส่งเสริมวิชาการ ควรส่งเสริมทางวิชาการ ความรู้ใหม่ๆ ในรูปแบบต่างๆ ที่จำเป็น และเกิดประโยชน์โดยตรงต่อกลุ่ม

ตอนที่ 7 ว่าด้วยการส่งเสริมผลประโยชน์ร่วม เป็นสิ่งสำคัญที่จะช่วยให้กลุ่มดำรงอยู่ได้ การจัดการผลประโยชน์ต้องเที่ยงธรรม เสมอภาค หากขาดประโยชน์ร่วมกันหรือขัดผลประโยชน์กัน กลุ่มก็จะแตกความสามัคคี และสลายตัวในที่สุด

ตอนที่ 8 ว่าด้วยส่งเสริมและดำรงไว้ซึ่งสถานภาพผูกพัน โดยพยายามส่งเสริมให้มีความผูกพันระหว่างสมาชิก ส่งเสริมให้ทุกคนมีบทบาทหน้าที่ในกลุ่ม และรู้จักรับผิดชอบร่วมกันกับกลุ่ม

สรุปในขั้นที่ 2 ที่ว่าด้วยการเคลื่อนไหวของกลุ่มนั้น มีองค์ประกอบสำคัญ 3 ประการ คือ ระเบียบวินัย (ตอนที่ 3) วัตถุประสงค์ร่วมหรือผลประโยชน์ร่วม (ตอนที่ 7) และกิจกรรมต่างๆ (ตอนอื่นๆ นอกเหนือจากตอนที่ 3 และตอนที่ 7)

ฉะนั้น ในขั้นนี้จะเห็นได้ว่าเป็นขั้นการลงมือดำเนินงานกิจการต่างๆ ของกลุ่ม ซึ่งเป็นหน้าที่โดยตรงของนักพัฒนาที่จะต้องจัดกิจกรรมต่างๆ ให้มีอยู่เสมอ เพราะสิ่งต่างๆ เหล่านี้จะเป็นเครื่องผูกมัดหรือยึดโยงให้กลุ่มคงอยู่ไม่แตกสลาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งการส่งเสริมและดำรงไว้ซึ่งสถานภาพผูกพันของกลุ่มในตอนี่ 8

ขั้นที่ 3 ว่าด้วยการเจริญเติบโตของกลุ่ม ประกอบด้วย 8 ขั้นตอน ได้แก่

ตอนที่ 1 ว่าด้วยสหพันธ์รวมกลุ่ม เป็นการทำให้กลุ่มเล็กๆ มาสนธิเข้าเป็นกลุ่มใหม่ กลุ่มเดียว

ตอนที่ 2 ว่าด้วยการสร้างหน่วยนำร่วม โดยการนำเอาตัวแทนหรือผู้นำของแต่ละกลุ่มมารวมกันเป็น “หน่วยนำร่วม” เพื่อรักษาผลประโยชน์ของกลุ่มเล็ก ประสานงาน ประสานผลประโยชน์ระหว่างกลุ่ม

ตอนที่ 3 ว่าด้วยสร้างผลประโยชน์ร่วม เพื่อช่วยให้กลุ่มเคลื่อนไหวไปในทิศทางเดียวกัน เกาะติดกัน เพราะเกิดผลประโยชน์ในกิจกรรมร่วมกัน แต่ละกลุ่มมีส่วนได้ ส่วนเสียในกิจกรรมที่ดำเนินการ

ตอนที่ 4 ว่าด้วยสร้างกิจกรรมพึ่งพา เป็นวิธีการที่กลุ่มจะต้องอาศัยซึ่งกันและกัน โดยมี “หน่วยนำร่วม” เป็นตัวกลางช่วยให้กิจกรรมของกลุ่มต่างๆ มีความเกี่ยวพันกัน พึ่งพากัน แล้วจึงจะมีผลประโยชน์สูงขึ้น

ตอนที่ 5 ว่าด้วยสนธิวิชาการเป็นการแลกเปลี่ยนและอาศัยความรู้ ทักษะ ตลอดจนความต้องการระหว่างกลุ่มที่มีต่อกัน ซึ่งจะช่วยเสริมสร้างความสามารถ และกิจกรรมอื่นๆ

ตอนที่ 6 ว่าด้วยสร้างพลังร่วมในการดำเนินการร่วม โดยการส่งเสริมให้กลุ่มเกิดการร่วมทุน ร่วมวิชาการ ร่วมจัดการ ร่วมกำลังคน ร่วมกำลังวัสดุ ซึ่งถ้ากลุ่มได้ ร่วมกันมากเท่าไร พลังมหาศาลก็จะเกิดขึ้นเท่านั้น

ตอนที่ 7 ว่าด้วยลดความเปลี่ยนแปลงร่วม ได้แก่ การลดความเปลี่ยนแปลงของแรงงาน วัสดุอุปกรณ์ต่างๆ รวมทั้งด้านบริหารและการบริการด้วยเมื่อความเปลี่ยนแปลง ลดลง

ตอนที่ 8 สร้างพลังต่อรอง ก็คือ อำนาจของกลุ่มในการรักษาผลประโยชน์และดำรงกลุ่มไว้พลังต่อรองเป็นพลังในการต่อสู้ของชุมชนซึ่งเกิดจากการรวมกลุ่มกัน จึงนับว่าเป็นหัวใจสำคัญยิ่งของการพัฒนา

สรุปในขั้นที่ 3 ขั้นการเจริญเติบโตของกลุ่มนั้น นักพัฒนาจะต้องพยายามเอากลุ่มต่างๆ หลายกลุ่มให้มาสนธิให้เข้ากัน (ตอนที่ 1 ว่าด้วยสหพันธ์รวมกลุ่ม) จะต้องสร้างสิ่งต่างๆ ขึ้น (ตอนที่ 2-8) เพื่อให้กลุ่มขยายตัวไปสู่ความเจริญเติบโตยิ่งขึ้น

จิตติ มงคลชัยอรัญญา (ม.ป.ป., หน้า 7-23) ยังได้เขียนอธิบายกระบวนการและขั้นตอน ในการจัดตั้งและสนับสนุนการดำรงอยู่ของกลุ่มจากประสบการณ์การทำงาน โดยจำแนกออกเป็น 5 กระบวนการคือ

1. การปลุกจิตสำนึก (Concretization) คือการที่จะทำให้สมาชิกของกลุ่มเกิดความตระหนักว่ามีปัญหาที่เผชิญอยู่ และสมาชิกมีความประสงค์ที่จะแก้ไขปัญหาต่างๆ เหล่านี้ ให้หมดไปตามกำลังและความสามารถ ซึ่งถ้าสมาชิกมีจิตสำนึกในเรื่องของการที่จะแก้ไขปัญหา ก็จะนำมาสู่การรวมตัว ซึ่งเป็นกระบวนการ (Process) ที่ 2

2. การรวมพลัง (Organization) จะเกิดขึ้นหลังจากสมาชิกได้มีคุณสมบัติ ดังที่กล่าวแล้วข้างต้น เกิดความตระหนักอยากแก้ไขปัญหาจึงได้มีการพบปะเพื่อแลกเปลี่ยนหรือตกลงที่จะดำเนินการบางอย่างร่วมกัน ซึ่งความเป็นกลุ่มก็จะเริ่มเกิดหลังจากที่สมาชิกได้ มีการตัดสินใจร่วมกันว่าจะทำกิจกรรมบางอย่างร่วมกัน ในขั้นตอนนี้อาจจะมีการเลือกผู้แทนมาทำหน้าที่ในการประสาน ความคิด ทำหน้าที่ดำเนินการติดต่อในนามของกลุ่มและผู้แทนนั้น อาจจะเป็นผู้ที่จะทำให้สมาชิกทำกิจกรรมในทิศทางที่ได้ตกลงกันไว้

3. การส่งเสริมความรู้ด้านเทคโนโลยี (Technology) ซึ่งจำเป็นในการประยุกต์ใช้ ที่จะปรับหรือแก้ไขปัญหาของตนเอง กระบวนการทางเทคโนโลยีนี้จะเกิดขึ้นจากการที่สมาชิกแลกเปลี่ยน ประสบการณ์ซึ่งกันและกัน สมาชิกที่มาร่วมต่างก็ได้ความรู้มากขึ้นและนำไปใช้ใน ชีวิตประจำวัน ตัวอย่างที่พบเห็นได้บ่อยๆ คือ การรวมตัวของกลุ่มอาชีพต่างๆ เช่น กลุ่มทำนา กลุ่มปลูกมะม่วง กลุ่มปลูกส้มป่อย กลุ่มเลี้ยงไก่ เป็นต้น กระบวนการนี้ออกเหนือจากสมาชิกจะมาแลกเปลี่ยนประสบการณ์ร่วมกันก็อาจจะสามารถเพิ่มความรู้ทางเทคโนโลยี โดยเชิญผู้ที่มีความรู้เหนือกว่า ซึ่งอาจเป็นคนในหมู่บ้านนั้นหรือหมู่บ้านใกล้เคียงมาเป็นผู้ให้ความรู้หรือถ้าจำเป็นก็อาจเชิญวิทยากรที่มาจากหน่วยงานภายนอกก็ได้

4. การบริหาร-การจัดการ (Management) กระบวนการบริหารจัดการนั้นมีเนื้อหาที่ค่อนข้างกว้าง การบริหารจัดการที่ดีในกลุ่มจะประกอบด้วย การทำบัญชีเพื่อสร้างหลักฐานให้สมาชิกเกิดความไว้วางใจ การบันทึกเหตุการณ์ต่างๆ หรือข้อตกลงต่างๆ หรือกิจกรรมต่างๆ ที่เกิดขึ้น เช่น บันทึกรายงานการประชุม บันทึกข้อตกลง บันทึกระเบียบที่ได้ตกลงไว้ การกำหนดกฎระเบียบ โดยสมาชิกเป็นผู้กำหนด การประสานงานภายในเป็นการส่งข่าวสารให้หมู่สมาชิกเข้าใจและเห็นว่าการกระจายผลประโยชน์ของกลุ่มเป็นไปอย่างยุติธรรม การประสานงานในระหว่างผู้แทนกลุ่ม เพื่อเข้าใจบทบาทและติดตามการทำงานตามระบบ ขั้นตอนของกลุ่ม การระดมทรัพยากร ทั้งภายใน และภายนอก

5. กระบวนการสนับสนุน (Support) ในกรณีที่กลุ่มได้ผ่านกระบวนการทั้ง 4 มาแล้ว สำหรับบุคคลภายนอกที่มีบทบาทในการส่งเสริมในการพัฒนาของกลุ่มนี้ก็หน้าที่จะหาวิธีการสนับสนุน ไม่ว่าจะเป็นวัสดุอุปกรณ์หรือปัจจัยต่างๆ หรือแม้กระทั่งการเงินเพื่อที่จะให้กลุ่มนั้นได้มีศักยภาพสูงขึ้น หากจะรอแต่ทรัพยากรภายในแต่อย่างเดียว การแก้ไขปัญหา ก็จะเป็นไปอย่างล่าช้า อาจไม่ทันการณ์ อย่างไรก็ตามการสนับสนุนใดๆ นั้นต้องตระหนักว่ากลุ่มจะต้องผ่านกระบวนการทั้ง 4 มาก่อน ซึ่งถ้าผ่านกระบวนการทั้ง 4 แล้ว ก็เท่ากับว่ากลุ่มได้เตรียมระบบหรือกลไกบางอย่างในการที่จะรับการสนับสนุนจากภายนอกและสามารถนำไปใช้ประโยชน์โดยไม่ทำลายอุดมการณ์ในการช่วยเหลือตนเอง นอกจากนี้ จิตติ มงคลชัยอรัญญา (ม.ป.ป., หน้า 7-23) เกี่ยวกับการกระตุ้นให้เกิดกลุ่มใหม่และการวิเคราะห์กลุ่มเดิม โดยได้อธิบายถึงขั้นตอน การดำเนินการในการสร้าง/พัฒนากลุ่มไว้อย่างน่าสนใจ ดังนี้

ขั้นการกระตุ้นให้เกิดกลุ่มใหม่

1. สร้างศรัทธาหาแนวร่วม

1.1 สร้างศรัทธา เจ้าหน้าที่จะต้องเข้าไปในหมู่บ้านเพื่อพูดคุยกับชาวบ้าน เป็นการเกริ่นนำและให้เกษตรกรเห็นว่าเจ้าหน้าที่ให้ความสนใจ

1.2 สร้างแกนนำในการพัฒนา โดยการสร้างความเข้าใจและปลูกจิตสำนึกแก่ผู้นำในท้องถิ่น ให้เห็นถึงปัญหาและความต้องการที่แท้จริงของเกษตรกรและการช่วยเหลือกันในกลุ่ม

1.3 สร้างอุดมการณ์ให้กับแกนนำในการทำงานกลุ่มเพื่อแก้ไขปัญหาและความต้องการของเกษตรกร

2. ศึกษาข้อมูล สถานการณ์ ปัญหาของเกษตรกรอย่างกว้างๆ จากผลการวิเคราะห์พื้นที่และเกษตรกร และเมื่อกำหนดกลุ่มคนเป้าหมายได้แล้ว เช่น เป็นกลุ่มคนที่มีกิจกรรม

เหมือนกัน มีความต้องการเหมือนกันหรือมีปัญหาคล้ายคลึงกัน เป็นต้น เจ้าหน้าที่จึงดำเนินการศึกษาข้อมูล สถานการณ์ ปัญหา ฯลฯ เพิ่มเติมเป็นรายบุคคลหรือกลุ่มย่อย เพื่อตรวจสอบข้อมูลเบื้องต้น และให้ทราบถึงศักยภาพของเกษตรกรที่จะรวมตัวกันเป็นกลุ่ม เพื่อแก้ไขปัญหา

3. กระตุ้นให้เกษตรกรเห็นปัญหาที่แท้จริง

3.1 พบปะพูดคุยกับเกษตรกรเป้าหมาย โดยการพูดคุยถึงปัญหาและความต้องการของเกษตรกร พร้อมทั้งปลูกจิตสำนึก อุดมการณ์ให้เกษตรกรมีปณิธานและเกิดความต้องการที่จะแก้ไขปัญหาและความต้องการร่วมกัน

3.2 นัดหมายเกษตรกรที่มีปัญหาความต้องการเหมือนกันมาพบปะพูดคุยกัน

4. ให้ข้อมูลทางเลือก เจ้าหน้าที่ที่อาจให้ข้อคิดเห็นเพื่อเป็นทางเลือกที่ดีแก่เกษตรกร โดยทำตัวเป็นเพื่อนคู่คิดที่ดีของเกษตรกร

5. เกษตรกรที่มีปัญหาเหมือนกันตัดสินใจเพื่อแก้ไขปัญหา

ขั้นการดำเนินงานกลุ่ม

เมื่อกลุ่มได้กำเนิดขึ้นมาแล้วจะทำอย่างไร กลุ่มจึงจะยังคงเป็นกลุ่มอยู่อย่าง มีความหมาย คือสมาชิกกลุ่มยังมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน และทุกคนในกลุ่มยังคงกระทำกิจกรรม มุ่งสู่วัตถุประสงค์ของกลุ่มได้อย่างมีประสิทธิภาพและทุกคนพอใจในการทำงานร่วมกัน องค์ประกอบในการดำเนินงานกลุ่ม

1. กำหนดวัตถุประสงค์ของกลุ่ม

2. ข้อตกลงร่วมหรือกฎระเบียบข้อตกลงจะอยู่กันอย่างไร คือ แต่ละคนจะกระทำหน้าที่อะไรบ้าง ใครจะเป็นผู้นำ ใครจะเป็นผู้ตาม มีกติกาอะไรบ้างที่จะทำให้การมาอยู่รวมกันเป็นกลุ่มนั้น เป็นไปด้วยความเรียบร้อย

กฎระเบียบ คือ สิ่งที่กำหนดขึ้นเพื่อให้บุคคลในกลุ่มยึดถือปฏิบัติ ในสถานการณ์ ต่างๆโดยจะบอกไว้อย่างชัดเจนว่าในสถานการณ์นั้นๆ แต่ละคนในกลุ่มควรจะทำปฏิบัติอย่างไร ทั้งยังกำหนดไว้ด้วยว่าบุคคลใดละเมิด หรือละเมิดจะต้องถูกลงโทษอย่างไร

3. การวางแผน คือ การวางรูปแบบภาระที่ต้องการให้เกิดขึ้นในอนาคต ด้วยการกำหนดแนวทางในการปฏิบัติงานที่ดีที่สุดไว้ล่วงหน้าและเชื่อว่าจะทำให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่ต้องการได้

4. ดำเนินงานตามแบบ เช่น การประชุมสมาชิก การถ่ายทอดความรู้ การรับรู้ การบันทึก และการจัดทำบัญชี

5. พัฒนาผู้นำและสมาชิกให้มีจิตสำนึกในการทำงานร่วมกัน

6. การประเมินผลโดยกลุ่มและสมาชิกกลุ่ม

7. การขยายผล เมื่อดำเนินการสำเร็จแล้วควรขยายผลในด้าน

7.1 การรับสมาชิกเพิ่ม

7.2 การขยายกิจกรรมเพิ่ม

7.3 การรวมตัวกันกับกลุ่มอื่นที่มีปัญหาและความต้องการคล้ายคลึงกัน

7.4 การที่ต้องมีผู้แทนของกลุ่มในแนวตั้ง เช่น กรรมการกลาง สมาคม

ชมรม ฯลฯ

กระบวนการและเทคนิควิธีการในการเสริมสร้างการรวมกลุ่มและพัฒนาความเข้มแข็งของกลุ่มมี 3 ขั้นตอน กล่าวคือ

1. ขั้นตอนการเกิดกลุ่ม (ขั้นเตรียมการ/ขั้นก่อร่างสร้างกลุ่ม/ขั้นปลูกจิตสำนึก) เป็นขั้นตอนที่งานเขียนหลายชิ้นให้ความสำคัญ เนื่องจากการสร้างฐานในการรวมกลุ่ม ขั้นตอนนี้เป็นการกระตุ้นให้สมาชิกตระหนักรับรู้ปัญหา เกิดความสนใจในการเข้าร่วมกลุ่ม ซึ่งเทคนิควิธีการที่จำเป็นในการกระตุ้นให้สมาชิกเห็นความจำเป็นในการเข้าร่วมกลุ่ม ก็คือ การสร้างความศรัทธา ความไว้วางใจของสมาชิกในการเข้าร่วมกลุ่ม สร้าง "หน่วยนำ" หรือ "แนวร่วม" เพื่อเป็นแกนประสานหรือขับเคลื่อน การศึกษา สัมภาษณ์ข้อมูลหรือการวิเคราะห์ชุมชน

2. ขั้นการสร้างกลุ่ม (การดำเนินงานกลุ่ม/ขั้นการทำกิจกรรม) เป็นขั้นตอน ที่กระตุ้นให้เกิดการรวมกลุ่ม โดยอาจจะเริ่มจากการรวมกลุ่มเพื่อแลกเปลี่ยน เรียนรู้ จากนั้นจึงพัฒนาสู่กลุ่มที่มีการดำเนินกิจกรรมเพื่อดำเนินงานตามเป้าหมายที่กลุ่มได้กำหนดไว้ ในขั้นตอนนี้มักพัฒนา อาจทำหน้าที่ในการนำเสนอข้อมูลจากการศึกษาวิเคราะห์ กระตุ้นให้เกิดการคิดค้นแนวทางแก้ไข ปัญหา สนับสนุนให้กลุ่มดำเนินกิจกรรมตามแนวทางที่วางไว้รวมถึงการสนับสนุนด้านความรู้ เทคโนโลยีที่จำเป็นต่อการทำงานกลุ่ม

3. ขั้นการเจริญเติบโตของกลุ่ม (ขั้นการขยายกลุ่ม/การบำรุงรักษากลุ่ม) ในขั้นตอนนี้เป็นขั้นตอนการพัฒนา ทั้งในระดับกลุ่ม (คือการขยายวัตถุประสงค์ ขยายกิจกรรม ขยายสมาชิก ภายในกลุ่ม) และการพัฒนาจากระดับกลุ่มสู่การเชื่อมโยงกับกลุ่มอื่นเป็นเครือข่าย ประเด็นสำคัญที่ต้องดำเนินการในขั้นตอนนี้คือ การกระตุ้นให้เห็นความจำเป็นในการสร้างเครือข่าย และการพัฒนาความสัมพันธ์ในการอยู่ร่วมกันเป็นเครือข่าย เช่น การสร้างแม่ข่ายหรือแกนกลาง ในการประสาน การเสริมด้านการบริหารจัดการ การพัฒนาระบบการติดต่อสื่อสาร

ปัจจัยที่มีผลต่อการส่งเสริมและพัฒนากลุ่ม

นักพัฒนาหรือผู้ที่เกี่ยวข้อง เมื่อได้ส่งเสริมให้มีการรวมตัวจัดตั้งกลุ่มหรือองค์กรชุมชนแล้ว สิ่งที่จะตั้งคำถามต่อแนวทางการพัฒนากลุ่มเสมอคือ จะส่งเสริมและพัฒนากลุ่มให้มีความเข้มแข็งได้อย่างไร การกำหนดกิจกรรม การจัดลำดับขั้นตอนการพัฒนา และการแสวงหาปัจจัยต่างๆ เพื่อสนับสนุนให้กลุ่มเข้มแข็งจะต้องทำอย่างไร สภาพการณ์เหล่านี้เป็นสิ่งที่ท้าทายความสามารถของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องไม่ว่าจะเป็นนักพัฒนา ผู้นำในกลุ่ม องค์กรที่มีอยู่ในชุมชน สมาชิกกลุ่มและประชาชนทั่วไป พัฒนาการของกลุ่มที่เกิดขึ้น จึงเป็นเหมือนสถานะที่เป็นจริง ของสรรพสิ่งที่มีการเกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไป แต่อย่างไรก็ตาม การพัฒนากลุ่มให้มีความเข้มแข็ง มีความจำเป็นอย่างยิ่ง เพราะจะทำให้สามารถแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในช่วงเวลานั้นได้ อย่างเหมาะสม และถ้ากลุ่มอ่อนแอหรือขาดความเป็นปึกแผ่นอาจจะทำให้สถานการณ์ที่เกิดขึ้นนั้นกลายเป็นปัญหาที่แก้ไขด้วยความลำบาก

ดังนั้น เพื่อพัฒนากลุ่ม/องค์กรชุมชน ให้เติบโตไปได้อย่างต่อเนื่องและมีความเข้มแข็ง สัมพันธ์ เดชะอธิก และคณะ (2540, หน้า 78-79) ได้อธิบายบทสรุปขององค์กรชาวบ้านในการพัฒนา ให้มีความเข้มแข็งคือ ต้องพัฒนาแนวคิดและกิจกรรม ทั้งในด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและการบริหารจัดการให้ควบคู่กันไป

ด้านการเมือง กลุ่ม/องค์กรชุมชน ต้องสามารถสร้างอำนาจการต่อรองในการแสวงหา ทรัพยากรจากภาครัฐและภายนอกกลุ่มได้ และต้องศึกษาเรียนรู้กลไกตลอด และระบบการต่อรองกับภาครัฐได้ รวมทั้งต้องผลักดันให้มีกฎหมายคุ้มครองการรวมตัวกันเป็นองค์กรชุมชนแบบไม่ต้องอยู่ภายใต้กฎระเบียบของรัฐ แต่ได้รับการสนับสนุนงบประมาณ ทรัพยากร บุคคล วิชาการ ข้อมูลและเทคโนโลยีต่างๆ

ด้านเศรษฐกิจ ต้องเสริมสร้างกิจกรรมที่ลดรายจ่าย เพิ่มรายได้ มีการแปรรูปผลผลิต เพื่อเพิ่มมูลค่าและการทำกิจกรรมธุรกิจชุมชนที่ชุมชน มีอำนาจ เช่น บิมน้ำมัน ร้านค้า การค้าขาย ผ่าพื้นเมือง แปรรูปข้าว แปรรูปวัว-ควาย เป็นต้น

ด้านสังคมวัฒนธรรม ต้องสร้างการรวมกลุ่มที่นำเอาวัฒนธรรมประเพณี การช่วยเหลือ เกื้อกูลกันมาเกาะเกี่ยวการรวมตัวให้เหนียวแน่นขึ้น เช่น การรักษาประเพณีลงแขกดำนา ปลุกข้าว เกี่ยวข้าวหรือกิจกรรมสร้างความสามัคคีอื่นๆ ภายในกลุ่ม ภายในชุมชนของตน

ด้านการบริหารจัดการ ต้องมีการเรียนรู้ระบบการบริหารจัดการระบบการบัญชี และกำหนดเป้าหมาย วัตถุประสงค์ การจัดการองค์กรโดยมีการแบ่งบทบาท หน้าที่ และการจัดทำแผนปฏิบัติงานร่วมกัน

ปัจจัยที่มีผลต่อการพัฒนาความเข้มแข็งของกลุ่ม มีทั้งปัจจัยภายในกลุ่ม เช่น ความสามัคคี ของสมาชิก ความร่วมไม้ร่วมมือ การมีระเบียบ วัตถุประสงค์ เป้าหมายที่ชัดเจน และมีผู้นำกลุ่มที่ดี และปัจจัยภายนอก เช่น การส่งเสริมจากนักพัฒนา การติดต่อประสานงานจากฝ่ายต่างๆ การส่งเสริมเงินทุน เป็นต้น สิ่งต่างๆ เหล่านี้เป็นปัจจัยที่เสริมสร้างความเข้มแข็ง ให้กับกลุ่มองค์กร ปัจจัยที่เอื้อต่อการเสริมสร้างและพัฒนากลุ่มให้สามารถดำเนินงานไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ ดังกล่าวข้างต้น ในการเสริมสร้างและพัฒนากลุ่มในบางครั้งอาจเกิดปัญหาหรือข้อจำกัดในการพัฒนา ความเข้มแข็งของกลุ่ม องค์กรชุมชนมักจะเริ่มจากกลุ่มขนาดเล็กที่มีโครงสร้างไม่เป็นทางการ ส่วนจะพัฒนาให้มีโครงสร้างอย่างเป็นทางการหรือไม่ขึ้นอยู่กับพัฒนาการของกลุ่ม โดยที่กลุ่มอาจจะยุติบทบาทลงเมื่อใดก็ได้ ด้วยเหตุต่างๆ ดังนี้

1. กลุ่มดำเนินงานบรรลุวัตถุประสงค์ตามที่กำหนดแล้ว
2. กลุ่มไม่มีโอกาสที่จะดำเนินงานให้บรรลุวัตถุประสงค์ได้
3. สมาชิกย้ายออกไปอยู่กลุ่มอื่น หรือสนใจประเด็นอื่น
4. สมาชิกแตกแยกออกไปและไม่มีสมาชิกใหม่
5. มีความขัดแย้งภายใน
6. ไม่มีทุน เช่น เงินสนับสนุน และทุนทางสังคม

โดยสรุป ในการทำความเข้าใจถึงปัจจัยที่มีผลต่อการส่งเสริมและพัฒนาหน้านั้น จำเป็นต้องเข้าใจวงจรหรือขั้นตอนการรวมกลุ่ม จากนั้นควรวิเคราะห์ถึงองค์ประกอบที่เกี่ยวข้อง จะช่วยให้เห็นถึงปัจจัยที่เกี่ยวข้องหรือสัมพันธ์กับการส่งเสริมและพัฒนาหน้านั้น ซึ่งจากการสำรวจเอกสารพบว่าปัจจัยที่เกี่ยวข้องมีทั้งปัจจัยในกลุ่ม ไม่ว่าจะเป็นสมาชิก การจัดการ (โครงสร้าง กฎระเบียบ กิจกรรม) และปัจจัยภายนอกกลุ่ม ได้แก่ นักพัฒนากระบวนการส่งเสริม รวมถึงสภาพแวดล้อม ทางด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง นักพัฒนาจึงควรวิเคราะห์ปัจจัยที่เกี่ยวข้อง กับกลุ่มตลอดเวลา เพื่อจะได้สามารถกำหนดแนวทางในการส่งเสริมการพัฒนาหน้านั้น ได้อย่างสอดคล้องกับสถานการณ์เงื่อนไขของแต่ละกลุ่ม

16. การสร้างเครือข่าย

แนวความคิดเกี่ยวกับเครือข่าย จัดเป็นแนวคิดที่มีความสำคัญและถูกนำมาใช้กันอย่างแพร่หลาย ในการอธิบายภาพการเคลื่อนตัวจากกลุ่มสู่การรวมตัวเป็นเครือข่ายเพื่อสร้างพลัง ในการขับเคลื่อนกระบวนการพัฒนาหรือสร้างพลังในการเปลี่ยนแปลงสิ่งต่างๆ ฐานคิดที่สำคัญของการรวมกันเป็นเครือข่ายทางสังคมมาจากฐานคิดที่หลากหลาย เช่น ฐานคิดเกี่ยวกับความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่รัฐต้องการให้มีขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม ฐานคิดเชิงวัฒนธรรม ที่ชาวบ้าน ร่วมร้อยเรียงความสัมพันธ์บนรากฐานของวัฒนธรรมและการช่วยเหลือเกื้อกูล และการพึ่งพาอาศัย

ฐานคิดเชิงระบบที่สิ่งต่างๆ ล้วนพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน เชื่อมโยงกันเป็น ความหลากหลายที่ไม่สามารถแยกส่วนใดส่วนหนึ่งออกจากกันได้อย่างเด็ดขาด ฐานคิดของ การขยายโอกาสและกระบวนการทางอุดมการณ์ที่ต้องการขยายแนวความคิดที่เป็นที่ยอมรับไปสู่การขยายอุดมการณ์ เช่น การเป็นเครือข่ายของศาสนา ลัทธิ และระบบการปกครอง เป็นต้น และฐานคิดการเชื่อมโยงในทางชีววิทยาในระบบนิเวศหรือในระบบทางสมองที่มีการเชื่อมโยงสิ่งต่างๆ เข้าด้วยกันอย่างเป็นระบบ จากจุดเล็กๆ เชื่อมโยงเป็นหน่วยใหญ่และทำหน้าที่ให้ประสานสอดคล้อง เช่น การเชื่อมโยงในระบบเซลล์ และการเชื่อมโยงในระบบการย่อยอาหารในร่างกาย เป็นต้น

สำหรับคำจำกัดความของคำว่า เครือข่ายทางสังคม คือ ความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างกันและกันของบุคคลต่างๆ ที่อยู่ เครือข่ายสังคมนั้นเป็นความสัมพันธ์ในทุกๆ ด้านที่บุคคลทั้งหมดในเครือข่ายสังคมที่ติดต่อกัน ทั้งในด้านระบบเศรษฐกิจ การแต่งงาน เครือญาติ การเมือง สุขภาพอนามัย ฯลฯ ส่วนพฤติกรรมที่ก่อให้เกิดความสัมพันธ์ทางสังคมขึ้น ได้แก่ การไปมาหาสู่เยี่ยมเยียนกัน การปรึกษาหารือกัน การช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เป็นต้น เครือข่ายสังคม ของบุคคลหนึ่งๆ จึงเปรียบเสมือนสิ่งแวดล้อมทางสังคมที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของบุคคลนั้นๆ ขณะเดียวกันบุคคลนั้นๆ ก็เปรียบเสมือนส่วนหนึ่งของสิ่งแวดล้อมทางสังคมของบุคคลอื่นๆ ในเครือข่าย สังคม ซึ่งสามารถมีผลกระทบต่อพฤติกรรมของผู้อื่นด้วยเช่นกัน

แนวความคิดและความหมายของเครือข่ายข้างต้น เป็นการอธิบายเครือข่ายในมิติที่เป็นกระบวนการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล กลุ่ม ชุมชน ที่อาจจะจำกัดอยู่ในเชิงพื้นที่ ปัจจุบันเครือข่ายได้ถูกนำมาใช้ในการอธิบายเพื่อขยายแนวคิดเรื่องประชาสังคม ดังที่ ความเรียงว่าด้วยประชาชนบนเส้นทางประชาสังคม (ยุทธนา วรณปิติกุล และ สุพิศ เริงจิต, 2542, หน้า 174) ได้ อธิบายถึง การก่อรูปและการประสานเชื่อมโยงเป็นเครือข่ายของกลุ่ม ประชาสังคมในระดับต่างๆ เป็นโครงสร้างพื้นฐานสาธารณะ (Civic Infrastructure) อันเป็นปัจจัยก่อหนุนพัฒนาการ ของขบวนการประชาสังคมที่ต้องอาศัยการพบปะของผู้คนได้มาสัมพันธ์ร่วมกันทำงาน องค์กรเครือข่ายเสมือนเป็น “องค์กร” (Umbrella Organizations) ที่เชื่อมองค์กรสมาชิกและสมาชิกเข้าด้วยกัน เป็นช่องทางให้มีการสื่อสารระหว่างกัน (Channels of Communication) พุดคุยแลกเปลี่ยนกันในประเด็นปัญหาที่สนใจร่วมกัน ระดมสมองของผู้คนที่หลากหลายเพื่อแก้ไขพัฒนาดำเนินความผูกพันสายสัมพันธ์ของคน สร้างเครือข่ายข้อมูลและแบ่งปันทรัพยากรระหว่างกันไม่ว่าจะเป็นทรัพยากรบุคคลหรือเงินงบประมาณ

ดังนั้น จะเห็นได้ว่า พัฒนาการทางแนวความคิดที่พยายามอธิบายหรือให้คำจำกัดความเครือข่าย เริ่มต้นจากการอธิบายความสัมพันธ์ ความเชื่อมโยงระหว่างกลุ่มหรือชุมชน เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ช่วยเหลือกัน จนกระทั่งถึงเพื่อสร้างพลังผลักดัน ต่อรอง ต่อมาช่วยความสัมพันธ์นั้นได้ขยายสู่ระดับที่กว้างขึ้น โดยการเชื่อมโยงกับพันธมิตรอื่นในสังคม เป็นลักษณะการสร้างประชาสังคม ซึ่งก็คือ พัฒนาการอีกระดับหนึ่งของเครือข่ายที่มีความหลากหลาย ของกลุ่มคนที่เข้ามาร่วมในส่วนของประเด็นปัญหาที่ต้องการผลักดัน/แก้ไข อาจจะมีการขับเคลื่อนหรือเป็นประเด็นสาธารณะที่ต้องเกี่ยวข้องกับคนหลายกลุ่มมากขึ้น กล่าวโดยสรุป จากกระแส การเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว และความซับซ้อนทางสังคมส่งผลให้การรวมตัวเป็นเครือข่ายขยาย วงกว้างมากขึ้น โดยในช่วงเวลาหนึ่งประชาสังคมได้รับการอธิบายว่าเป็นพัฒนาการในอีกระดับหนึ่งของการเชื่อมโยงเป็นเครือข่าย ต่อมาได้มีการอธิบายถึงขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่ ซึ่งเป็นขบวนการที่พยายามอธิบายเชื่อมโยงประชาสังคมและความเป็นประชาธิปไตยในรูปแบบใหม่ ประชาสังคมและขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่จึงจัดเป็นแนวความคิดที่น่าสนใจที่จะช่วยอธิบายให้เห็นถึงพัฒนาการความเคลื่อนไหวของเครือข่ายที่ชัดเจนยิ่งขึ้น ดังนั้น แนวคิดเกี่ยวกับเครือข่ายจึงเป็นเสมือนการเชื่อมโยงผู้คน กลุ่มคน กระบวนการ และเป้าหมาย เข้าด้วยกัน ทั้งนี้เพื่อตอบสนองความต้องการและการแก้ไขปัญหาของกลุ่ม องค์กร ในลักษณะของพลังภาคประชาชน

17. เทคนิควิธีการสร้างเครือข่าย

ในการสร้างหรือสนับสนุนการรวมตัวเป็นเครือข่าย จำเป็นต้องมีเทคนิคกระบวนการ และวิธีการในการเสริมสร้างและพัฒนาเครือข่าย เทคนิค วิธีการ เป็นปัจจัยหนึ่งที่เสริมสร้าง กลุ่มเครือข่ายให้มีความต่อเนื่อง เทคนิค วิธีการ เป็นทั้งเทคนิคส่วนบุคคลและระดับกลุ่ม เครือข่ายที่ได้มีการสั่งสมในลักษณะที่เรียกว่า “เป็นภาษาเฉพาะกลุ่ม เครือข่าย” และการรักษาพันธกรณี ที่มีต่อกัน ดังนั้น เทคนิค กระบวนการ และวิธีการเสริมสร้างเครือข่ายจึงเป็นสิ่งที่ควรศึกษา และนำมาประยุกต์ให้เหมาะสมกับเครือข่ายของตน

วิมลลักษณ์ ชูชาติ (2540, หน้า 34-35) ได้กล่าวถึง การเสริมสร้างเครือข่าย ชาวบ้านว่า การสร้างเครือข่ายการพัฒนาเน้นที่ชาวบ้านซึ่งเป็นกลุ่มเป้าหมายของการทำงานให้มีความสำคัญมากที่สุด เพราะความสำเร็จหรือล้มเหลวของเครือข่ายเริ่มต้นจากสภาพความเป็นจริงของชาวบ้าน ดังนั้น องค์กรเอกชนจึงต้องรู้สภาพ คือ ต้องมีข้อมูล ทั้งข้อมูลในด้านศักยภาพและข้อจำกัด ของชาวบ้านในพื้นที่เป้าหมายการทำงานจึงต้องเริ่มอย่างต่อเนื่อง

สรุปกระบวนการ เทคนิค วิธีการสร้างเครือข่าย กล่าวได้ว่า การสร้างเครือข่าย จำเป็น ต้องมีการส่งเสริมอย่างเป็นกระบวนการ โดยมีวิธีการดังนี้

1. การศึกษาเรียนรู้ในระดับกลุ่ม/ชุมชน
2. การกระตุ้นให้เกิดความสนใจ
3. การเห็นความจำเป็นในการเชื่อมโยงเป็นเครือข่าย
4. การเสริมสร้างความเข้มแข็งของเครือข่าย โดยเฉพาะการเสริม ด้านการบริหารจัดการของเครือข่าย การเสริมพลังในการประสานงานการติดต่อสื่อสารของ “แกนประสาน” หรือ “แม่ข่าย” หากเครือข่ายมีการพัฒนาจนเกิดความเข้มแข็ง ก็จะทำให้เกิดพลังในการผลักดันต่อรองให้เป็นเป้าหมายในการรวมเป็นเครือข่ายบรรลุผลตามที่เครือข่ายได้กำหนดได้

5. การสรุปประสบการณ์และการขยายงานอย่างต่อเนื่อง

18. ปัจจัยที่มีผลต่อการพัฒนาความเข้มแข็งของเครือข่าย

ในกระบวนการส่งเสริมการสร้างเครือข่าย มิใช่เพียงการส่งเสริมจัดตั้งหรือเกิดการรวมตัว เป็นเครือข่าย สิ่งที่ต้องคิดควบคู่ไปกับการสร้างเครือข่ายคือ การจะพัฒนาเครือข่ายให้เข้มแข็ง เพื่อนำไปสู่การสร้างพลังในการเปลี่ยนแปลงได้อย่างไร การเสริมสร้างเครือข่ายเพื่อให้กิจกรรมอย่างต่อเนื่องเป็นสิ่งที่ยากยิ่งกว่า

ประเวศ วะสี (2541, หน้า 20-21) อธิบายว่า เมื่อมีชุมชนมากขึ้นๆ และชุมชนเหล่านี้เชื่อมโยงเป็นเครือข่าย จะเกิดโครงสร้างใหม่ของสังคมขึ้น ในอนาคตชุมชน กับชุมชนต่างๆ จะติดต่อเชื่อมโยงกันเป็นเครือข่ายข้ามประเทศ (Social Networks) เกิดเป็นระบบโลกใหม่ (New World Order) คือ ระบบเครือข่ายทางสังคม โดยเครือข่ายทางสังคมจะนำพาไปสู่การเรียนรู้และการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง และการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นอย่างเป็นระบบ

พิทยา ว่องกุล (2542, หน้า 88-89) ได้นำเสนอมาตรการการจัดการกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนในด้านการพัฒนาความเข้มแข็งของเครือข่ายการเรียนรู้ของชุมชน โดยขยายเครือข่ายความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนไปสู่ชุมชนใหม่ ขยายเนื้อหาการเรียนรู้จากประเด็นหนึ่งไปสู่ อีกประเด็นหนึ่ง ขยายกิจกรรมจากกิจกรรมเริ่มต้นไปสู่กิจกรรมเพื่อการแก้ปัญหาใหม่ๆ และขยายการเรียนรู้จากกลุ่มชาวบ้านไปสู่การจัดการเรียนรู้เฉพาะกลุ่ม ได้แก่ เด็ก เยาวชน สตรี ฯลฯ ของชุมชน ไม่เพียงแต่เอกสารงานเขียนดังกล่าวแล้วที่ได้พยายามอธิบายถึงปัจจัยที่ควรคำนึงในการพัฒนาเครือข่าย ส่วนการศึกษาของ ปาน กิมปี (2540, หน้า 30-31) ได้ค้นพบว่า วิธีการจัดเครือข่ายการเรียนรู้ที่ประสบผลสำเร็จควรมีการดำเนินการ 2 ลักษณะ คือ

1. ส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ ได้แก่ การเสริมสร้างกิจกรรมให้คนในชุมชน มีการแลกเปลี่ยนถ่ายทอดความรู้ กระจายความรู้ ตลอดจนมีการเรียนรู้อย่างเป็นระบบ โดยการวิเคราะห์สภาพและปัญหา แสวงหาทางเลือกสำหรับการแก้ปัญหา ทดลองและสรุปผลการเรียนรู้ ซึ่งอาจทำได้ในระหว่างชาวบ้านด้วยกันเอง หรือชาวบ้านกับผู้นำหรือผู้รู้ในชุมชน การดำเนินการส่งเสริม

กระบวนการเรียนรู้ดังกล่าวนี้ ในระยะแรกจำเป็นจะต้องเรียนรู้ ประสานงานเพื่อจัดกิจกรรมส่งเสริมกระบวนการการเรียนรู้ก่อน จนกว่าคนในชุมชนจะสามารถดำเนินการได้เอง

2. สร้างเครือข่ายการเรียนรู้ ได้แก่ การประสานเชื่อมโยงหน่วยงานต่างๆ ในชุมชน และองค์กรภายนอกชุมชน เพื่อให้เข้ามามีบทบาทในการส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน การพัฒนาคนที่เป็สมาชิก พัฒนาความสัมพันธ์ระหว่างคนในกลุ่มในฐานะเป็นสมาชิกองค์กร โดยให้มีความต่อเนื่อง ประสานสัมพันธ์อย่างราบรื่น ซึ่งจะต้องมีการระดมแหล่งทรัพยากร ความรู้ วิทยาการ วัสดุอุปกรณ์ อาคารสถานที่ ฯลฯ เข้ามาดำเนินการ การระดมทรัพยากรต่างๆ เพื่อสร้างเครือข่าย การเรียนรู้ นั้น จะเป็นการเปิดโอกาสให้คนทุกคนในชุมชนสามารถเรียนรู้ได้อย่างต่อเนื่อง และยืดหยุ่นตามความต้องการของแต่ละคน

เมื่อพิจารณาถึงปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จของเครือข่ายการเรียนรู้ที่สำคัญ ได้แก่

ปัจจัยภายนอก ได้แก่ การเผยแพร่แนวคิดใหม่เกี่ยวกับการพัฒนา การให้ความสำคัญและความต่อเนื่องของรัฐต่อบริบทการพัฒนาแบบพึ่งตนเองของชุมชน ความร่วมมือ และการสนับสนุนจากองค์กรภายนอกที่เกี่ยวข้อง

ปัจจุบันภายใน ได้แก่ ความตระหนักในปัญหาของชุมชน การมีผู้นำชุมชนที่มีความสามารถในการสร้างกระบวนการเรียนรู้ของกลุ่ม การจัดกิจกรรมการศึกษาออกโรงเรียน ในรูปแบบและวิธีการที่เหมาะสมกับการแก้ปัญหาของชุมชน ตลอดจนความสามารถในการประสานเชื่อมโยงกับองค์กรเครือข่าย โดยเน้นการจัดกระบวนการเรียนรู้เพื่อการพึ่งตนเอง

สรุปปัจจัยที่มีผลต่อการพัฒนาความเข้มแข็งของเครือข่าย เห็นได้ว่ามีทั้งปัจจัยที่หนุนเสริมการพัฒนาของเครือข่ายให้มีความเข้มแข็งมากขึ้นรวมถึงปัจจัยที่เป็นข้อจำกัดต่อการพัฒนา เครือข่าย ทั้งนี้ประกอบหลักสำหรับวิเคราะห์ปัจจัยที่สัมพันธ์กับการพัฒนาเครือข่าย ได้แก่ องค์ประกอบเกี่ยวกับสมาชิกของเครือข่ายความสามารถ “แกนนำ” หรือ “แม่ข่าย” ทั้งความสามารถด้านการบริหารจัดการและความสามารถในการติดต่อสื่อสาร ตลอดจนปัจจัยแวดล้อมที่เกี่ยวข้องกับเครือข่าย ได้แก่ กระบวนการส่งเสริมของหน่วยงานสนับสนุน รวมถึงปัจจัยแวดล้อมทางด้านการเมือง สังคม วัฒนธรรมในท้องถิ่นนั้นๆ ที่มีผลต่อการพัฒนาเครือข่ายด้วย

19. การติดตามงาน

การติดตามงาน (Monitoring) หรือที่เรียกกันโดยทั่วไปว่าการติดตามผลและ การประเมินผล (Evaluation) เป็นกิจกรรมที่ดำเนินการควบคู่กันไปและมักจะเข้าใจว่าเป็นเรื่องเดียวกัน แท้ที่จริงแล้วทั้งสองกิจกรรมมีหน้าที่ต่างกัน แต่มีความเกี่ยวเนื่องกันอย่างใกล้ชิด เพราะเป็นหลักการที่จะนำไปสู่การดำเนินกิจกรรมการพัฒนาและการจัดทำโครงการให้บรรลุผลสำเร็จ ได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล

การติดตามงานเป็นกิจกรรมเชิงการบริหารที่ผู้บริหารทุกระดับรับผิดชอบในการกำกับดูแลการดำเนินงานให้เป็นไปตามแผนทั้งในเรื่องทรัพยากร กระบวนการดำเนินงาน และกิจกรรม ตลอดจนผลที่เกิดขึ้นจากกิจกรรมต่างๆ

การติดตามงานจำเป็นต้องมีระบบข้อมูลที่สามารถสะท้อนให้เห็นสถานะของการดำเนินงาน ความเคลื่อนไหวของงานได้อย่างเป็นปัจจุบันหรือเท่าทันเหตุการณ์ ซึ่ง อัมพล ทิมสาร (2538, หน้า 53) ได้ระบุว่า มีทั้งระบบข้อมูลที่เก็บรวบรวมจากภาคสนามด้วยเทคนิควิธีการต่างๆ และระบบข้อมูลจากเอกสาร ด้วยเหตุนี้หน่วยงานหรือองค์กรที่รับผิดชอบในการดำเนินงานจำเป็นต้องวางระบบ ข้อมูลที่จำเป็นว่าต้องการข้อมูลในเรื่องใด จะจัดเก็บอย่างไร โดยพิจารณาถึงความต้องการของ ผู้ใช้ประโยชน์และกระบวนการพัฒนาโครงการ/กิจกรรมการพัฒนาด้วย

สรุป การติดตามงาน เป็นระบบการเฝ้าระวังจากผู้รับผิดชอบโครงการ เพื่อให้ การดำเนินงานเป็นไปตามแผนได้มากที่สุด ใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่าที่สุด การมีส่วนร่วม ในการติดตามงานคือ การให้สมาชิกกลุ่มมีส่วนร่วมในการวัดผล บันทึกเก็บและรวบรวมข้อมูล เพื่อช่วยให้เจ้าหน้าที่และสมาชิกนำไปใช้ประกอบการตัดสินใจในการดำเนินงานของกลุ่ม นอกจากนั้นการติดตามงานยังเป็นระบบการป้อนกลับที่ทำให้ทราบผลการดำเนินงานเป็นระยะและต้องทำ อย่างต่อเนื่อง ตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงสิ้นสุดโครงการ เพื่อทบทวนการดำเนินงานในแต่ละกิจกรรม แต่ละขั้นตอนของการดำเนินงาน ช่วยให้แน่ใจว่า

1. ปัจจัยต่างๆ สำหรับโครงการได้รับการเตรียมพร้อมตรงตามเวลาที่วางไว้ อย่างใกล้เคียงที่สุด
2. การทำงานทุกขั้นตอนเป็นไปตามแผนงานที่วางไว้อย่างใกล้เคียงที่สุด
3. มีการปรับแผนดำเนินงานแก้ไขการปฏิบัติการให้สอดคล้องกับสถานการณ์ตามความจำเป็น
4. บุคคลทุกฝ่ายได้รับความเคลื่อนไหวทุกระยะของโครงการ
5. สามารถล่วงรู้ปัญหาและอุปสรรคที่อาจมีขึ้นได้และมีการแก้ไขทันเวลา
6. การใช้ทรัพยากรเป็นไปอย่างประหยัด คุ้มค่า และมีประสิทธิภาพ

20. การประเมินผล

ความหมายของ การประเมินผล มีความหมายที่หลากหลายทั้งในนัยของกระบวนการและหลักการที่จำเป็นต่อการพัฒนาโครงการและกิจกรรมการพัฒนา และการประเมินผล เป็นการศึกษาหรือตรวจสอบโครงการในระหว่างที่โครงการกำลังดำเนินการอยู่ (Concurrent Evaluation) หรือภายหลังจากที่โครงการได้สำเร็จเสร็จสิ้นไปแล้ว (Expost Evaluation)

สุชาติ ประสิทธิ์รัฐสินธุ์ (2541, หน้า 6) ได้ให้ความหมายของการประเมินผลไว้ว่าเป็นการวัดผลของโครงการโดยเปรียบเทียบผลที่เกิดจากโครงการกับเป้าหมาย (Target) ที่กำหนดไว้เพื่อเป็นแนวทางในการตัดสินใจเกี่ยวกับโครงการและการปรับปรุงโครงการในอนาคต การประเมินผลโครงการโดยทั่วไป มีองค์ประกอบที่สำคัญ 4 ประการ

1. การวัดผล (Effect) ซึ่งหมายถึง ระเบียบวิธีที่ใช้
2. “ผล” ซึ่งหมายถึง “ผลลัพธ์” (Outcomes) ของโครงการมากกว่าประสิทธิภาพ ความซื่อสัตย์ ขวัญ หรือ การยึดมั่นตามมาตรฐานและกฎระเบียบ
3. การเปรียบเทียบผลกับเป้าหมายที่กำหนดไว้ เพื่อตัดสินใจว่าโครงการดำเนินไปด้วยดีหรือไม่อย่างไร

4. การประเมินผลที่มีผลต่อการตัดสินใจและการปรับปรุงโครงการในอนาคต

ส่วนดีในการประเมินผล คือ การตัดสินใจคุณค่าทำให้ภาพของการประเมินมีความสมบูรณ์ขึ้นในแง่บทบาทของการวัด การบรรยาย และการตัดสินใจคุณค่า ถ้าผู้ประเมินมีความรอบรู้ในวิธีการและเนื้อหาของการประเมิน หรือผู้ประเมินมีประสบการณ์ก็จะทำให้ผลการประเมินน่าเชื่อถือ มากขึ้นอย่างไรก็ตามในการบริหารและจัดการโครงการพัฒนาที่มีความคาดหวังต่อการติดตามประเมินผลมากกว่าการวัด การตัดสินใจคุณค่า หรือ การพิสูจน์ความสอดคล้องกันระหว่างสิ่งที่เกิดขึ้นกับสิ่งที่กำหนดไว้ การติดตามและประเมินผลได้รับการยอมรับเป็นเครื่องมือการเสริมสร้างความสามารถวิเคราะห์ การตัดสินใจ และการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ตลอดจนสร้างพลังอำนาจให้กับกลุ่มเป้าหมายผู้รับประโยชน์อีกด้วย

ประเด็นการประเมินผล

ประเด็นการประเมินผล หรือโจทย์ที่ต้องการคำตอบจากการประเมินผล มีผู้จำแนกไว้ต่างๆ กัน ได้แก่

1. ประสิทธิภาพ หมายถึง การวิเคราะห์ผลลัพธ์และผลกระทบของโครงการโดยเปรียบเทียบกับวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้
2. ประสิทธิภาพ หมายถึง การวิเคราะห์เปรียบเทียบทรัพยากรที่ใช้ (Input) กับผลลัพธ์ และผลกระทบของโครงการ
3. ความเสมอภาค หมายถึง ความเท่าเทียมกันในการเข้าถึงบริการหรือทรัพยากรของกลุ่มเป้าหมาย
4. ความเป็นธรรม หมายถึง โอกาสที่กลุ่มผู้อยู่ในภาวะยากลำบากได้รับประโยชน์จากโครงการ

ความจริงแล้วประสิทธิผลและประสิทธิภาพถือเป็น 2 ประเด็นหลักที่จะต้องพิสูจน์ในการประเมินผลแทบทุกกรณี อย่างไรก็ตาม การประเมินผลแต่ละครั้งมักต้องการหาคำอธิบายเกี่ยวกับประสิทธิภาพและประสิทธิภาพบังเกิดขึ้นว่ามีสาเหตุจากอะไร ตลอดจนคำตอบอื่นๆ ที่จำเป็นต่อการพัฒนาหรือปรับเปลี่ยนกลยุทธ์ในการแก้ไขปัญหาด้วย ดังนั้นประเด็นการประเมินอื่นๆ ที่ควรหรืออาจจำเป็นต้องประเมินควบคู่ไปด้วยได้แก่

1. ปัจจัยที่เกี่ยวข้อง เป็นการพยายามค้นหาว่ามีปัจจัยใดบ้างที่ส่งผลทั้งในทางบวกและลบต่อการดำเนินงานจนเป็นเหตุให้บังเกิดประสิทธิผลและประสิทธิภาพค้นพบจากการประเมินข้างต้น เช่น การจัดสรรงบประมาณที่ล่าช้า ทำให้การแก้ไขปัญหาไม่บังเกิดผลทันกาล เป็นต้น
2. ความยั่งยืน ซึ่งผู้ประเมินอาจต้องพิจารณาว่าผลจากโครงการที่เกิดขึ้นนั้น จะคงอยู่ได้หรือไม่ หรือในระดับใด และเพราะเหตุใด หากการช่วยเหลือจากภายนอกยุติลง
3. ผลที่ไม่คาดคิด ในทางปฏิบัติแล้วผลที่บังเกิดขึ้นกับกลุ่มเป้าหมายมักจะไม่สามารถควบคุมได้ทั้งหมด ดังนั้นจึงอาจมีผลในลักษณะอื่นๆ ที่ผู้รับผิดชอบไม่ได้คาดคิดไว้บังเกิดขึ้นด้วยเสมอ ดังนั้นการประเมินจึงอาจพิจารณาประเด็นนี้โดยเฉพาะในกรณีที่ผลที่ไม่คาดคิดนั้นมีมาก และส่งผลกระทบต่อการทำงานหรือขั้นตอนผลจากโครงการอย่างชัดเจน
4. ความเป็นเหตุเป็นผลของการออกแบบโครงการควบคู่ไปกับประเด็นที่ 3 ผู้ประเมินอาจจำเป็นต้องทบทวนถึงการออกแบบในการจัดกิจกรรม การบริหารงาน ฯลฯ ตามโครงการว่า มีความเหมาะสมเพียงใด สิ่งนี้จะช่วยให้คำอธิบายเกี่ยวกับประสิทธิผลและประสิทธิภาพค้นพบ
5. ความสืบเนื่อง ในบางครั้งการประเมินผลอาจต้องตัดสินใจต่อไปว่าสถานะของโครงการที่เป็นอยู่ในขณะนั้นและในอนาคตยังคงสมเหตุสมผลที่จะดำเนินต่อไปหรือไม่ โครงการที่มีประสิทธิผลอาจจำเป็นต้องยุติลงก็ได้ หากปัญหาของกลุ่มเป้าหมายได้ถูกแก้ไขแล้ว หรือมีปัจจัยแทรกซ้อน จนทำให้ไม่สามารถหรือไม่จำเป็นที่จะต้องดำเนินการต่อไป
6. ทางเลือกอื่น อีกประเด็นหนึ่งที่สำคัญ คือ ภายหลังจากการทบทวนปัจจัยและบทเรียนต่างๆ แล้วการประเมินผลควรจะให้คำตอบได้ว่าการแก้ไขปัญหาก็กลุ่มเป้าหมาย เจริญอยู่นั้นมีทางเลือกอื่นอีกหรือไม่ที่จะให้ผลที่ดีกว่า ข้อเสนอแนะนี้จะนำไปสู่การปรับเปลี่ยน การแก้ไขปัญหาหากเป็นไปได้

สรุป การประเมินผล เป็นมิติใหม่ของการประเมินผลโครงการสาธารณะที่ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนและการตรวจสอบจากสาธารณะ โดยเปิดโอกาสให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกับโครงการ หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง นักวิชาการและสื่อมวลชนได้ร่วมรับฟังข้อมูล ชักถาม ให้ข้อคิดเห็นได้อย่างเสรีและเปิดเผย เน้นความชัดเจนและโปร่งใส ปราศจากอคติและการเลือกปฏิบัติ

นอกจากนี้ยังให้ความสำคัญต่อความถูกต้องและเป็นกลาง ซึ่งอาจจำเป็นต้องให้สถาบันที่เป็นกลางทำหน้าที่ในการประเมิน

21. การประเมินผลแบบมีส่วนร่วม

ในยุคแรกการดำเนินงานประเมินผล ถูกผูกขาดและถูกกำหนด โดยนักวิชาการและแหล่งทุน ซึ่งมีลักษณะ Top-down และมีการแบ่งปันความรู้ซึ่งกันและกันค่อนข้างน้อยครั้ง องค์กรพัฒนาเอกชนทำการประเมินผลเองก็มักจะเป็นลักษณะของการพรรณนามากกว่าการวิเคราะห์

จากสภาพการดำเนินงานพัฒนาที่ผ่านมา ทั้งองค์กรของรัฐและเอกชนที่ทำงาน ด้านการพัฒนาไม่ค่อยให้ความสำคัญในการประเมินผล ในองค์กรของรัฐได้นำเรื่องของ การวางแผนมาใช้ในการบริหารอย่างแพร่หลาย แต่กลับละเลยในเรื่องของการติดตามประเมินผล ทำให้การทำงานไม่ครบกระบวนการ ส่วนในองค์กรพัฒนาเอกชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งโครงการ ที่ได้รับทุนช่วยเหลือด้านการเงินจากองค์กรเงินทุนไม่ว่าจะเป็นองค์กรภายในหรือต่างประเทศ ก็จะไม่พ้นเรื่องการประเมินผล เพื่อที่จะนำเสนอผลของการดำเนินงานต่อองค์กรเงินทุน และขอสนับสนุนด้านเงินทุนต่อไป กระบวนการประเมินผลมักจะดำเนินการโดยบุคคลภายนอก ซึ่งส่วนใหญ่เป็นบุคคลในสถาบันทางวิชาการ เป็นผู้เข้ามาทำการประเมินผลโครงการ ดังนั้นกระบวนการประเมินผลจึงถูกมองว่าเป็นกระบวนการตรวจสอบ วัดผล ตีคุณค่า ของ “ผู้ปฏิบัติงาน” และดูว่าการปฏิบัติงานได้แล้วเสร็จและได้ผลงานตามที่กำหนดไว้หรือไม่?

นับตั้งแต่ปี 1980 เป็นต้นมา รูปแบบใหม่ในการประเมินผลในลักษณะที่เรียกว่า การประเมินผลแบบมีส่วนร่วมเริ่มพัฒนาขึ้น การประเมินผลแบบมีส่วนร่วมจะช่วยให้ชุมชนและหน่วยงานพัฒนาสามารถรวบรวมและแบ่งปันความรู้ร่วมกับผู้เชี่ยวชาญจากภายนอกได้ ความรู้ที่ได้จากกระบวนการเช่นนี้มีความลึกซึ้ง ถูกต้อง และเป็นประโยชน์ในทางปฏิบัติยิ่งกว่าความรู้ที่สร้างขึ้นโดยนักวิชาการแต่เพียงฝ่ายเดียว เป็นที่ยอมรับกันว่า การประเมินผลแบบมีส่วนร่วมสร้างกระบวนการประชาธิปไตยและทำให้การประเมินงานพัฒนามีลักษณะที่ดีขึ้น

ความหมายของการประเมินผลแบบมีส่วนร่วม

Pat Taylor (1989, pp. 25-26) กล่าวว่า การประเมินผลแบบมีส่วนร่วมเป็นการพิสูจน์หรือตรวจสอบกิจกรรมของโครงการ โดยมีกระบวนการสะท้อน (Reflection) อย่างต่อเนื่อง และมีความเข้าใจในกิจกรรมนั้น ซึ่งให้ความสำคัญในการมีส่วนร่วมและการร่วมมือของทุกฝ่ายในองค์กร ตั้งแต่ผู้จัดการโครงการ ผู้ปฏิบัติการ อาสาสมัคร ประชาชน และองค์กรเงินทุนในการพัฒนาการกำหนดสิ่งที่ต้องทำสำหรับการประเมินผลร่วมกัน

การประเมินผลแบบมีส่วนร่วม คือ กระบวนการประเมินตนเอง สร้างความรู้ร่วมกัน และทำงานร่วมกัน ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทั้งหมดในงานพัฒนามีส่วนร่วมในการกำหนดประเด็น และเนื้อหาการประเมินผล ร่วมออกแบบการประเมิน เก็บรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูล รวมทั้ง ดำเนินงาน ตามผลการประเมิน การมีส่วนร่วมของผู้เกี่ยวข้องในกระบวนการประเมินผลดังกล่าว มีผลให้ผู้เกี่ยวข้องสามารถสร้างความรู้และทักษะของตนเองในการดำเนินงานวิจัยและประเมินผล อื่นๆ ที่ส่งเสริมการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมได้อีกด้วย

ดังนั้น สรุปว่ามีการให้คำนิยามการประเมินผลแบบมีส่วนร่วมไว้ต่างๆ กัน ขึ้นอยู่กับ กรอบแนวคิดและระเบียบวิธีการประเมินผลที่เกิดจากบริบทและสถานการณ์ที่เกี่ยวข้อง การ ประเมินผลแบบมีส่วนร่วม คือ กระบวนการที่ลักษณะดังนี้

1. ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของผู้เกี่ยวข้องกับโครงการทุกฝ่าย ในกระบวนการ ประเมินผลนับตั้งแต่การวางแผนการประเมิน การเก็บรวบรวมข้อมูล การวิเคราะห์ การประเมิน คุณค่าและ การสร้างองค์ความรู้
2. ส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้โดยการปฏิบัติ และการสะท้อนกลับ (Action & Reflection)
3. ส่งเสริมพลังอำนาจของบุคคล กลุ่ม/องค์กร ให้สามารถวิเคราะห์ปัญหาและ ตัดสินใจดำเนินการแก้ไขได้ด้วยตนเอง
4. ให้คุณค่าต่อความรู้และประสบการณ์ ซึ่งเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น
5. นำผลไปใช้ประโยชน์ในระบบงานพัฒนาได้ทุกระดับ

ลักษณะของการประเมินผลแบบมีส่วนร่วม

Narayan Deepa (1993, pp.10 –14) ในหนังสือ Participatory Evaluation: Tools for Managing Change in Water and Sanitation ได้กล่าวถึงลักษณะของการประเมินผล แบบมี ส่วนร่วมดังนี้ คือ

1. การประสานความร่วมมือ กระบวนการสร้างพลังความสามารถของประชาชน โดยการประสานความร่วมมือกัน นับว่ามีความสำคัญยิ่ง เป็นการประสานความร่วมมือระหว่าง ผู้เกี่ยวข้องกับโครงการ โดยเฉพาะกลุ่มผู้รับประโยชน์จากโครงการรวมทั้งเจ้าหน้าที่ของโครงการด้วย
2. เน้นการแก้ไขปัญหา การประเมินผลแบบมีส่วนร่วม มุ่งเน้นให้มีความเข้าใจต่อ ปัญหา และสถานการณ์เพื่อนำไปสู่การดำเนินงานและแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น กำลังสำคัญในการ แก้ไขปัญหาไม่ใช่ได้จากภายนอก แต่ได้จากการเติบโตของคนในท้องถิ่นนั่นเอง การมีส่วนร่วมใน การประเมินผล ช่วยให้คนในท้องถิ่นมีศักยภาพเชิงสร้างสรรค์ และมีความรู้ในการกำหนด ทิศ

ทางการพัฒนาของตน ดังนั้น อาจกล่าวได้ว่า การประเมินผลแบบมีส่วนร่วมเป็นกระบวนการเสริมพลังอำนาจให้ผู้เข้าร่วมในการประเมินผลได้เรียนรู้เพื่อจัดการกับปัญหาได้อย่างมีประสิทธิภาพ

3. การสร้างความรู้ การประเมินผลแบบมีส่วนร่วม สร้างความรู้ทั้งในระดับชุมชน และระดับโครงการ เมื่อประชาชนได้เข้าร่วมในการเก็บรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูล ก็จะได้รับข่าวสารที่แปลงเป็นความรู้ ซึ่งนำไปใช้ประโยชน์ในการดำเนินงานได้ด้วยตนเอง

4. มีวิธีการเชิงสร้างสรรค์ วิธีการแบบมีส่วนร่วมมีลักษณะสร้างสรรค์และสนุกสนานทั้งได้เรียนรู้และริเริ่มวิธีการต่างๆ เช่น การทำแผนที่ การวาดภาพ เป็นการแสดงถึงความสามารถ และความกระตือรือร้น

5. ใช้วิธีการและเครื่องมือหลายประเภท เช่น สไลด์ วิดีโอ การเล่าเรื่อง การประชุมกลุ่ม ฯลฯ

6. มีผู้เชี่ยวชาญเป็นผู้อำนวยความสะดวกกระบวนการ (Facilitators) ผู้เชี่ยวชาญ ซึ่งเป็นบุคคลภายนอกจะช่วยให้ผู้เกี่ยวข้องมีส่วนร่วมในการตัดสินใจในทุกขั้นตอน ภารกิจของผู้เชี่ยวชาญ คือ การร่วมให้ความคิดเห็น ช่วยให้ผู้เข้าร่วมพิจารณาทางเลือก

โดยสรุปลักษณะสำคัญของการประเมินผลแบบมีส่วนร่วม

1. ส่งเสริมการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ ประชาชน กลุ่มเป้าหมายของโครงการ เจ้าหน้าที่ แหล่งทุน ผู้ทรงคุณวุฒิ ผู้เชี่ยวชาญ ตลอดจนประชาชน ผู้ได้รับผลกระทบจากโครงการ ในเบื้องต้นควรทำความเข้าใจให้ชัดเจนถึงความแตกต่างระหว่าง "การมีส่วนร่วม" หรือ "การเข้าร่วมบางส่วน" ในการประเมินผล เพราะเหตุที่ว่าบ่อยครั้งที่ประชาชนกลุ่มเป้าหมายของโครงการเป็นผู้ให้ความร่วมมือในการให้ข้อมูลเท่านั้น ไม่มีส่วนร่วมในกิจกรรมอื่นๆ ของการประเมินผล แม้ว่าในทางปฏิบัติจะมีความเป็นไปได้น้อยที่ทุกฝ่ายจะมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน แต่ผู้ที่เกี่ยวข้องกับโครงการโดยตรงควรจะมีส่วนร่วมตัดสินใจในกิจกรรมสำคัญในการประเมินผล ได้แก่ การออกแบบการประเมินผล การสะท้อนกลับต่อข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูลและข้อเสนอแนะ รวมทั้งการกำหนดแผนการดำเนินงานต่อไป

2. ส่งเสริมการเรียนรู้ การประเมินผลแบบมีส่วนร่วมจะช่วยให้เกิดการเรียนรู้ จากประสบการณ์จริงได้ในหลายมิติ อาทิ วงจรของแผนและโครงการ ปัจจัยและทรัพยากร กระบวนการทำงาน ผลลัพธ์และผลกระทบที่เกิดขึ้น ปัจจัยที่มีต่อความสำเร็จและความล้มเหลว นอกจากนี้ ยังได้เรียนรู้เกี่ยวกับความสัมพันธ์ และมิตรภาพอีกด้วย ที่สำคัญคือการสร้างความรู้ใหม่

3. มีความต่อเนื่อง Narayan Deepa (1993, pp. 14–15) เห็นว่า การประเมินผลแบบมีส่วนร่วมเป็นวงจรที่ต่อเนื่องและเคลื่อนไปข้างหน้า ประกอบด้วย การวิเคราะห์ การวางแผน การดำเนินงานและการประเมินตนเอง แล้วจึงเคลื่อนไปสู่การวิเคราะห์ การวางแผน และการดำเนินงานต่อไปอีก

4. ใช้วิธีการและเครื่องมือหลายประเภท มักมีความเข้าใจผิดกันอยู่เสมอว่า การประเมินผลแบบมีส่วนร่วมเป็นการประเมินผลโดยใช้วิธีการและข้อมูลเชิงคุณภาพ แต่ที่จริงแล้วสามารถเลือกใช้วิธีการและเครื่องมือในการประเมินผลแบบต่างๆ ได้หลายประเภท เพื่อให้เหมาะสมกับความรู้ ทักษะของผู้เข้าร่วม และสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการประเมินผล ตลอดจนก่อให้เกิดการเรียนรู้ แก่ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะประชาชนกลุ่มเป้าหมายของโครงการ

5. ให้ความสำคัญกับกระบวนการและผลของโครงการ การประเมินผลแบบมีส่วนร่วมให้ความสำคัญต่อผลของการดำเนินงานเช่นเดียวกับการประเมินผลโดยทั่วไป การให้ความสำคัญต่อผลของการดำเนินงาน (Result-Based Management) ไม่ได้ขัดแย้งกับการประเมินผลแบบมีส่วนร่วมเพราะไม่ว่าจะทำงานกับกลุ่มคนยากจนหรือคนร่ำรวยที่อาศัยอยู่ใต้ถุนโบสถ์ทุกคนสามารถระบุถึงความคาดหวัง ความปรารถนาในอนาคตของตนและบุตรหลานได้ ซึ่งถือว่าเป็นวัตถุประสงค์ที่เป็นรูปธรรม ดังนั้นกลุ่มคนเหล่านี้สามารถที่จะเป็นผู้นำในกลุ่มผู้เกี่ยวข้องกับโครงการในการประเมินผล ที่เกิดขึ้นกับตนเองได้ (Jackson, 1997, pp. 51–52) การประเมินผลแบบมีส่วนร่วมยังให้ความสำคัญ ต่อกระบวนการดำเนินงาน และโดยเฉพาะอย่างยิ่งกระบวนการมีส่วนร่วมของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องด้วย เพราะถือว่าเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กันและสะท้อนให้เห็นถึงสถานการณ์ของการพัฒนาได้อย่างแท้จริง

6. เน้นการใช้ประโยชน์ ใช้ประโยชน์จากผลการประเมินผลเพื่อการตัดสินใจปรับปรุง แก้ไขปัญหาต่างๆ เพื่อการวางแผนดำเนินการต่อ

22. วิธีการประเมินผลแบบมีส่วนร่วม

โดยทั่วไป มักจะเข้าใจกันว่าการประเมินผลแบบมีส่วนร่วมใช้วิธีการเชิงคุณภาพและเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยวิธีการแบบไม่เป็นทางการ แต่ที่จริงการประเมินผลแบบมีส่วนร่วมมีหลายวิธี สามารถใช้ได้ วิธีการเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ การเก็บรวบรวมข้อมูลสนาม การใช้ข้อมูลเอกสาร ข้อมูลทุติยภูมิ การประชุมเชิงปฏิบัติการ การจัดกลุ่มสนทนา การอภิปราย ตลอดจนการสร้างขบวนการเคลื่อนไหวแบบต่างๆ นอกจากนี้ ยังสามารถแบ่งวิธีการประเมินผลแบบมีส่วนร่วมได้ตามบทบาทของผู้เข้าร่วมด้วย

วิธีการประเมินผลแบบมีส่วนร่วมที่น่าสนใจ มีดังนี้

1. ประเมินผลโดยประชาชนกลุ่มเป้าหมายของโครงการ เป็นการประเมินโดยประชาชน ซึ่งเป็นกลุ่มเป้าหมายของโครงการ โดยการสนับสนุนแนะนำของนักวิจัยและนักวิชาการ หรือนักพัฒนา ผู้ปฏิบัติงาน การประเมินผลแบบมีส่วนร่วมนั้นจัดทำโดยประชาชน ซึ่งเป็นผู้ใช้ประโยชน์โดยตรงจากโครงการ เพื่อจะใช้เป็นเครื่องมือและแนวทางในการบริหารจัดการโครงการที่ตนเอง มีส่วนร่วมทำและมีส่วนได้รับประโยชน์ ทั้งนี้โดยมีผู้ที่มีความรู้ความชำนาญเป็นผู้คอย ให้คำแนะนำ ข้อมูลที่ได้จากการประเมินผลนั้นจะช่วยให้ประชาชนสามารถวิเคราะห์และทราบ ความก้าวหน้าของการดำเนินงาน โครงการได้ ทำให้ผู้ทำโครงการมองเห็นปัญหาที่อาจเกิดขึ้น และหาวิธีการทำงานเพื่อหลีกเลี่ยงปัญหานั้น การปฏิบัติงานตามขั้นตอนเหล่านี้ เป็นกระบวนการ เรียนรู้ที่จะได้ข้อมูลมาใช้ในการวิเคราะห์ การประเมินผลและการสรุปกิจกรรม โดยวิธีการนี้จะทำให้ ประชาชนเกิดการทำงานในรูปกลุ่ม การประเมินผลจะทำให้ได้ข้อมูลที่จำเป็น มาช่วยตัดสินใจเพื่อ นำไปสู่การวางแผนการปฏิบัติงาน ที่เหมาะสม การทำกิจกรรมที่มีประสิทธิภาพและการใช้ ทรัพยากรที่ให้ผลคุ้มค่าในระดับชุมชน การที่ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรได้อย่าง เต็มที่ นอกจากจะช่วยให้การปฏิบัติการ ได้รับผลสูงสุดแล้ว ยังช่วยให้ประชาชนมีความเข้าใจใน สถานการณ์และเสริมสร้างประสิทธิภาพ ในการแก้ปัญหาของตนเองด้วย

2. ประชาชนมีส่วนร่วมในการประเมินผลร่วมกับบุคคลภายนอก

วิธีการประเมินผลที่ชี้ให้เห็นว่าประชาชนสามารถมีส่วนร่วมได้โดยตรงและ โดยทางอ้อม ดังนี้

2.1 การให้ชาวบ้านหรือตัวแทนชาวบ้านเป็นส่วนหนึ่งของคณะผู้ประเมินผล ตั้งแต่ต้นและมีส่วนร่วมตั้งแต่การวางแผน การดำเนินการประเมิน และการวิเคราะห์ผลที่เกิดขึ้นจาก โครงการพัฒนา การมีส่วนร่วมในลักษณะนี้จึงมีข้อจำกัดในแง่ที่ว่าชาวบ้านและนักวิชาการมีความ แตกต่างกันมากในเรื่องระดับการศึกษา ศัพท์ที่นักวิชาการใช้อาจสร้างความงุนงงให้กับชาวบ้าน นอกจากนี้ระเบียบวิธีการศึกษาต่างๆ จะใช้อย่างเต็มรูปแบบโดยไม่ปรับปรุงให้ง่ายคงไม่ได้ เพราะ ชาวบ้าน ไม่คุ้นเคยทั้ง 2 ฝ่าย จะต้องมีการปรับตัวเข้าหากัน และเรียนรู้ซึ่งกันและกันให้มาก

2.2 คณะผู้ประเมินผลดำเนินการวางแผนและประเมินผลโครงการพัฒนาเอง แล้วเสนอผลของการประเมินต่อที่ประชุมที่ชาวบ้านร่วมอยู่ด้วยคือ มีการจัดเวที เพื่อให้ชาวบ้าน ช่วยสะท้อนความคิดเห็นเกี่ยวกับผลของโครงการจากการวิเคราะห์ของผู้ประเมินผล ซึ่งเป็น นักวิชาการจากภายนอก การแลกเปลี่ยนในลักษณะการประชุมจะช่วยให้คณะผู้ประเมินมองเห็น ภาพของผลกระทบที่ชัดเจนขึ้น และช่วยบอกคณะผู้ประเมินผลได้ว่าอะไรที่เกิดขึ้นจริงและอะไรที่

คณะ ผู้ประเมินผลคิดเอง ในขณะที่เดียวกันชาวบ้านก็ได้ประโยชน์ในการรับรู้ถึงผลที่ชาวบ้านไม่ได้ตระหนักมาก่อนและบางแง่มุมที่ชาวบ้านสามารถนำไปใช้หรือแก้ไขปรับปรุงกิจกรรมพัฒนาได้ทันที

3. ให้ระเบียบวิธีการวิจัยแบบมีส่วนร่วมและการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

Fetter man (1996, p. 25) เรียกวิธีการประเมินผลแบบนี้ว่าเป็น การประเมินผลเชิงสร้างพลังอำนาจ (Empowerment Evaluation) เป็นวิธีการที่เชื่อมโยง การตรวจสอบเชิงสังคม เข้ากับการศึกษาและการปฏิบัติ มีการดำเนินงานในรูปของคณะกรรมการ มีผู้ประเมินซึ่งเป็นบุคคลภายนอกร่วมดำเนินงานกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกับโครงการ ให้ความสำคัญต่อกระบวนการสร้างความรู้ เน้นการประเมินร่วมกัน ให้คุณค่าแก่วัฒนธรรม ชุมชน ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น สร้างและเผยแพร่ความรู้ใหม่

สุภางค์ จันทวานิช (2531, หน้า 24-28) กล่าวถึง การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR) ว่าหมายถึง วิธีการที่ให้ผู้ถูกวิจัย (ชาวบ้าน) เข้ามามีส่วนร่วมวิจัยเป็นการเรียนรู้จากประสบการณ์โดยอาศัยการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมวิจัยนับตั้งแต่การระบุปัญหาการดำเนินการ การช่วยให้ข้อมูลและช่วยวิเคราะห์ข้อมูล ตลอดจนช่วยหาวิธีแก้ไขปัญหหรือส่งเสริมกิจกรรมนั้นๆ

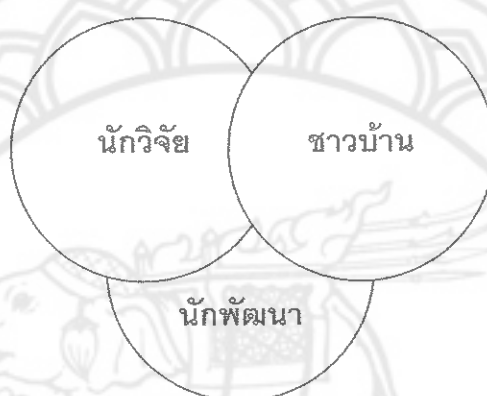
ในการวิจัยแบบมีส่วนร่วม ข้อมูลที่ได้จากการวิจัยทุกขั้นตอนเป็นสิ่งที่ชุมชน หรือชาวบ้านร่วมรับรู้และใช้ประโยชน์ด้วย ชาวบ้านเป็นผู้ร่วมกำหนดปัญหาของชุมชนและหาแนวทางแก้ไขปัญหา ชาวบ้านเป็นผู้ตัดสินใจและยืนยันเจตนารมณ์ที่จะแก้ไขปัญหาล่านั้น กระบวนการวิจัยดำเนินไปในลักษณะการแลกเปลี่ยนความเห็นระหว่างชาวบ้านกับผู้วิจัย เพื่อให้ได้ข้อสรุปเป็นขั้นๆ อาจกล่าวได้ว่ากระบวนการสังเคราะห์ข้อสรุปมีลักษณะเชิงภาษวีย์ (Dialectic) ชาวบ้านจะค่อยๆ เรียนรู้ด้วยตัวเอง ด้วยวิธีการวิจัยแบบมีส่วนร่วมนี้ ข้อมูลที่ได้จะมีความชัดเจน สะท้อนความคิดอ่านของชาวบ้าน ตลอดจนนิสัยใจคอ ความต้องการและแบบแผนการดำเนินชีวิตของเขา

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เน้นการยอมรับหรือความเห็นพ้องจากฝ่ายชาวบ้าน ในการวิจัยชนิดนี้ นักวิจัยจะต้องมีกระบวนการ ดังนี้

1. ประเมินความสัมพันธ์ระหว่างผู้วิจัยกับชาวบ้านอยู่ตลอดเวลา
2. ทบทวนวัตถุประสงค์ของการวิจัยในครั้งแรก เพื่อให้สอดคล้องกับความเห็นของชาวบ้านอันจะนำไปสู่การมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง และการเปลี่ยนแปลงของชุมชน

ในการวิจัยแบบ PAR ผู้วิจัยถือว่าชาวบ้านเป็นผู้ที่รู้ดีเท่าๆ กับนักวิจัย หรือนักพัฒนาในการกำหนดปัญหาและการเลือกปฏิบัติการใดๆ ก็ตามที่จะนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพ

ชีวิต ปัญหาของการวิจัยเริ่มจากชาวบ้านด้วย ไม่ใช่จากสมมุติฐานของผู้วิจัย หรือนักพัฒนาแต่ฝ่ายเดียว จะเห็นว่า ทั้ง 3 ฝ่าย คือ ชาวบ้าน นักวิจัย และนักพัฒนา ต่างก็มีบทบาทเท่าเทียมกันในการร่วมกำหนดปัญหาและเลือกแนวทางปฏิบัติการ การวิจัยนี้จะเป็นการผสมผสานระหว่างความรู้เชิงทฤษฎีและระเบียบวินัยของนักวิจัย เป้าหมายและวัตถุประสงค์ของนักพัฒนาและความต้องการกับความรอบรู้ของชาวบ้าน ดังภาพ 1

ภาพ 1 ภาพแสดงบทบาทระหว่างชาวบ้าน นักวิจัย และนักพัฒนา

ในแง่ของวิธีวิจัย การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมใช้วิธีการเช่นเดียวกับการวิจัย เชิงคุณภาพเป็นส่วนใหญ่ เริ่มตั้งแต่การเข้าสนามและสร้างความสัมพันธ์ การสังเกต การสัมภาษณ์ และการวิเคราะห์ ซึ่งจะเน้นการมีส่วนร่วมของฝ่ายชาวบ้านนอกไปจากฝ่ายวิจัยด้วย แต่มีขั้นตอนมากกว่าการวิจัยเชิงคุณภาพ เพราะต้องมีการปฏิบัติหรือกิจกรรมเพิ่มเข้ามา ตลอดจนการติดตามและปรับปรุงแก้ไขกิจกรรมนั้น

4. ใช้วิธีการวิจัยเชิงสำรวจร่วมกับการศึกษาเชิงคุณภาพ เสนอใช้วิธีการนี้โดยเห็นว่าการใช้สถิติและการประเมินผลเชิงปริมาณเป็นสิ่งจำเป็นในโครงการขนาดใหญ่และการประเมินผลเชิงคุณภาพแบบมีส่วนร่วมก็สามารถช่วยเสริมให้ข้อมูลมีความโดดเด่นและกระจ่างชัดมากขึ้น วิธีการโดยย่อ คือ การสำรวจโดยใช้แบบสัมภาษณ์และมีการสนทนา (Dialogue) กับผู้เกี่ยวข้องับโครงการ เพื่อให้ได้ข้อมูลเชิงลึก ทั้งนี้ได้คำนึงถึงการมีส่วนร่วมอย่างเท่าเทียมกันของหญิงและชายด้วยบทเรียนที่ได้รับจากการใช้การสำรวจร่วมกับการประเมินผลเชิงคุณภาพ แบบมีส่วนร่วม โดยช่วยให้การประเมินผลดีขึ้น โดยเฉพาะส่วนของการประเมินผลกระทบเชิงคุณภาพทางสังคม ทำให้รายงาน การประเมินผลน่าอ่านน่าสนใจยิ่งขึ้น สามารถผนวกข้อมูลจากการสนทนาเข้า

กับข้อมูลเชิงปริมาณได้ อย่างกลมกลืน ซึ่งมีความถูกต้องและมีน้ำหนักน่าเชื่อถือ อีกทั้งทำให้ทีมงานเห็นคุณประโยชน์ของข้อมูลเชิงคุณภาพใช้เวลาและค่าใช้จ่ายสูง ซึ่งทำให้กลุ่มผู้รับประโยชน์เข้าร่วมได้น้อย รวมทั้ง ผู้ประเมินผลที่รับหน้าที่ในการเลือกอำนวยความสะดวกกระบวนการสนทนาต้องมีความรู้ ความเข้าใจในปรัชญาของการพัฒนา และได้รับการฝึกทักษะในการใช้วิธีนี้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ และกลุ่มตัวอย่าง ไม่สามารถเป็นตัวแทนของประชากรผู้รับประโยชน์จากโครงการหรือไม่สามารถให้ข้อมูลได้เป็นอย่างดี ถ้ากลุ่มตัวอย่างมีขนาดเล็กเนื่องจากใช้เวลาในการสนทนา มาก ซึ่งอาจมีข้อสงสัยเกี่ยวกับความเป็นตัวแทนได้ และการประเมินผลจะก่อให้เกิดคุณค่าเพิ่มขึ้นได้อีก หากจะมีการนำเสนอผลการประเมินเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกับผู้ได้รับผลประโยชน์จากโครงการอื่นๆ ด้วย

4.1 วิธีการเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณ

การประเมินผลแบบมีส่วนร่วมใช้วิธีการเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณ อาจจะ ใช้วิธีการและข้อมูลเชิงปริมาณในเบื้องต้น แล้วใช้ข้อมูลเชิงคุณภาพเสริมเพื่อสามารถอธิบายได้ กระ้างชัดมากขึ้น ซึ่งวิธีการเชิงคุณภาพ ได้แก่ การมีคณะกรรมการประเมินผลชุมชน การประชุมเชิงปฏิบัติการ เทคนิคกลุ่มสนทนา (Focus group) ละครวิทยุชุมชน การจัดลำดับความมั่งคั่ง (Wealth Ranking) และวิธีการอื่นๆ เป็นต้น ส่วนวิธีการเชิงปริมาณสามารถเลือกใช้แบบสอบถาม การสัมภาษณ์ คราวเรือน การสำรวจโดยการสุ่มตัวอย่าง รวมทั้งการวิเคราะห์ข้อมูลสถิติด้วย คอมพิวเตอร์ การเลือกใช้วิธีการต่างๆ ขึ้นอยู่กับลักษณะของโครงการ ความเป็นไปได้ ทักษะและความสนใจของผู้เกี่ยวข้อง ผู้ที่มีประสบการณ์เกี่ยวกับการประเมินผลแบบมีส่วนร่วมหลายคนเห็นด้วยว่าบางคนอาจจะถนัดที่จะใช้วิธีการเก็บและวิเคราะห์ข้อมูลโดยการเล่านิทาน การวาดภาพ การแสดงบทบาทสมมติ การแสดงหุ่นมือ แต่บางคนอาจถนัดที่จะใช้แบบสำรวจ แบบสอบถาม หรือ การสัมภาษณ์เชิงลึก

4.2 วิธีการทำงานร่วมกัน เช่น การประชุมในรูปแบบต่างๆ อาทิ การประชุมเชิงปฏิบัติการ การจัดกลุ่มสนทนา การสัมภาษณ์กลุ่ม การประชุมคณะกรรมการ การประชุมหมู่บ้าน การทำงานร่วมกันเป็นวิธีการสำคัญในการทำวิจัยและประเมินผลแบบมีส่วนร่วมว่าการรวบรวมข้อมูลโดยกลุ่มช่วยให้ความรู้มีความแม่นยำตรงทางสังคมมากกว่าการสำรวจหรือเก็บรวบรวมข้อมูล สนามโดยบุคคล เพราะจะมีการตรวจสอบความจริงทางสังคมด้วยวิธีการต่างๆ ได้แก่ การเสวนา การอภิปราย การโต้แย้ง และการเห็นพ้องต้องกัน

23. เทคนิคการประเมินผลแบบมีส่วนร่วม

Edward Jackson (1997, pp. 53–54) ในบทความเรื่องตัวชี้วัดการเปลี่ยนแปลง: การจัดการโดยมุ่งผลและการประเมินผลแบบมีส่วนร่วม ได้เสนอเทคนิค และเครื่องมือในการประเมินผลแบบมีส่วนร่วมได้หลายวิธี ได้แก่

1. เทคนิคสำหรับวิธีการเชิงคุณภาพ

1.1 เทคนิคทั่วไป

1.2 เทคนิคการประชุม

1.3 เทคนิคสนาม

1.4 เทคนิคการประเมินตนเอง

1.5 เทคนิคเชิงวัฒนธรรม

2. เทคนิคสำหรับวิธีการเชิงปริมาณ

2.1 การสำรวจโดยใช้แบบสอบถามและการวิเคราะห์สถิติโดยคอมพิวเตอร์

2.2 การใช้ตัวแบบทางสถิติ

การจัดประเภทของ Jackson Edward (1997, pp. 53–54) เป็นที่น่าสนใจ โดยเฉพาะ เทคนิคที่ใช้กับวิธีการเชิงคุณภาพ

2.3 เทคนิคทั่วไป ได้แก่ การสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key-Person Interviews) การสัมภาษณ์ด้วยคำถามเปิด การจัดประชุม การใช้กลุ่มสนทนา การใช้กรณีศึกษา

2.4 เทคนิคการประชุม (Workshop-Based Techniques) เป็นวิธีการที่เสริมสร้างบรรยากาศการเรียนรู้ร่วมกันได้เป็นอย่างดี เหมาะสำหรับการประชุมที่มีผู้เข้าร่วมจากหลายฝ่าย เครื่องมือต่างๆ ได้แก่ เทคนิคสนาม (Field-Based Techniques)

การประเมินชนบทแบบมีส่วนร่วม (Participatory Rural Appraisal) เป็นเทคนิค ที่พัฒนามาจากการประเมินสถานะชนบทแบบเร่งด่วน (Rapid Rural Appraisal–RRA) เป็นการศึกษา สำหรับระบบฟาร์มในชนบท ซึ่งเริ่มแรกจัดทำขึ้นโดย Institute of Development Studies ใน Sussex ประเทศอังกฤษและมีการใช้แพร่หลายไปทั่วโลก รวมทั้งการปรับปรุงใช้ในโครงการเกี่ยวกับ คนยากจนในเมืองด้วย PRA ใช้เทคนิคกลุ่มแบบต่างๆ เพื่อสนับสนุนให้มี การแลกเปลี่ยนข้อมูล ข่าวสารและให้ผู้เกี่ยวข้องกับโครงการได้ทำงานร่วมกัน มีการใช้ แบบสัมภาษณ์กึ่งมีโครงสร้าง กลุ่ม สนทนา การจัดลำดับฐานะทางเศรษฐกิจ การทำแผนที่ การประชุมคณะกรรมการ ฯลฯ อีกวิธีหนึ่ง คือ การวิจัยแบบมีส่วนร่วม หรือการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ซึ่งทั้งสองเทคนิคนี้มีความ แตกต่างจากเทคนิคอื่นในเรื่องของการใช้เวลา ซึ่งอาจใช้เวลาเป็นเดือนหรือเป็นปี และเน้นประเด็น

เกี่ยวกับเรื่องอำนาจเทคนิคสนามสามารถใช้เทคนิคการประชุม แบบต่างๆ ได้ และยังมีเทคนิคการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม และที่สำคัญคือ การสนทนากลุ่มย่อย

เทคนิคการประเมินตนเอง ใช้ได้ทั้งเทคนิคการประชุมแบบต่างๆ และ PRA แต่เน้นที่การพัฒนาการของชุมชนตามตัวชี้วัดของชุมชนเอง ใช้ตัวชี้วัดความเข้มแข็งของชุมชน (Village Development Capacity Index) ในตารางสองมิติ (Matrix)

เทคนิควิธีการเชิงวัฒนธรรม อาจพิจารณาใช้การสื่อสารแบบดั้งเดิม ประเพณี-วัฒนธรรมหรือสื่อต่างๆ

เครื่องมือในการประเมินผลแบบมีส่วนร่วม มักจะกล่าวรวมกันไปกับเทคนิค การประเมินผล อย่างไรก็ตาม การศึกษานี้จำแนกเครื่องมือเป็น 2 ประเภท คือ

1. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยหรือการประเมินผลโดยทั่วไป ได้แก่ แบบสอบถามและแบบสัมภาษณ์ประเภทต่างๆ แบบบันทึกการสังเกต การบันทึกข้อความ การบันทึกภาพ การบันทึกเสียง

2. เครื่องมือที่ช่วยให้เกิดการเรียนรู้ได้อย่างง่ายและสะดวกในการใช้ และใช้บันทึกข้อมูลอย่างต่อเนื่องเพื่อการติดตามงานด้วย (สำนักนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม, 2539, หน้า 44-48) ได้แก่

2.1 แบบสำรวจรายการ (Checklist)

2.2 ตาราง Matrix ใช้แสดงความสัมพันธ์ระหว่างกิจกรรมและผลการดำเนินงานหรือความพึงพอใจของกลุ่มเป้าหมาย ซึ่งสามารถดัดแปลงใช้ให้เหมาะสมกับผู้ใช้ประโยชน์ได้ เช่น การใช้ภาพแทนตัวอักษร

2.3 ผังเครือข่าย (Network) แสดงความสัมพันธ์ระหว่างการดำเนินงาน และผลกระทบต่างๆ เป็นเทคนิคที่ซับซ้อนมากขึ้น เช่น แสดงความสัมพันธ์ระหว่างสาเหตุ-เงื่อนไข-ผลกระทบที่คาดการณ์ และแสดงผลกระทบสะสมหรือผลกระทบทางอ้อมที่ไม่อาจแสดงในตาราง Matrix ได้

2.4 กราฟฟิค Overlay เป็นเครื่องมือที่นำเสนอข้อมูลด้วยภาพเชิงซ้อนและแผนที่ เช่น แสดงภาพภูมิประเทศและภาพรวมที่ตั้งโครงการเปรียบสภาพก่อนและหลังโครงการ และทางเลือกต่างๆ เสนอข้อมูลการเปลี่ยนแปลงด้านประชากร การใช้ที่ดินและขอบเขตที่ได้รับผลกระทบ เทคนิคและเครื่องมือในการประเมินผลสามารถพิจารณาใช้เทคนิคและเครื่องมือ ต่างๆ ที่ใช้ในการศึกษาชุมชนได้

24. ขั้นตอนการประเมินผลแบบมีส่วนร่วม

Feuerstien (1995, pp. 95-107) ได้เสนอขั้นตอนต่างๆ ของการประเมินผล แบบมีส่วนร่วม ดังนี้คือ

- 24.1 ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องตัดสินใจร่วมกันที่จะใช้วิธีการประเมินผลแบบมีส่วนร่วม
- 24.2 กำหนดวัตถุประสงค์ของการประเมินผลร่วมกัน
- 24.3 เลือกคณะผู้ประสานงานประเมินผล เพื่อทำหน้าที่วางแผนและจัดทำรายละเอียดของการประเมินผล
- 24.4 เลือกวิธีการประเมินผลที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการประเมิน
- 24.5 วางแผนการประเมิน ซึ่งประกอบด้วยประเด็นต่างๆ ได้แก่ จะประเมินทำไม ประเมินอย่างไร ประเมินเมื่อไหร่ ประเมินที่ไหน และผู้เกี่ยวข้องมีใครบ้าง
- 24.6 เตรียมและทดสอบเครื่องมือในการประเมินผล (เช่น แบบสอบถาม มาตรฐานวัดระดับ เป็นต้น) ในขั้นตอนนี้ ผู้มีส่วนร่วมในการประเมินจะต้องทำความเข้าใจร่วมกันในวัตถุประสงค์และวิธีการที่ใช้ในการประเมิน รวมทั้งควรได้รับการฝึกอบรมวิธีการสัมภาษณ์ การใช้แบบสอบถาม และเครื่องมืออื่นๆ ที่เลือกใช้ในการประเมินผล หากผู้เข้าร่วมมีความรู้ความเข้าใจมากเท่าใด ก็จะสามารถมีส่วนร่วมในกระบวนการประเมินได้มากเท่านั้น
- 24.7 เก็บรวบรวมข้อมูลด้วยวิธีการที่จัดเตรียมและทดสอบแล้ว
- 24.8 ทำการวิเคราะห์ข้อมูล ส่วนใหญ่งานในส่วนนี้จะดำเนินการโดยคณะผู้ประสานงานประเมินผล
- 24.9 เตรียมเสนอรายงาน อาจจะเสนอโดยการเขียนรายงานด้วยวาจาหรือโดยภาพ ผู้เข้าร่วมจากชุมชนอาจจะสะดวกที่จะเสนอผลการประเมินด้วยแผนภูมิหรือภาพ หรือการเสนอ ในการประชุม
- 24.10 ตัดสินใจที่จะใช้ประโยชน์จากผลการประเมิน และตัดสินใจว่าจะใช้ผลอย่างไร ในการพัฒนาการดำเนินงานและประสิทธิผลของโครงการ

ดังนั้น อาจกล่าวได้ว่า ขั้นตอนของการประเมินผลแบบมีส่วนร่วมมีความคล้ายคลึงกับการประเมินผลโดยทั่วไป แต่ที่สำคัญคือ การมีส่วนร่วมตั้งแต่วันเตรียมการประเมินผลหรือ การวางระบบการติดตามและประเมินผล ซึ่งจำเป็นที่จะต้องดำเนินการไปในขณะที่ทำการวางแผนหรือวางโครงการตั้งแต่ต้น

จากการศึกษาแนวคิดทฤษฎีการมีส่วนร่วม ในด้านที่เกี่ยวกับความหมาย ความสำคัญ แนวคิดทฤษฎี กระบวนการมีส่วนร่วม เงื่อนไข ลักษณะ การส่งเสริมให้เกิดการมีส่วนร่วม อีกทั้งยุทธศาสตร์ ปัจจัย ปัญหาอุปสรรคในการมีส่วนร่วม ตลอดจนการจัดการมีส่วนร่วมเพื่อ

ให้เกิดการเรียนรู้จากภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยใช้วิธีการสร้างเวทีชุมชน การพัฒนากลุ่มชุมชนให้เกิดความเข้มแข็ง การสร้างเครือข่ายชุมชน เทคนิค ปัจจัย ที่ทำให้เครือข่ายเกิดความเข้มแข็ง การติดตาม และการประเมิน วิธีการประเมิน เทคนิคการประเมินตลอดจนขั้นตอนการประเมินแบบมีส่วนร่วม สิ่งต่างๆ เหล่านี้ล้วนเป็นฐานคิดที่สำคัญที่จะนำไปใช้ในการศึกษาหาข้อมูล ที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยในการพัฒนารูปแบบการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำ: กรณีศึกษาชุมชนลุ่มน้ำสะแกกรัง จังหวัดอุทัยธานี ต่อไป

แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำ

แนวคิดเรื่องการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำ เป็นสิ่งที่กำลังได้รับความสนใจอย่างมาก เนื่องจากน้ำมีความจำเป็นต่อมนุษย์เพิ่มมากขึ้นทุกวัน โดยหวังว่าการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำได้ดีและมีประสิทธิภาพจะช่วยให้แก้ไขวิกฤตการณ์น้ำที่กำลังประสบปัญหาอยู่ในขณะนี้ได้ โดยมีผู้กล่าวไว้เกี่ยวกับกรอบแนวคิดในการบริหารจัดการ ดังนี้

1. การบริหารจัดการเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน

1.1 การพัฒนาที่ยั่งยืน

วิกฤตการณ์ด้านสิ่งแวดล้อมในช่วงหลายศตวรรษที่ผ่านมามุ่งเน้นด้านการพัฒนา เพื่อความมั่งคั่งของประชาชาติจนละเลยต่อปัญหาคุณภาพสิ่งแวดล้อม และความเสื่อมโทรม ของทรัพยากรธรรมชาติ จนทำให้นานาชาติเริ่มหันมาให้ความสนใจและมีกระแสเรียกร้อง ให้มีการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development) เอกสารที่นำเสนอแนวความคิดการพัฒนา ที่ยั่งยืน ที่ได้รับการกล่าวขวัญและเป็นประเด็นทางเลือกกระแสหลักและได้รับการยอมรับมากที่สุด คือรายงานการศึกษาโดยคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมและการพัฒนาของโลก เรื่อง Our Common Future (World Commission on the Environment and Development, 1978) ซึ่งให้คำนิยามของการพัฒนา ที่ยั่งยืนว่า “การพัฒนาที่สามารถตอบสนองต่อความจำเป็นพื้นฐาน ของมนุษย์ในยุคปัจจุบันโดยไม่ทำลายหรือขัดขวางความสามารถและสิทธิในการได้รับ สิ่งที่ตอบสนองต่อความจำเป็นของมนุษย์ในรุ่นต่อไป” (World Commission of the Environment and Development, หน้า 43) รายงานดังกล่าวได้สะท้อนให้สังคมโลกได้ตระหนักถึงประเด็นปัญหาใหม่ๆ ที่เกิดขึ้นท่ามกลางที่พัฒนาแบบไม่มีขีดจำกัด โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเด็นปัญหาความสัมพันธ์ระหว่างการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ การเพิ่มขึ้นของประชากรและความเจริญ ทางเทคโนโลยี ปัญหาการผลิตและการใช้พลังงาน การพัฒนาที่ก่อให้เกิดความเหลื่อมล้ำระหว่างชาวเมืองและชาวชนบท ความเสื่อมโทรมทางสิ่งแวดล้อมและความหายนะทางนิเวศอันเกิดจาก การพัฒนาที่ผ่านมา

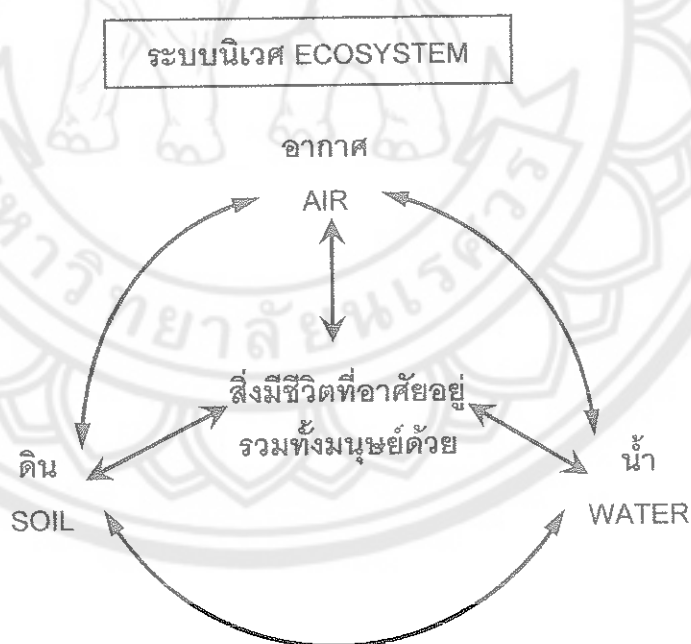
แนวความคิดของการพัฒนาอย่างยั่งยืนในระยะต่อมาได้กลายเป็นสิ่งที่ท้าทาย และกลายเป็นประเด็นสาระสำคัญในการประชุม Earth Summit หรือการประชุมสหประชาชาติว่า ด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนาในปี 1992 ที่นครริโอ เดอ จาเนโร ประเทศบราซิล ซึ่งนำเสนอ ยุทธศาสตร์ สิ่งแวดล้อมระยะยาวและแนวทางที่จะนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน การเชื่อมโยง ด้าน สิ่งแวดล้อมระหว่างคน การพัฒนา และการแปลงไปสู่การพัฒนาของนโยบายของประเทศต่างๆ (Michell, 1997) และส่งผลให้มีการลงนามในเอกสารที่สำคัญ คือ แผนแม่บทของโลก หรือ Agenda 21 สำหรับใช้เป็นกรอบการดำเนินงานที่จะทำให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืนทั้งใน ด้าน สังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อมส่วนหนึ่งของแผนปฏิบัติการ 21 ได้ให้ความสำคัญต่อองค์การ ปกครอง ส่วนท้องถิ่นในการจัดการและแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อม เนื่องจากปัญหาส่วนใหญ่มี พื้นฐานมาจากกิจกรรมในระดับท้องถิ่นและเป็นปัญหาที่ใกล้ชิดกับประชาชนมากที่สุด ด้วยเหตุนี้ รัฐบาล ของท้องถิ่นจึงมีบทบาทสำคัญที่จะทำให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืน ในด้านการพัฒนาที่ดิน แผนปฏิบัติการ 21 ระบุว่า รัฐบาลควรพิจารณาบทวน และปรับปรุงแก้ไขระบบการวางแผน และ การจัดการเพื่อช่วยสนับสนุนให้เกิดวิธีการที่ผสมผสานอย่างเป็นระบบโดยใช้ระบบการวางแผนและ การจัดการที่เกื้อกูลกับองค์ประกอบต่างๆ ทางด้าน สิ่งแวดล้อมเช่น อากาศ น้ำ ที่ดินและ ทรัพยากรธรรมชาติอื่นๆ เป็นกรอบยุทธศาสตร์ในการสนับสนุนให้เกิดการประสานสอดคล้องกัน ระหว่างเป้าหมายทางด้านการพัฒนา และเป้าหมาย ด้านสิ่งแวดล้อม และจัดทำกรอบทาง ทัวไปด้านการใช้ที่ดินและการวางแผนกายภาพ

สำหรับประเทศไทยได้นำเอาแนวความคิดในการพัฒนาอย่างยั่งยืนมาประยุกต์ ในช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 6 (พ.ศ. 2530-2534) โดยมีนโยบายการพัฒนาและใช้ประโยชน์ จาก ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืนและทั่วถึง รวมทั้งได้กำหนดแนวทางการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติ ที่สำคัญ 2 แนวทาง คือ การให้ประชาชนและองค์กรในท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วม และให้มีระบบการ บริการและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างชัดเจน นับจากนั้นการพัฒนา อย่างยั่งยืนได้ กลายเป็นสาระสำคัญที่ต้องแสวงหาความสำเร็จจวบจนปัจจุบัน ดังจะเห็นได้จากนโยบายของ กระทรวงวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อมได้กำหนดวัตถุประสงค์ไว้อย่างชัดเจนในการ พัฒนาอย่างยั่งยืนโดยจะ “อนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติให้เป็นฐานของการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยฟื้นฟู บูรณะทรัพยากรธรรมชาติที่สามารถฟื้นฟูสภาพได้ให้มีศักยภาพเป็นปัจจัยพื้นฐานของ การพัฒนา ในอนาคต รวมทั้งสงวนรักษาและใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่ไม่สามารถฟื้นคืนสภาพได้ อย่างประหยัด และมีประสิทธิภาพ (สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม, 2540, หน้า 10)”

1.2 แนวคิดในการบริหารจัดการที่มีฐานจากชุมชนจากกรณีศึกษา

แนวคิดในการบริหารจัดการที่มีฐานจากชุมชนจากกรณีศึกษาของ The DPA / ROCHE CONSORTIUM (2539, หน้า 75-76) ได้วิเคราะห์และนำเสนอหลักการที่สำคัญ ต่อการวางแผนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่จะนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน ประกอบด้วย 7 หลักการ คือ

1.2.1 หลักการทางนิเวศวิทยา (Ecosystem Approach) เป็นแนวคิดที่ว่ามนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของระบบนิเวศ และไม่สามารถที่จะแยกออกจากกันได้ ซึ่งหลักการนิเวศวิทยา จำเป็นต้องพิจารณาปัจจัยต่างๆ ไปพร้อมๆ กันอย่างเป็นระบบ ซึ่งได้แก่ ปัจจัยทางด้านธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม สังคม เศรษฐกิจ ขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรมและปัจจัยทางด้านเทคนิค วิชาการ เพื่อให้เห็นถึงการพิจารณาองค์ประกอบต่างๆ อย่างเป็นระบบ และช่วยให้การวางแผน มีความเข้าใจถึงความสัมพันธ์เชื่อมโยงและผลที่เกิดจากการกระทำของมนุษย์มีผลกระทบต่อ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ภาพ 2 ภาพแสดงความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องเชื่อมโยงสัมพันธ์กันของระบบนิเวศ

นอกจากนี้ ความคิดการจัดการเชิงนิเวศที่นำเสนอโดย Bocking ใน Mackenzie (1997, หน้า 173-183) ได้ให้พรศนะว่า หลักการสำคัญในกระบวนการทางนิเวศต้องอาศัย การดำเนินการอย่างครอบคลุม (Comprehensive) องค์กรรวม (Holistic) และการผสมผสาน (Integration) เพราะ องค์ประกอบในระบบธรรมชาติมีความเชื่อมโยงซึ่งกันและกัน ดังนั้น การวางแผนการจัดการของนักวางแผนต้องเน้นที่พื้นที่ของระบบนิเวศ เช่น ป่าไม้หรือลุ่มน้ำ มากกว่า เอาขอบเขตทางการเมืองหรือการบริหารเป็นแนวทางในการแก้ไขปัญหานโยบายและการนำนโยบายไปสู่การปฏิบัติโดยหน่วยงานที่เกี่ยวข้องต้องมีเอกภาพและประสานสอดคล้องไปในทิศทางเดียวกัน

1.2.2 การปฏิบัติอย่างยั่งยืน (Sustainable Action) ทรัพยากรธรรมชาติต่างๆ มีอยู่ในปริมาณที่จำกัดและมีความสามารถในการรองรับธรรมชาติและมีข้อจำกัดในตัวเอง จึงจำเป็นต้องศึกษาความเหมาะสมในการใช้ประโยชน์และการจัดการที่ชาญฉลาด สร้างความสมดุลกับความต้องการทางด้านเศรษฐกิจและสังคม เพื่อนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน

1.2.3 วิธีการแบบมีส่วนร่วม (Participative Approach) ต้องเป็นกระบวนการที่เปิดโอกาสให้สาธารณะชนทราบถึง การตัดสินใจเกี่ยวกับเรื่องต่างๆ โดยผ่านกระบวนการ ที่เปิดเผยมีระบบการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารและร่วมกัน จัดทำแผนงาน โครงการต่างๆ เพื่อให้การปฏิบัติงานของแต่ละหน่วยงานและประชาชนในพื้นที่เป็นไปในทิศทางหรือเป้าหมายเดียวกันในด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

1.2.4 การเน้นปัญหาของประชาชนในพื้นที่ (People-Oriented Problem) โดยให้ความสำคัญกับปัญหาที่แท้จริง ที่ประชาชนประสบ เพื่อตอบสนองความต้องการการแก้ไขปัญหาที่แท้จริง โดยให้มีการปฏิบัติการแก้ไขปัญหาอย่างถูกต้องและจริงจัง มีการจัดทำแผนแบบผสมผสานหรือบูรณาการ และมีการจัดทำแนวทางปฏิบัติสำหรับผู้มีหน้าที่รับผิดชอบในการบริหารจัดการเพื่อให้สามารถดำเนินการตามแผนงานต่างๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพและเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม

1.2.5 การจัดการอย่างเหมาะสม (Adaptive Management) เป็นการตัดสินใจที่เกิดจากข้อมูลที่ต้องการ มีการประสาน หรือรวมแนวความคิดใหม่ๆ มีการติดตามประเมินผลเป็นระยะๆ และมีความยืดหยุ่นและสามารถปรับเปลี่ยนได้ตามสภาพการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป และมีการดำเนินการ อย่างต่อเนื่อง

1.2.6 ความเสมอภาค (Equal Emphasis) เป็นการให้ความสำคัญกับปัจจัยต่างๆ ทั้งด้านทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม สังคม เศรษฐกิจ และปัจจัยทางด้านวิชาการในการจัดทำแผน โดยรวมไปถึงความเสมอภาคระหว่างเพศ และความเสมอภาคยังหมายถึงการสร้าง ความเท่าเทียมกันในภูมิภาค (Specific Regional) และในท้องถิ่นที่แตกต่างกัน (Local Difference) ในกระบวนการวางแผน และมีความยุติธรรมในการดำเนินการกับประเด็นต่างๆ

1.2.7 มมองการณ์ในอนาคต (Future Orientation) การวางแผนต้องมีเป้าหมายระยะยาวในอนาคตมีวิสัยทัศน์ที่กว้างไกลจนมีข้อตกลงและความเห็นชอบร่วมกันจากทุกฝ่ายที่มีส่วนเกี่ยวข้องในเรื่องเกี่ยวกับเป้าหมาย วัตถุประสงค์ จุดมุ่งหมาย พื้นที่ดำเนินการและวิธีการปฏิบัติ

นอกจากนี้ The DPA/ROCHE CONSORTIUM ได้ประยุกต์หลักการดังกล่าวในกระบวนการวางแผนสิ่งแวดล้อมระดับจังหวัดในประเทศไทยและให้คำอธิบายกรอบแผนงาน เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนหมายถึง “กลไกที่สนับสนุนการวางแผนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนระดับจังหวัด เพื่อให้ในการจัดลำดับความสำคัญของแผนงาน/โครงการในการฟื้นฟูการพัฒนาและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เป็นกลไก ที่สนับสนุนการตัดสินใจในการพิจารณาคัดเลือกงาน โครงการ กิจกรรม และการจัดสรรงบประมาณที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อให้มีความสอดคล้องกับเป้าหมาย วัตถุประสงค์ และแนวทางการจัดการที่ผู้มีส่วนได้เสียหรือมีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากร ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของจังหวัดได้มีความเห็นชอบร่วมกันหรือฉันทามติ (Consensus) (โครงการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, ม.ป.ป., หน้า 9)

กรอบแผนงานเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน ควรมีองค์ประกอบ 6 ประการคือ

1. วิสัยทัศน์ (Vision) หมายถึง ความต้องการหรือความมุ่งหวังในอนาคตเกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในชุมชน เช่น สร้างความสมดุลระหว่างการพัฒนา ด้านการเกษตรและอุตสาหกรรมขนาดเล็ก ในขณะที่ระบบนิเวศมีความสมดุล

2. เป้าหมาย (Goals) หมายถึง ความต้องการในระยะยาวเกี่ยวกับสภาพของทรัพยากรหรือการใช้ประโยชน์จากทรัพยากร เช่น การรักษาและปรับปรุงคุณภาพน้ำสำหรับ การอุปโภคและบริโภค

3. วัตถุประสงค์ (Objectives) หมายถึง ข้อความที่ระบุชัดเจน สามารถตรวจวัดได้เกี่ยวกับสภาพของทรัพยากรหรือความต้องการใช้ทรัพยากร

4. เป้าประสงค์ (Targets) หมายถึง จุดมุ่งหมายการดำเนินการเฉพาะอย่าง ในช่วงระยะสั้นๆ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของวัตถุประสงค์ ซึ่งอาจเป็นพื้นที่เป้าหมายหรือกลุ่มเป้าหมาย

5. เขตการจัดการ (Management Zones) หมายถึง พื้นที่ที่ได้กำหนดขึ้นตามกลุ่มของวัตถุประสงค์ที่สอดคล้องกับหลักเกณฑ์ด้านพื้นที่ เช่น เขตเพื่อการพัฒนา เขตเพื่อการคุ้มครอง และเขตเพื่อการผลิตทางการเกษตร

6. แนวทางการจัดการ (Management Guidelines) หมายถึง ข้อความที่แนะนำวิธีดำเนินการเพื่อให้บรรลุตามวัตถุประสงค์ เช่น การปรับปรุงวิธีการเพิ่มผลผลิตทางการเกษตรและลดการใช้สารเคมี

การนำแนวคิดในการพัฒนาที่ยั่งยืนไปสู่การปฏิบัติในพื้นที่ต้องอาศัยกระบวนการที่มี ความเชื่อมโยงกันหลายองค์ประกอบเพื่อให้การพัฒนาเป็นไปในทิศทางที่สอดคล้องกับขีดความสามารถในการรองรับของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ในขณะที่ The DPA/ROCHE CONSORTIUM ได้นำเอาแนวคิดเชิงนิเวศมาผสมผสานกับกระบวนการจัดการสิ่งแวดล้อมที่ยังเชื่อมโยงไปถึงมิติด้านการกำหนดยุทธศาสตร์ การวางแผน การมีส่วนร่วมของประชาชนและ การกำหนดพื้นที่เป้าหมายการพัฒนาและประเด็นปัญหาที่ตอบสนองต่อการแก้ไข ปัญหา ของชุมชน ซึ่งกระบวนการดังกล่าวได้พัฒนาเป็นกรอบแนวทางการวางแผนจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่นำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนได้

2. แนวคิดการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างผสมผสาน

การวางแผนโดยทั่วไป

การพัฒนาใดๆ ย่อมมีกิจกรรมเข้ามาเกี่ยวข้องไม่ว่าจะเป็นโครงการขนาดใหญ่หรือขนาดเล็ก กิจกรรมที่มีความสำคัญมากที่สุดในการบริหารจัดการ ไม่ว่าจะทำที่ไหน อย่างไร ใครเป็นคนทำ ทำอย่างไร ทำกับใคร และทำเมื่อไหร่ กลไกที่สำคัญที่จะเป็นเครื่องมือในการกำหนดทิศทางในอนาคต คือ การวางแผน และในกระบวนการวางแผน เครื่องมือที่สำคัญที่สุดคือ “แผน” โดยทั่วไปการวางแผนเป็นการคาดการณ์สิ่งที่จะเกิดขึ้นในอนาคตโดยอาศัยกระบวนการที่ครอบคลุมการกำหนดวิสัยทัศน์ เป้าหมาย และวัตถุประสงค์ขององค์กรหรือหน่วยงาน การออกแบบหรือ วางแผนนโยบาย การเสนอหรือกำหนดวิธีการหรือยุทธวิธีเพื่อให้บรรลุเป้าหมายและ วัตถุประสงค์ ที่วางไว้รวมถึงการนำแผนไปปฏิบัติและการตรวจสอบและประเมินผลเพื่อนำไปปรับปรุงแผน ในขั้นตอนต่อไป

ในทางทฤษฎี การวางแผนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในทุกระดับ ต้องมีการวิเคราะห์สถานการณ์ ศักยภาพโอกาสและข้อจำกัดของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ในพื้นที่ที่วางแผนในทางปฏิบัติระดับของการนำเอาเงื่อนไข ด้านคุณภาพสิ่งแวดล้อมเข้าไปพิจารณา ในขั้นตอนต่างๆ ของกระบวนการวางแผน จะมีความแตกต่างกัน แต่แนวโน้ม การวางแผนจะเริ่มต้นด้วยการกำหนดกรอบนโยบายเพื่อใช้เป็นแนวทางดำเนินการ สู่เป้าหมายร่วมกัน

ซึ่งเป้าหมายการพัฒนาพัฒนาจะค่อยๆ มีความชัดเจนขึ้นตามระดับของการวางแผนตั้งแต่ การวางแผนระดับชาติไปจนถึงการวางแผนระดับโครงการ สำหรับแนวความคิดการวางแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่สำคัญในประเทศไทย (โสมสิต บัณฑิตปริญญาตรี, 2536, หน้า 76) ได้เกิดขึ้นมาตั้งแต่ในช่วงแผนพัฒนา ฉบับที่ 9 (พ.ศ.2530-2534) ทั้งนี้ได้มีการวิเคราะห์ว่าปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่นับวันจะเพิ่มความรุนแรงมากขึ้นนั้น มีผลกระทบต่อประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศ จึงจำเป็นต้องเข้าไปด้วยรัฐจะต้องเข้าไปดูแลเรื่องทรัพยากรธรรมชาติให้มากขึ้นและโดยวิธีการที่เหมาะสม การดูแลทรัพยากรธรรมชาติ จำเป็นที่จะต้องอาศัยวิธีการที่เรียกว่า การประสานงาน หรือความร่วมมือระหว่างรัฐกับประชาชนโดยคำว่า “รัฐ” นั้น หมายถึงถึงองค์กรของรัฐในทุกระดับ ซึ่งได้แก่ จังหวัดอำเภอตำบลหมู่บ้านและองค์กรอื่นๆ ที่มีอยู่ในแต่ละพื้นที่นั้นๆ ในระยะเดียวกันคณะรัฐมนตรีได้มีมติมอบหมายให้ จังหวัด อำเภอ ตำบล เข้ามามีบทบาทในการบริหารและการจัดการมากขึ้น โดยให้จังหวัดริเริ่มสร้างความตระหนักความเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้เกิดขึ้นในจังหวัดของตน และให้หน่วยงานต่างๆ ช่วยกันพิจารณากำหนดแนวทางหลักของพื้นที่พื้นที่อนุรักษ์หรือพื้นที่ ที่ควรอนุรักษ์ ซึ่งจังหวัดและอำเภอจะมีบทบาทในการช่วยเหลือ ตลอดจนริเริ่มหาแนวทางที่ชัดเจนว่าจะบริหารพื้นที่ต่างๆ อย่างไร การวางแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ได้มีการพัฒนามาอย่างต่อเนื่อง จนกระทั่งมีการเปลี่ยนแปลงกระบวนการวางแผนที่มีความชัดเจนมากขึ้นในระดับจังหวัด เมื่อมีการตราพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535 บังคับใช้ตามพระราชบัญญัตินี้ได้กำหนดให้จังหวัดในท้องที่เขตพื้นที่คุ้มครองสิ่งแวดล้อมตามมาตรา 43 หรือเขตควบคุมมลพิษตามมาตรา 59 มีหน้าที่จัดทำแผนปฏิบัติการเพื่อการจัดการคุณภาพสิ่งแวดล้อมในระดับจังหวัด (มาตรา 37) ในกรณีที่จังหวัดใดไม่อยู่ในเขตพื้นที่คุ้มครองสิ่งแวดล้อมหรือเขตควบคุมมลพิษ แต่ประสงค์จะดำเนินการส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมในเขตจังหวัดของตน จังหวัดนั้นอาจจัดทำแผนปฏิบัติการเพื่อการจัดการคุณภาพสิ่งแวดล้อมในระดับจังหวัด ให้สอดคล้องกับแผนการจัดการคุณภาพสิ่งแวดล้อม (มาตรา 35) เพื่อเสนอขอความเห็นชอบต่อคณะกรรมการ สิ่งแวดล้อมแห่งชาติ (กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม, 2537, หน้า 27)

3. จากแนวคิดสู่หลักการการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างผสมผสานเชิงพื้นที่

ความหมาย แนวคิด และองค์ประกอบ

ตามเอกสารการวิจัยของ Born และ Sonzognin (1995, pp. 167-181) ได้สรุปค่านิยามการจัดการสิ่งแวดล้อมอย่างผสมผสานไว้ว่า การจัดการสิ่งแวดล้อมอย่างผสมผสาน คือ กระบวนการสร้างรูปแบบและวิธีการปฏิบัติในระบบนิเวศที่มีความสัมพันธ์กันระหว่างคนกับ

สิ่งแวดล้อม โดยมีการพิจารณาถึงปัจจัยของสถาบันหรือองค์กร เศรษฐกิจ สังคม และการเมืองในระบบนิเวศหนึ่งๆ ที่จะดำเนินการเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ และกระบวนการที่พิจารณาถึงความสัมพันธ์ที่เชื่อมโยงในปัญหาระหว่างคนกับสิ่งแวดล้อม โดยมีการกำหนดยุทธศาสตร์และปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนและสิ่งแวดล้อมเพื่อระบุปัญหาหลักๆ ที่สำคัญ และกลายเป็นจุดร่วมของประเด็นปัญหาที่ต้องอาศัยความร่วมมือ ประสานงาน ระหว่างองค์กรที่รับผิดชอบในการบริหารจัดการเพื่อวางแผนให้บรรลุเป้าหมาย

ในขณะที่โครงการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (2541) ได้ให้คำนิยามการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างผสมผสานว่า “เป็นการจัดการทรัพยากรมากกว่าสองประเภทบนพื้นที่ผืนเดียวกันในช่วงเวลาหนึ่ง การจัดการมีกรอบการดำเนินงานประกอบด้วยขั้นตอน การกำหนดเป้าหมาย วัตถุประสงค์ ยุทธศาสตร์ และกำหนดนโยบายร่วมกันระหว่างผู้มีส่วนร่วม ในการใช้ประโยชน์”

นอกจากนี้แนวคิดในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างผสมผสานส่วนใหญ่ที่มีการศึกษาและพัฒนาจะเกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรดินและการจัดการน้ำ ในระดับลุ่มน้ำ ซึ่งมีความใกล้เคียงกับแนวทางการยึดเอาระบบนิเวศมาเป็นกรอบการดำเนินงาน โดยมีองค์ประกอบหรือคุณลักษณะของการจัดการอย่างผสมผสานใน 4 ประการคือ ความครอบคลุม ความเชื่อมโยงของระบบนิเวศ การกำหนดยุทธศาสตร์ และการประสานงาน

ในประเทศฟิลิปปินส์และแคนาดาได้นำเอาแนวความคิดการจัดการอย่างผสมผสานในระดับพื้นที่ลุ่มน้ำมาใช้โดยมีปรัชญาการดำเนินงานและเงื่อนไขต่างๆ ที่จะนำไปสู่การจัดการอย่างมีประสิทธิภาพ ดังมีรายละเอียดคือ หลักการพื้นฐานและเงื่อนไขในการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างผสมผสาน กรณีพื้นที่ลุ่มน้ำไบคอน ประเทศฟิลิปปินส์ คือ

1. ใช้แนวคิดการพัฒนาอย่างผสมผสานแบบยึดพื้นที่ ซึ่งมีคุณลักษณะที่สำคัญ คือ ต้องพิจารณาภารกิจหลายด้าน และกิจกรรมที่เกี่ยวข้องหลายสาขาพร้อมๆ กัน และมีการเลือกพื้นที่เป้าหมาย ซึ่งสามารถพิจารณาได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งของพื้นที่ลุ่มน้ำทั้งหมด
2. พยายามเปลี่ยนแปลงรูปแบบของกระบวนการวางแผนให้เป็นจากล่างขึ้นบน ให้มากขึ้นและให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในพื้นที่ในกระบวนการวางแผน
3. สนับสนุนภาคธุรกิจเอกชนให้เข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการวางแผน การพัฒนาโครงการและการนำโครงการไปปฏิบัติ
4. เน้นการเชื่อมประสานระหว่างกิจกรรมในระดับโครงการและระหว่างหน่วยงานของรัฐในพื้นที่อย่างต่อเนื่องและเป็นระบบ

5. มีการประสานงานหรือสนับสนุนให้เกิดการประสานงานหรือการผสมผสานแผนงานโครงการในพื้นที่ซึ่งเกี่ยวข้องและเชื่อมโยงกัน ทั้งโดยภารกิจ ทรัพยากร และการมีส่วนร่วม

6. ให้ความสำคัญกับปัจจัยสิ่งแวดล้อมมากขึ้น โดยเน้นหนักที่ปัญหาสิ่งแวดล้อมด้านชีวภาพและปัญหาสิ่งแวดล้อมที่ส่งผลกระทบต่อมนุษย์ และมีกระบวนการติดตามตรวจสอบและประเมินผล

หลักการเพื่อการจัดการน้ำอย่างยั่งยืนในประเทศแคนาดา จรรยาของความยั่งยืน: การจัดการทรัพยากรน้ำอย่างชาญฉลาดจะประสบความสำเร็จโดยคำนึงถึงดุลยภาพทางนิเวศวิทยาและความหลากหลายทางชีวภาพเพื่อความสะดวกของสิ่งแวดล้อม และการพัฒนาด้านเศรษฐกิจ รวมทั้งความเท่าเทียมกันทางด้านสังคมสำหรับคนรุ่นปัจจุบันและอนาคตหลักการ

จัดการน้ำมีหลักการตามจรรยาของความยั่งยืน ประกอบด้วย

1. การจัดการทรัพยากรน้ำอย่างผสมผสาน โดย เชื่อมโยงคุณภาพและปริมาณน้ำกับการจัดการทรัพยากรประเภทอื่นๆ ตระหนักถึงความสัมพันธ์ระหว่างระบบสถาบัน ที่ดำเนินการสภาพสังคม นิเวศวิทยา และการจัดการน้ำ และตระหนักถึงความสำคัญของแนวเขตลุ่มน้ำและแหล่งน้ำใต้ดิน

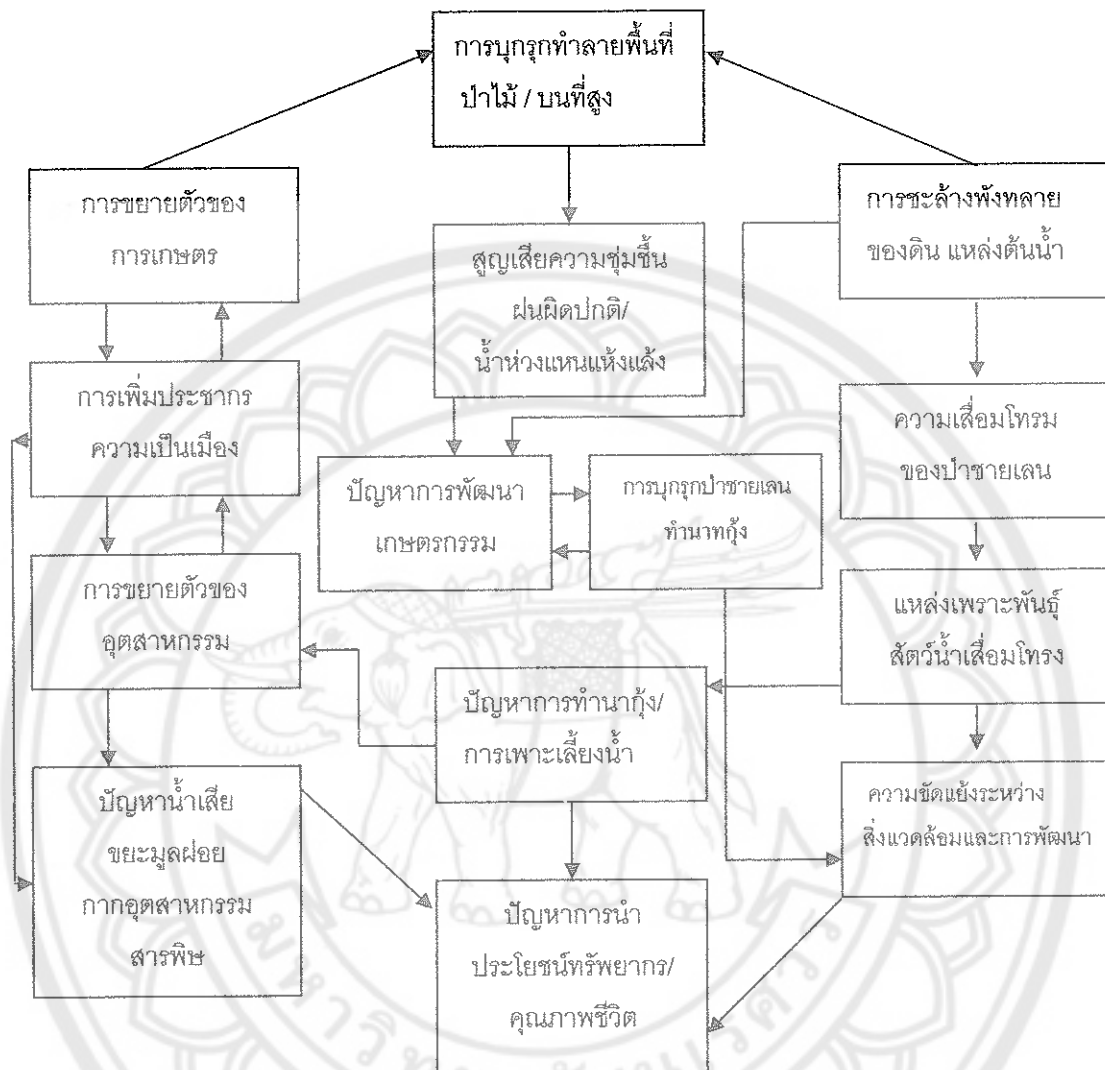
2. สนับสนุนการอนุรักษ์และคุ้มครองคุณภาพน้ำ โดยตระหนักถึงคุณค่าปริมาณน้ำที่มีอยู่อย่างจำกัด รวมทั้งค่าใช้จ่ายในการจัดสรรน้ำอย่างเพียงพอทั้งปริมาณและคุณภาพ สร้างความสมดุลย์ในด้านการศึกษาการใช้น้ำ กลไกตลาดและกฎเกณฑ์เพื่อสนับสนุนทางเลือกให้กับผู้ใช้และตระหนักถึงความรับผิดชอบและประโยชน์ที่ผู้ใช้ต้องรับผิดชอบต่อการใช้ทรัพยากรน้ำ

3. การแก้ไขปัญหา น้ำ โดยนำเอาระบบแผน การวางแผน การติดตามประเมินผล และการวิจัยมาใช้ นำเอาระบบข้อมูลในทุกๆ ด้านมาใช้เพื่อประกอบการตัดสินใจสนับสนุน การปรึกษาหารือและการมีส่วนร่วมจากสาธารณชน นำเอากลยุทธ์การเจรจาต่อรองและการไกล่เกลี่ยมาใช้เพื่อหาฉันทามติ สนับสนุนการเข้าถึงข้อมูลข่าวสารอย่างโปร่งใสโดยสาธารณชนและการให้การศึกษากับประชาชน

สำหรับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างผสมผสานในประเทศไทย ได้มีการริเริ่มในเชิงนโยบายอย่างเป็นรูปธรรมในช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 5 (พ.ศ.2525-2529) ซึ่งได้เริ่มมีแนวทางการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติด้วยวิธีการ “ยึดพื้นที่” (Area Approach) เป็นหลักในการปรับปรุงศักยภาพของทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ที่มีการกำหนดพื้นที่เป้าหมายหรือการคัดเลือก พื้นที่เฉพาะที่จะเป็นเป้าหมายในการพัฒนาพร้อมทั้งมีการระดมกิจกรรมพัฒนาต่างๆ เข้าไปดำเนินงานพร้อมๆ กันในพื้นที่นั้นๆ ซึ่งกิจกรรมเหล่านั้นอาจดำเนินงานโดยหน่วยงานของรัฐบาล

2-3 หน่วย หรือมากกว่าอันเป็นลักษณะของการผสมผสานหลายๆ สาขาการพัฒนา เช่น การพัฒนาทุ่งกุลาร้องไห้ การพัฒนากลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา การพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเล ภาคตะวันออก ฯลฯ (วิรัช นิภาวรรณ, 2536, หน้า 36)

ความสัมพันธ์เชิงระบบกับแนวคิดการจัดการเชิงพื้นที่ กล่าวได้ว่า การวิเคราะห์และแก้ไข ปัญหาอย่างเป็นระบบนั้น มีความสำคัญต่อการกำหนดองค์ประกอบต่างๆ ของการวางแผน และต้องอาศัยนักวางแผนที่มีความรู้ความเข้าใจความสัมพันธ์เชิงระบบหรือขั้นตอนของ การวางแผน เพื่อกำหนดแผนงานและโครงการที่นำไปสู่ผลที่คาดหวัง ซึ่งกิจกรรมเหล่านี้เชื่อมโยงกัน และมีความต่อเนื่องเป็นวัฏจักรของช่วงเวลาหนึ่งไปยังช่วงเวลาต่อไป เช่นเดียวกันกับปัญหาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมซึ่งจะต้องอาศัยกระบวนการศึกษาและวิจัยเพื่อหาสาเหตุ ปัญหา และความเชื่อมโยงของปัญหาก่อนที่จะมีการวางแผนได้อย่างเหมาะสม มีประสิทธิภาพ และแก้ไขปัญหาระยะต้นปัญหาที่สำคัญๆ ที่ค้นพบและมีผลกระทบที่ชัดเจนไปพร้อมๆ กันได้ อย่างสอดคล้องกัน และมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ (2540, หน้า 24) ได้ศึกษาและวิเคราะห์ องค์ประกอบทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่กลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา โดยเฉพาะ ด้านชีวภาพมีความสัมพันธ์เชิงนิเวศ กลุ่มน้ำข้างเคียงและปัญหาต่างๆ ในพื้นที่ที่มีความเชื่อมโยงกัน ทั้งในระยะต้นปัญหาและองค์ประกอบของสิ่งแวดล้อมในพื้นที่กลุ่มน้ำ ดังมีรายละเอียดคือ

ภาพ 3 ความสัมพันธ์เชิงระบบปัญหาหลักทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม:
พื้นที่ลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา

จากภาพ 3 แสดงให้เห็นถึงปัญหาที่สำคัญๆ ที่เชื่อมโยงกันทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม ทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม ชุมชนเมือง ชนบท และปัญหาความขัดแย้งระหว่างการพัฒนา กับ สิ่งแวดล้อม เช่น ปัญหาทรัพยากรป่าไม้และป่าชายเลนเสื่อมโทรม การขยายตัวทางการเกษตร การ พังทลายของดินและการตื้นเขินแหล่งน้ำ คุณภาพน้ำจากโรงงานอุตสาหกรรมและบ้านเรือน คุณภาพน้ำใต้ดินปนเปื้อนการทำนาท่งและการเสื่อมโทรมของทรัพยากรประมง การเพิ่มขึ้นของ ประชากร ความเป็นเมืองและปัญหาขยะ ฯลฯ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความเชื่อมโยงในประเด็นต่างๆ เช่น ปัญหาทรัพยากรป่าไม้ถูกบุกรุกเพื่อปลูกยางพาราและยึดครองเป็นที่อยู่อาศัย ทำให้เนื้อที่ป่า

ลดลง เป็นผลให้ความชุ่มชื้นในลุ่มน้ำลดน้อยลง ฝนตกน้อยลง ดินน้ำลำธารดูดซับน้ำ ได้น้อยลง ใน
ฤดูฝน เกิดปัญหาน้ำท่วมฉับพลัน ตลอดจนปัญหาการพังทลายของหน้าดินที่ถูกชะล้างลงไปสะสม
ในทะเลสาบหรือแหล่งน้ำผิวดินเกิดปัญหาการตื้นเขินของแหล่งน้ำ การเพิ่มปริมาณของพืชน้ำ ซึ่ง
เมื่อตายลงจะทับถมทำให้แหล่งน้ำตื้นเขิน ซึ่งมีผลกระทบโดยตรงต่อคุณภาพน้ำผิวดิน น้ำเสีย และ
แหล่งเพาะพันธุ์สัตว์น้ำตามธรรมชาติที่จะเชื่อมโยงถึงความเสื่อมโทรมของทรัพยากรสัตว์น้ำและ
อาชีพการทำประมง ฯลฯ

ด้วยประเด็นปัญหาที่เป็นระบบดังกล่าว ทำให้แนวคิดในการบริหารจัดการในพื้นที่ลุ่ม
น้ำ จึงมุ่งพื้นที่เป็นเป้าหมายและเครื่องมือในการประสานการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ
และสิ่งแวดล้อม ซึ่งต้องอาศัยองค์กรเข้ามาประสานการดำเนินการ

อำนาจ วงศ์บัณฑิต (อำนาจ วงศ์บัณฑิต, ม.ป.ป. อ้างอิงใน มหาวิทยาลัยสงขล
นครินทร์, 2540, หน้า 43) ได้วิเคราะห์ว่า การบริหารจัดการอย่างผสมผสานให้บรรลุผลต้องอาศัย
หลักการที่สำคัญ 3 ประการ คือ เอกภาพในการบริหารจัดการ การกระจายอำนาจการบริหารการมี
ส่วนร่วม และการประสานงานแบบเครือข่ายระหว่างภาครัฐ เอกชน และประชาชน โดยอาศัยตัว
แปรที่สำคัญ 5 ตัวแปร คือ

1. นโยบายของรัฐบาล ซึ่งจะทำหน้าที่เป็นกรอบในการบริหารงานและการจัดสรร
งบประมาณด้านต่างๆ ต้องสอดคล้องและประสานสัมพันธ์กัน
 2. กฎหมาย จะเป็นเครื่องมือของรัฐในการบริหารจัดการแบ่งสรรทรัพยากรและสิ่งที่มี
คุณค่าต่างๆ ในสังคม เช่น ป่าไม้ ที่ดิน เป็นต้น
 3. การจัดองค์กรและความสัมพันธ์ระหว่างภาครัฐ เอกชน และประชาชน ควรที่
จะต้องจัดความสัมพันธ์ระหว่างภาครัฐ ภาคเอกชน และประชาชน ให้มีการประสานความร่วมมือ
โดยมีเป้าหมายร่วมกัน
 4. การกระจายอำนาจ เนื่องจากรัฐเพียงฝ่ายเดียวไม่สามารถสนองตอบต่อความ
เปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วและมีลักษณะของความหลากหลายสูง การเปิดโอกาสให้
ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการจัดสรรทรัพยากรหรืออนุรักษ์ทรัพยากรในสังคมจัดเป็นพื้นฐาน ของ
ระบบการเมืองการปกครองระบอบประชาธิปไตย
 5. เทคโนโลยีสารสนเทศ เพื่อให้ประชาชนได้รับรู้และแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารกัน
อย่างกว้างขวาง การมีระบบข้อมูลที่ทันสมัยจึงเป็นสิ่งที่มีความสำคัญต่อการบริหารงานในอนาคต
- สรุปแนวคิดการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำ หากมีการกระทำแต่ฝ่ายของรัฐอย่างเดียว
ย่อมที่จะประสบกับความล้มเหลวโดยสิ้นเชิง ชาวบ้าน ประชาชนที่อยู่ใกล้ชิดแม่น้ำ ฟังฟังอาศัยน้ำ

ถ้าเข้ามามีส่วนร่วมในการดูแล รักษาและใช้ประโยชน์จะเหมาะสมกว่า เพราะเป็นการบริหารจัดการโดยชุมชนด้วยตนเอง สอดคล้องกับความเชื่อ และวัฒนธรรมของประชาชนในท้องถิ่น การอนุรักษ์ พัฒนาแม่น้ำ บำรุงรักษาแม่น้ำ จะสามารถช่วยรักษาน้ำไม่ให้ถูกทำลายได้อย่างยั่งยืนต่อไป ส่วนแนวความคิดในการจัดการลุ่มน้ำ มีผู้ที่ทำการศึกษาเกี่ยวกับการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำในลุ่มน้ำไว้ ดังนี้

สหทัย วิเศษ และนิคม บุญเสริม (2547, หน้า 9-21) ได้เสนอแนวคิดในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำไว้ คือ

1. การจัดการทรัพยากรธรรมชาติต้องคำนึงถึงภาพรวม ไม่ควรแยกพิจารณาเฉพาะส่วน เนื่องจากทรัพยากรทุกชนิดมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดทั้งคน ป่าไม้ ดินและน้ำ
2. ในการวางแผนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ จะต้องไม่แยกคนออกจากสภาพแวดล้อมทางสังคม วัฒนธรรม และทางกายภาพ เพราะวัฒนธรรมและสังคมมนุษย์ ได้พัฒนาพร้อมกับการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ
3. การจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่ประสบความสำเร็จ เกิดจากผู้ให้ทรัพยากร ได้ตระหนักถึงความสำคัญ และรู้จักการใช้อย่างชาญฉลาด รวมทั้งการก่อให้เกิดประโยชน์หลายๆ ด้านในเวลาเดียวกัน

การทำลายทรัพยากรธรรมชาติเป็นการทำลายมนุษย์ เพราะการดำรงชีวิตจะต้องอาศัยปัจจัยต่างๆ ที่กำเนิดและเป็นผลผลิตมาจากดิน น้ำ ป่า ซึ่งอยู่ในระบบนิเวศ ทั้งนี้การจัดการทรัพยากรธรรมชาติจะต้องให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการ และมีระบบการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างชัดเจนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติตามนโยบายของรัฐที่ผ่านมา มีการมองระบบการจัดการอยู่ 2 ด้าน คือ

1. การมองทรัพยากรธรรมชาติ เป็นเพียงปัจจัยการผลิตที่นำมาพัฒนาประเทศ ไม่ได้คำนึงถึงระบบนิเวศที่ทุกสิ่งทุกอย่างมีความสัมพันธ์กันตั้งแต่ ดิน น้ำ ป่า ต้นไม้ อากาศ แมลง สัตว์ต่างๆ มนุษย์ และสิ่งทีเหนือธรรมชาติตามความเชื่อของชุมชน เช่น เทพารักษ์ผีป่า ผีน้ำ ฯลฯ
2. การจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยนโยบายรัฐเป็นไปในลักษณะของการสั่งการจากบนลงล่าง(Top Down Approach)ขาดการมีส่วนร่วมของประชาชนผู้อาศัยอยู่ในท้องถิ่น และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ พยายามใช้เครื่องมือนโยบายและกฎหมาย ดังนั้นยุทธศาสตร์สำคัญในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ที่รัฐควรให้ความสำคัญอย่างมากคือ การส่งเสริมให้ชุมชนท้องถิ่นเข้ามามีบทบาทในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ โดยมุ่งให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ การเปลี่ยนแปลงทัศนคติ ความเข้าใจที่สอดคล้องกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติแบบยั่งยืน ต่อจาก

ฐานชีวิตและระบบนิเวศ ควบคู่กับการมีมาตรการ และกฎระเบียบที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของท้องถิ่น โดยมีหน่วยงานภายนอกทั้งภาครัฐและเอกชนเป็นฝ่ายกระตุ้น และสนับสนุนให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ สิ่งสำคัญคือจะต้องกระจายภาระหน้าที่การมีส่วนร่วม การตัดสินใจ การจัดการ การควบคุม การฟื้นฟู และแนวทางการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ไปสู่ชาวบ้านและองค์กรชุมชนเป็นหลัก

การจัดการลุ่มน้ำโดยชุมชน

การจัดการลุ่มน้ำ มีหลักการที่สำคัญที่จะส่งเสริมให้การจัดการลุ่มน้ำมีความเหมาะสมและยั่งยืน มีมิติในการมองโดยอาศัยหลักระบบความสัมพันธ์และการพึ่งพาด้วยกัน เพราะแนวคิดในการจัดการลุ่มน้ำ จะต้องคำนึงถึงความสัมพันธ์ของคนกับทรัพยากรธรรมชาติในลักษณะต่างๆ คือ

1. เป็นแนวทางการทำงานและการจัดการที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของวัฒนธรรมชุมชน
 2. การจัดการในขอบเขตลุ่มน้ำ จะต้องครอบคลุมการมองปัญหาและการแก้ปัญหาอย่างเป็นองค์รวม
 3. มีการผสมผสานทั้งองค์ความรู้ด้านวิทยาศาสตร์สมัยใหม่และภูมิปัญญาท้องถิ่น
 4. การมองเห็นสถานการณ์ของคนและลุ่มน้ำ จะต้องทำให้มองเห็นปัญหาร่วมกัน หรือการมีชะตากรรมร่วมกัน ซึ่งจะต้องทำให้เกิดความร่วมมือ โดยการสร้างเวทีการเรียนรู้ของคนในลุ่มน้ำ เดียวกัน
 5. มองการอยู่รอดของคนและระบบนิเวศลุ่มน้ำ โดยพิจารณาลุ่มน้ำในแง่เป็นหน่วยทางนิเวศ และหน่วยงานทางสังคมไม่แยกจากการบริหารจัดการของชุมชนท้องถิ่นที่มีฐานทางประวัติศาสตร์ และกระบวนการการพัฒนาาร่วมกัน
 6. มีการสร้างกระบวนการฟื้นฟูความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรในลุ่มน้ำ พร้อมไปกับการสร้างความเข้มแข็งแก่ชุมชนในบริเวณลุ่มน้ำเพื่อการดำรงชีพทั้งในปัจจุบันและอนาคต ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงในด้านสังคม เศรษฐกิจ การเมืองและทรัพยากรธรรมชาติ
 7. กำหนดแนวทางในการรับรองสิทธิของชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำ
- ดังนั้น ผู้วิจัยสรุปว่า แนวคิดในการจัดการลุ่มน้ำโดยชุมชนดังกล่าวข้างต้น เป็นแนวคิดที่มองความสัมพันธ์ระหว่างคนกับระบบนิเวศ ที่ผู้คนในชุมชนได้พึ่งพาอาศัยและใช้ประโยชน์ร่วมกัน ชุมชนจะมีองค์ความรู้ในการจัดการและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ ในมุมมองว่าทุกสิ่งทุกอย่างมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกัน จนเกิดเป็นความหลากหลายของรูปแบบการจัดการ

และวัฒนธรรมในแต่ละท้องถิ่น นอกจากนั้นแนวคิดในการจัดการทรัพยากรน้ำ โดยชุมชนมีลักษณะที่สำคัญ 4 ประการคือ

1. เป็นการจัดการทรัพยากรแบบองค์รวม คือการจัดการทรัพยากรตามภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งมองทรัพยากรป่าไม้ น้ำ และที่ดินเป็นระบบที่มีความสัมพันธ์กัน คำนึงถึงผลประโยชน์และหน้าที่ของทรัพยากรแต่ละชนิดเป็นไปตามธรรมชาติ นอกจากนั้นต้องคำนึงถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับทรัพยากรธรรมชาติแบบองค์รวมทั้งในความสัมพันธ์เชิงกายภาพ และความสัมพันธ์เชิงจิตใจ เช่นความเชื่อต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติ
2. เป็นการจัดการทรัพยากรโดยคำนึงความหลากหลายทางชีวภาพของระบบนิเวศ ความหลากหลายทางวัฒนธรรมที่มีเงื่อนไขความแตกต่างของแต่ละท้องถิ่นเป็นตัวกำหนด
3. เป็นการจัดการทรัพยากรที่มีลักษณะการกระจายอำนาจสู่ชุมชน โดยประชาชนมีส่วนร่วม โดยตรงเพื่อประโยชน์ของส่วนรวม เช่นการจัดการป่าชุมชน การจัดการน้ำในระบบเหมืองฝายลักษณะพิเศษของการจัดการทรัพยากรในท้องถิ่นเหล่านี้ คือ ชุมชนและสมาชิกในชุมชนได้มีส่วนร่วม ในการจัดการ มีการจัดการในรูปแบบต่างๆ เช่น กลุ่มประเพณี ผู้อาวุโส กลุ่มเหมืองฝาย ฯลฯ มีการร่าง กฎระเบียบในการจัดการของตนเอง มีการลงโทษแลปรับ ผู้กระทำผิดเองและมีการจัดสรรผลประโยชน์ร่วมกันเป็นกรรมสิทธิ์รวมของชุมชนเป็นหลัก
4. เป็นการจัดการทรัพยากรที่ยึดหลักคุณธรรม ศีลธรรม ในการควบคุม การใช้ อำนาจ การจัดการ และการแสวงหาผลประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ รวมทั้งการตรวจสอบและควบคุมซึ่งกันและกันของสมาชิกองค์กร

สรุป การจัดการทรัพยากรน้ำ เป็นระบบความสัมพันธ์ระหว่างคนกับทรัพยากรธรรมชาติ ในลุ่มน้ำ เป็นลักษณะของการใช้ประโยชน์และการพึ่งพาซึ่งกันและกัน โดยใช้ระบบความเชื่อ ของชุมชนเป็นพื้นฐานในการจัดการความสัมพันธ์ และผสมผสานกับการปรับตัวเป็นกลุ่มองค์กร ชุมชน เพื่อให้เกิดพลังและความชอบธรรมในการจัดการทรัพยากรน้ำ และประเด็นที่สำคัญคือจะต้องมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การวิเคราะห์สถานการณ์ การพัฒนาคนในชุมชนให้มีความรู้เท่าทัน ต่อสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป เพื่อเตรียมความพร้อมต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคมและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรที่เกิดขึ้นในอนาคตอย่างเท่ากัน

การบริหารจัดการที่มีฐานจากชุมชน (Community Based Management)

การบริหารจัดการที่มีฐานจากชุมชน (Community Based Management) หรือ CBM. หมายถึง การจัดการที่ใช้ชุมชนเป็นฐาน ในการปฏิบัติการโดยทั่วไป และธำรงรักษาไว้ในการอำนวยความสะดวกแก่ชุมชนเอง ความคิด รวบรวมของ CMB. มีรากเหง้ามาจาก Comunidad De

Base of 1970s Liberation Theology Movement ในละตินอเมริกา ลักษณะที่สำคัญคือการใช้แนวคิดแบบ Bottom Up (จากล่างขึ้นบน) ซึ่งแนวคิดนี้ได้รับการพัฒนาและประยุกต์ใช้ในชุมชน ซึ่งได้แสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงของการมีส่วนร่วมตั้งแต่ปี 1970 จุดแข็งของแนวคิดนี้ก็คือ การมุ่งตรงสู่รากฐานของชุมชน ทฤษฎีนี้ได้ถูกสร้างมาจากการสังเกต ฉะนั้นจุดอ่อนของทฤษฎีนี้ ก็คือการสรุปที่อาจจะเกินความจริง เพื่อที่จะนำไปสู่การสร้างโมเดล (Joseph DeGabriele, 2002, pp. 16-17)

แนวคิด ทฤษฎี เกี่ยวกับการบริหารจัดการที่มีฐานจากชุมชน (Community Based Management) เป็นสิ่งจำเป็นในการพัฒนาชุมชนให้เกิดเป็นชุมชนที่เข้มแข็งโดยเริ่มต้น จากการศึกษาชุมชน การเสริมสร้างพลังอำนาจให้แก่ชุมชน การเสริมสร้างการมีส่วนร่วม ตลอดจนการเสริมสร้างการเรียนรู้แก่ชุมชน จึงจะเป็นหนทางนำไปสู่ความสำเร็จในการพัฒนาชุมชน ให้แข็งแกร่งได้อย่างมีประสิทธิภาพ และในสภาพของการประเมินผลสภาพต่างๆ ของชุมชน จำเป็นที่จะต้องให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมรับรู้ในปัญหาต่างๆ ของชุมชนเอง เพื่อให้เกิดความสำนึก ในความรับผิดชอบร่วมกัน ซึ่งอาจจะมีขั้นตอนของการเข้าไปมีส่วนร่วมได้ดังนี้ คือ

1. ตัดสินใจที่จะใช้วิธีการแบบมีส่วนร่วม
2. กำหนดวัตถุประสงค์ร่วมกัน
3. วางแผนในการดำเนินงานร่วมกัน
4. มีเครื่องมือวัดผลประเมินผลร่วมกัน เพื่อทำความเข้าใจร่วมกันในวัตถุประสงค์ และ

วิธีการที่ใช้ในการประเมิน

5. เก็บรวบรวมข้อมูลด้วยวิธีการที่จัดเตรียมและทดสอบแล้ว
6. ทำการวิเคราะห์ข้อมูล ร่วมกันเตรียมเสนอรายงาน อาจจะเสนอโดยการเขียนรายงานด้วยวาจาหรือโดยภาพ ผู้เข้าร่วมจากชุมชนอาจจะสะดวกที่จะเสนอผลการประเมินด้วยแผนภูมิหรือภาพ หรือการเสนอในการประชุม
7. ตัดสินใจที่จะใช้ประโยชน์ร่วมกัน

กรณีตัวอย่างของการบริหารจัดการที่มีฐานจากชุมชน ได้แก่ การบริหารจัดการโดยใช้ชุมชนเป็นฐานเพื่อการส่งเสริมจัดการทรัพยากรน้ำในสาธารณรัฐมาลาวี โดย สวิทเทิร์น มาตามูลา (Swithern Matamula, 2008) ได้นำเสนอในงานประชุมนานาชาติ WEDC ครั้งที่ 33 ที่เมืองอัคครา ประเทศกานา โดยมีประเด็นสำคัญดังนี้

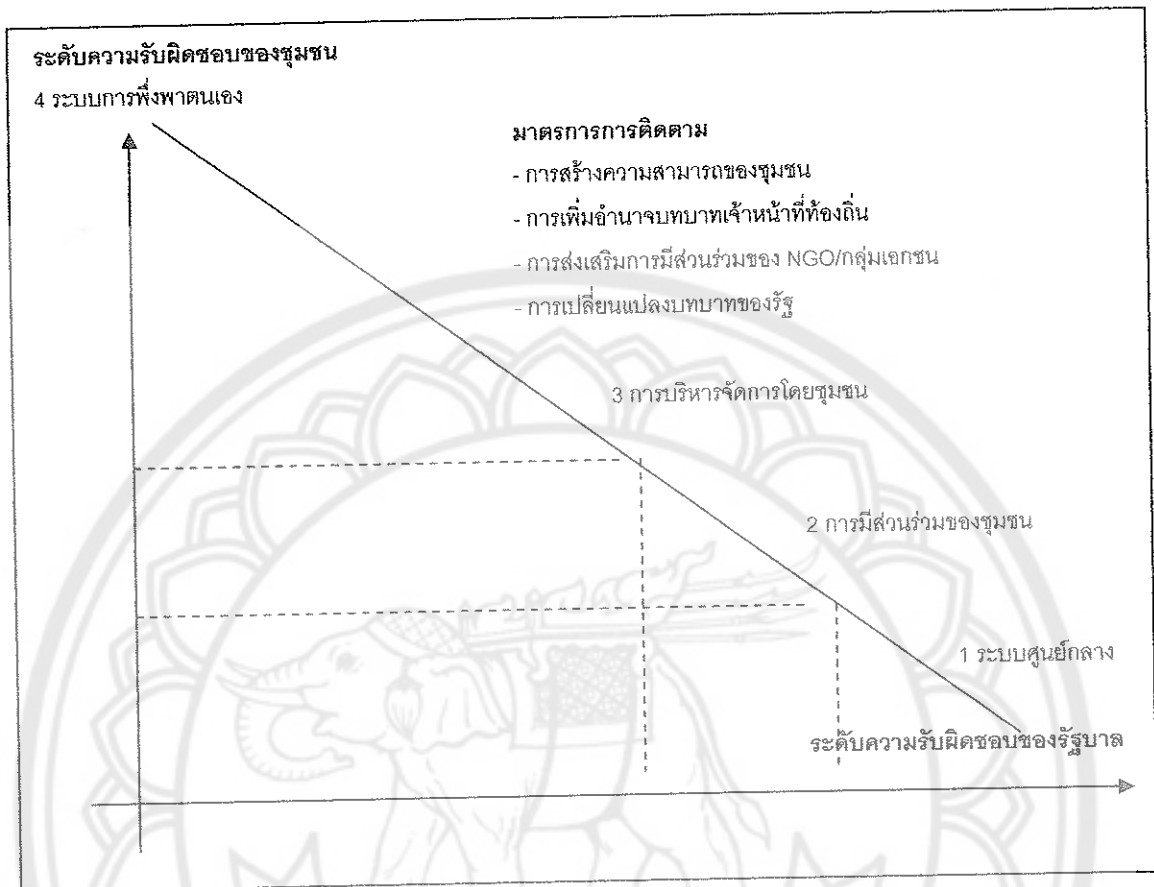
การบริหารจัดการแหล่งน้ำและการสุขาภิบาลที่ไม่สมบูรณ์ เป็นอุปสรรคต่อการบรรลุเป้าหมายในการพัฒนา (MDGS) ซึ่งพบว่าอัตราความล้มเหลวของเป้าหมายในการพัฒนาแหล่งน้ำอยู่ในระดับสูงจนทำให้เป้าหมายไม่มีความสำคัญ และครอบคลุมไปถึงการอนุรักษ์น้ำ ประมาณ 72% ในสาธารณรัฐมาลาวี และอีกเกือบ 30% ไม่ได้ปฏิบัติตามแผนระยะเวลาที่กำหนด การบริหารจัดการโดยใช้ชุมชนเป็นฐาน (CBM) เป็นคำตอบของผลลัพธ์สู่ความสำเร็จที่มีประโยชน์ การใช้ CBM ประสบความสำเร็จดีมากและปรากฏผลการพัฒนาชุมชนชนบทเพิ่มขึ้น เดิมในสาธารณรัฐมาลาวีมีการส่งเสริมการอนุรักษ์น้ำอยู่ในระดับต่ำ การปฏิบัติตนเกี่ยวกับสุขวิทยาก็ไม่ดีนัก และมีความยากจนเพิ่มขึ้นส่งผลต่อการดำเนินชีวิตของประชาชนโดยเฉพาะพื้นที่ชนบท และการพัฒนามวลมนุษย์รวมทั้งสาธารณรัฐมาลาวีด้วย สถานการณ์การจัดการแหล่งน้ำ การสุขาภิบาล และสุขวิทยาของสาธารณรัฐมาลาวีอยู่ในระดับต่ำซึ่งเป็นสาเหตุสำคัญ สำหรับ การให้ความช่วยเหลือเนื่องจากอัตราการเสียชีวิตที่สูงในกลุ่มอายุต่ำกว่า 5 ปี (U5MR) 133 คน ต่อ 1,000 คน ชุมชนเมือง 116 คนต่อ 1,000 คน และชนชนบท 164 คนต่อ 1,000 คน จาก การสำรวจของ DHS (2004) การดำเนินการอนุรักษ์น้ำและการจัดสุขาภิบาลไม่เพียงพอส่งผลกระทบต่อการใช้ชีวิตของประชาชนที่ต้องอยู่กับเชื้อไวรัส HIV และ AIDS (PLWHAs) ซึ่งพวกเขาต้องการการอนุรักษ์น้ำ และการจัดสุขาภิบาลทุกเวลาเนื่องจากสามารถยืดเวลาการดำเนินชีวิต ของพวกเขาออกไป

การสนับสนุนการจัดการแหล่งน้ำและสุขาภิบาล (WSS) เป็นยุทธศาสตร์หนึ่งที่ชัดเจน ของการต่อสู้กับความยากจนและบรรลุเป้าหมายภายใต้ยุทธศาสตร์การพัฒนาและความเติบโตของสาธารณรัฐมาลาวี (MGDS) รัฐบาลสาธารณรัฐมาลาวี (GoM) ตลอดจนกระทรวงการพัฒนาน้ำ และการชลประทาน (MoIWD) ได้เร่งรัดบทบาทปฏิบัติการอนุรักษ์แหล่งน้ำและการจัดสุขาภิบาลลงในระเบียบวาระของการอนุรักษ์แหล่งน้ำและการจัดสุขาภิบาลทั้งชุมชนเมืองและชนบท ทั้งด้านคุณภาพน้ำ การป้องกันและการเฝ้าระวังสิ่งแวดล้อมมาตั้งแต่ปี 1944 ขณะที่มีการครอบคลุม น้อยกว่า 60% NGOs และผู้มีส่วนร่วมการพัฒนา เช่น NORAD, GIZ, JICA, CIDA และ World Bank ขณะนี้ UNICEF และ EU ให้การสนับสนุนและอนุรักษ์น้ำ ประมาณ 72% และการจัดสุขาภิบาล 46% อย่างไรก็ตามอีกเกือบ 30% แหล่งน้ำยังไม่สามารถใช้ได้ สิ่งนี้ทำให้เกิดความกังวลใจอย่างมากหากจะบรรลุตามเป้าหมายและครอบคลุมทั้งหมดในปี 2015 และ 2025 หลักสำคัญในการครอบคลุมจะต้องมีจุดมุ่งหมายในการปฏิบัติงานตลอดเวลา

รัฐบาลสาธารณรัฐมาลาวีนำการบริหารจัดการโดยชุมชนเป็นฐานมาใช้ช่วงปี 1990-1999 ได้อย่างเหมาะสม จุดมุ่งหมายคือการมอบอำนาจแก่ชุมชนอย่างสมบูรณ์ โดยการเข้ามา มีบทบาทสำคัญในการวางแผนโครงการ วิธีการ การปฏิบัติและการดำเนินงาน วิธีปฏิบัติเกี่ยวกับการ

พัฒนาเครื่องมือต่างๆ (นโยบาย ชุดการฝึก และคู่มือ) การสร้างกิจกรรมค้ำึงถึงความสามารถที่แตกต่างกันและการติดตามอย่างสม่ำเสมอ กิจกรรมการมีส่วนร่วมในการเฝ้าดูแลและประเมินผลชุมชนในอดีตคนท้องถิ่นจัดเป็นแรงงานท้องถิ่นสำหรับการขุดคูน้ำ การวางท่อส่งน้ำ และจัดหาวัสดุท้องถิ่นต่างๆ สำหรับการทำท่อน้ำ โดยระบบการจัดการปราศจากกระบวนการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (Glennie, 1983, p.11) ปัจจุบัน การวางท่อส่งน้ำเกือบ 10 แห่ง มีการส่งเสริมระบบการจัดการโดยคนท้องถิ่นเองซึ่งได้กำหนดโครงสร้างการบริหารจัดการ โดยชุมชนมีรูปแบบของความเชื่อใจหรือความร่วมมือในสังคม กรณีตัวอย่าง Nkhamanga, Dwambazi, Didi, Mvu Mvuomoni, Liphangwi, Phalombe Minor, Migowi, Mpira/Balaka, ระบบการจัดการของ Didi และ Mvuomoni การเจาะน้ำบาดาลใช้กับเครื่องสูบน้ำที่โยกด้วยมือมีมากกว่า 90% รูปแบบโครงสร้างการบริหารจัดการโดยชุมชนได้เน้นการปฏิบัติและอนุรักษ์ ซึ่งนโยบายปัจจุบันเป็นการส่งเสริมระบบการจัดการ การพึ่งพาตนเอง มีการสนับสนุนจากภายนอกเพียงเล็กน้อย และข้อกำหนดที่ตั้งขึ้นมีผลบังคับใช้ในพื้นที่จักรกลและยังรักษาระบบการแบ่งปันต่างๆ ไว้

การฝึกปฏิบัติชุมชนให้สามารถนำไปสู่บทบาทสำคัญในเรื่องพื้นฐานคือการสุขภาพและการอนุรักษ์น้ำ ซึ่งได้จากการใช้ประสบการณ์และการลงมือปฏิบัติ กรณีตัวอย่าง แผนงานส่งเสริมระบบการส่งน้ำเมืองเอ็มพิรา/บาลากา ได้ใช้แนวคิดการบริหารจัดการน้ำโดยใช้ชุมชนเป็นฐาน (CBM) อันเป็นระบบการบริหารจัดการที่ทำให้ชุมชนสามารถเรียกร้องและเป็นเจ้าของในการส่งเสริม แหล่งน้ำของพวกเขาและระบบสุขภาพ การให้คนที่เป็เจ้าของชุมชน แหล่งวัตถุดิบและแหล่งเงินทุนหน่วยงานราชการต่างๆ ที่เข้ามาสนับสนุนร่วมกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งรัฐบาล ซึ่งไม่รวม NGOS และกลุ่มเอกชน กระบวนการกระตุ้นการเรียกร้องสิทธิ (DRA) มีความสำคัญมาก แรงจูงใจและการเคลื่อนไหว รูปแบบโครงสร้างการบริหารจัดการ (คณะกรรมการ) เกี่ยวข้องกับสมาชิกของชุมชน การสร้างความสามารถของจุดศูนย์รวมชุมชนให้หลากหลาย และมีกิจกรรมต่างๆ ที่แสดงถึงความเท่าเทียมกันทุกเพศ ขั้นตอนโดยทั่วไปของ CBM มีดังนี้ 1) เริ่มจาก การเคลื่อนไหวและกระตุ้นการวางแผนรวมถึงความคิดเห็นที่ตรงกัน คณะกรรมการให้คำแนะนำและการบริหารจัดการ 2) การเคลื่อนไหวที่สมบูรณ์ และการส่งเสริมวิธีการในระดับชุมชนรวมทั้งการสร้างแหล่งน้ำ รูปแบบและการฝึกของคณะกรรมการ คนควบคุมดูแล พื้นที่จักรกล คนงานท้องถิ่นหรือหน่วยซ่อมบำรุง 3) การเริ่มมีความเข้มแข็งโดยกระบวนการของชุมชนและการเฝ้าดูแล การจ้างเจ้าหน้าที่ให้เหมาะกับแผนการดำเนินงานและการจ่ายตอบแทนจากการเก็บรวบรวมงาน การทำงานมีการลงทะเบียนถูกต้องตามกฎหมาย ขั้นตอนเหล่านี้จะเกิดขึ้นเองโดยท้องถิ่น แหล่งน้ำ และระบบสุขภาพถูกจำกัดด้วยระดับความรับผิดชอบของรัฐบาลดังภาพ 1

ภาพ 4 แสดงระบบการจัดการน้ำและสุขาภิบาลโดยชุมชนสู่ความสำเร็จ

Source: COMWASH, November, 2006 as cited in Swithern Matamula, 2008, p. 408.

แผนงานส่งเสริมระบบการส่งน้ำเมืองเอ็มพิร่า/บาลากา มีลักษณะรุนแรงมากที่สุด ในการจัดการน้ำสาธารณรัฐมาลาวีและอาจจะเป็นระบบการจัดการในชุมชนชนบทขนาดใหญ่ที่สุดในทวีปแอฟริกา ซึ่งสร้างระหว่างปี 1987 และ 1992 ได้สนับสนุนแหล่งน้ำที่เมืองบาลากาและเมืองอื่นๆ ของ Ntchea Mangochi และ Neno แผนงานได้รับการออกแบบเพื่อบริการแก่ประชาชน 300,000 คน แต่ขณะนี้ต้องให้บริการกับประชากรมากกว่า 500,000 คน แผนงานแหล่งน้ำสำหรับเมืองเอ็มพิร่า/บาลากา คือ เขื่อนเอ็มพิร่ากับอ่างเก็บน้ำขนาด 3.72 ล้านลูกบาศก์เมตร รวมพื้นที่การกักเก็บน้ำเขื่อนเอ็มพิร่า คือ 42 กิโลเมตรซึ่งปกคลุมด้วยป่าอนุรักษ์ Mvai 21.5 กิโลเมตร แผนงานคือการรักษาพืชยืนต้นและพืชอื่นๆ ที่เหลือน้อย ซึ่งอยู่ที่เขื่อนและที่ Golong'ozzi มีท่อส่งน้ำยาวกว่า 1,600 กิโลเมตร มีการแจกจ่ายถึงน้ำจำนวน 42 ในพื้นที่บริการมากกว่า 2500 ชุมชน และเมืองเอ็มพิร่า ตั้งแต่ปี 2000 การดำเนินงานตามแผนงานล้มเหลว มีปัจจัยหลายๆ อย่างและความทำ

หลายอื่นๆ ประกอบด้วย ด้านเทคนิค ด้านการบริหารจัดการ ความขาดแคลน การฟื้นฟู ในพื้นที่ เชื้อน/อ่างเก็บน้ำ มีปัญหาสำคัญส่งผลกระทบต่อการทำงานทำให้ความสามารถลดลงมีโคลน ทำให้ปากท่อส่งน้ำไม่ทำงาน มีรอยแยกบริเวณเปิดเปิดทางน้ำและมีวัชพืชจำนวนมากอยู่ใน อ่างเก็บน้ำ (Ministry of Water Development, 2005) สันดอนเพิ่มขึ้นซ้ำๆ จนไม่สามารถจับเอา วัชพืชและสิ่งที่มีขนาดเล็กๆ ซึ่งอยู่ในแหล่งน้ำดิบ สาเหตุที่เกิดขึ้นบ่อยๆ คือ การอุดตัน ดังนั้นระบบ การอนุรักษ์จึงล้มเหลวโดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ระดับผู้ช่วยเทคนิค แหล่งเงินทุนไม่เพียงพอ การขนส่ง ไม่เหมาะสม ปัญหาทั่วไปของการประสานงานและการติดต่อสื่อสาร ปัญหาดังกล่าวกระทรวงการ พัฒนน้ำและการชลประทาน (MIWD) ตัดสินใจปรับปรุงโครงการเพื่อบริการแก่ชุมชนให้ดีกว่าและ ยังเข้าใจถึงการส่งเสริมแหล่งต้นน้ำที่สำคัญกำลังเพื่อรองรับความเจริญของเมืองบาดากา MIWD ได้มีการสำรวจ วิเคราะห์สถานการณ์จากพฤษภาคมถึงกรกฎาคม 2005 เพื่อที่จะกำหนดปัญหา หลักที่ส่งผลกระทบต่อการทำงานพื้นที่กักเก็บน้ำ เชื้อน/อ่างเก็บน้ำ วิธีการทำงานผ่านเครือข่ายการ แจกจ่าย การสำรวจมีข้อเสนอแนะว่า จำเป็นต้องพัฒนาโครงสร้าง การจัดการอย่างถูกต้องมีการ บริหารจัดการโดยชุมชนเป็นฐานอย่างเคร่งครัด กิจกรรมต่างๆ สร้างความเชื่อมั่นซึ่งแผนงาน สนับสนุนตัวมันเอง กรณีตัวอย่าง แผนงานส่งเสริมระบบการส่งน้ำเมืองเอ็มพิรา/บาดากา เป็นการ บริหารจัดการจากการพึ่งพาตนเองโดยผ่าน CBM ที่ใช้ในโครงการ โดยมีกระบวนการดำเนินงาน ดังนี้

1. ขั้นการเคลื่อนไหว กระบวนการเริ่มจากการเคลื่อนไหวชุมชน กลุ่มสำรวจประกอบด้วย เจ้าหน้าที่ต่างๆ จากกระทรวง หัวหน้าสภาชุมชนและจารีตประเพณี และผู้นำหมู่บ้าน แผนทดลองทำ เป็นฉบับร่างซึ่งโครงร่างเกี่ยวกับความต้องการแหล่งทรัพยากรและการดำเนินการกระตุ้นชุมชน การขยายคนงาน (EWs) จากกระทรวงต่างๆโดยการรวบรวมข้อมูลขั้นปฐมภูมิของชุมชนจากการ ประชุมหมู่บ้านระหว่างการเยี่ยมครั้งแรก จะเห็นว่าคณะกรรมการน้ำและสุขภาพหมู่บ้าน (VHWCs) หรือคณะกรรมการแหล่งน้ำ (WPCs) มีภาระหน้าที่และเพศที่เท่ากัน และชุมชนได้ ช่วยเหลือการซ่อมท่อน้ำให้ดีขึ้น

2. ขั้นการวางแผน การขยายคนงาน (EWs) กลับไปสู่ชุมชน ประเมินการมีส่วนร่วมชุมชน ชนบทที่อยู่ในพื้นที่แหล่งน้ำ ด้านสุขวิทยาและสุขภาพโดยรวมกับสมาชิกที่ได้รับการเลือกจาก หมู่บ้าน กระบวนการใช้เวลาระหว่าง 10-15 วัน ในแต่ละกลุ่มคนงาน (EWT) ก่อนย้ายไปชุมชน ถัดไป แต่ละ EWT จัดเวลา 1 วันสำหรับผลย้อนกลับข้อค้นพบในที่ประชุมของชุมชน การที่ชุมชน ต่างๆ มีส่วนร่วมในการตัดสินใจทุกขั้นตอน แบ่งด้วยคุณค่า บทบาท และความรับผิดชอบใน โครงการ รวมทั้งขนาดและองค์ประกอบของคณะกรรมการแหล่งน้ำ การเลือกบริเวณการวางท่อน้ำ

ขั้นตอนนี้ ชุมชนต่างๆนำโดยคนงานที่ได้รับเลือกอย่างประชาธิปไตยหรือคณะกรรมการน้ำและสุขภาพหมู่บ้าน (VHWCs) หรือคณะกรรมการแหล่งน้ำ (WPCs) จากการประชุมหมู่บ้าน การฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการครั้งที่ 1 ของ VHWC หรือ/และ WPC เกิดขึ้นครอบคลุมหลักการพื้นฐานของโครงการ บทบาทและความรับผิดชอบของพวกเขา และการเตรียมพร้อมของแผนการวางแผนการบริหารจัดการ FMP ภายในระยะเวลา 2 เดือน คณะกรรมการแหล่งน้ำทั้งหมด 25,000 คน ได้ฟื้นฟูและสรุปโครงการ

3. ขั้นสร้าง ขั้นตอนนี้ชุมชนต่างๆ เกี่ยวข้องกับกิจกรรมการสร้าง/การฟื้นฟูกลับสู่สภาพเดิม (การขุด การเจาะ การวางท่อ น้ำ งานโยธา อื่นๆ) WPCs ผ่านการฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการครั้งที่ 2 เกี่ยวกับหลักเกณฑ์เทคนิคของโครงการ WPCs ดูแลกิจกรรมการสร้าง/การฟื้นฟูกลับสู่สภาพเดิมการทำงานอย่างสม่ำเสมอเสร็จสมบูรณ์ภายใน 4 ถึง 12 เดือน ขึ้นอยู่กับความต้องการในการดำเนินกิจกรรมส่งเสริมสุขวิทยาและสุขภาพ โดยทั่วไปก็ตาม มีการสนับสนุนวัตถุดิบต่างๆ เพิ่มขึ้นมากซึ่งรัฐบาลยังไม่ได้รับมือกับสิ่งเหล่านี้

4. ขั้นปฏิบัติและดำเนินงาน WPCsได้รับการฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการครั้งที่ 3 ในขั้นการปฏิบัติและดำเนินงานกลุ่มคนงาน(EWTs) มีการเฝ้าดูแลและการเยี่ยมอย่างเข้มข้น เฉลี่ย EWTs เข้าเยี่ยมในเขตทำงานภายใต้การสร้าง/การฟื้นฟูกลับสู่สภาพเดิมซึ่งเป็นกระบวนการพื้นฐานเดือนละครั้ง EWTs ยังจัดการประชุมทบทวนกับชุมชนทุกๆ 3 เดือน พร้อมให้การสนับสนุนและแนะนำการปฏิบัติและดำเนินงานตามความจำเป็น

ปัจจุบันแผนงานมีการสร้างความเชื่อมั่น การจัดการแผนงานและกระบวนการลงทะเบียนก้าวหน้ามากขึ้น ความเชื่อมั่นนี้จะต้องมีการพึ่งพาตนเองในการบริหารจัดการน้ำ การจ่ายตอบแทนให้ผู้ปฏิบัติและดำเนินงานซึ่งสนับสนุนอยู่ในตัวเอง ประชาชนลืมนเริ่มมีรายได้จากกิจกรรม เช่น การดูแลฝั่งและการเลี้ยงปลา พวกเขากำหนดหลักการให้ชุมชนเข้าใจถึงการบุกรุกพื้นที่อ่างเก็บน้ำ ระหว่างฤดูฝนทุกปีพื้นที่อ่างเก็บน้ำมีพวกพืชต้นไม้ต่างๆ ขึ้นและช่วงปลายฤดูฝนมีการปลูกต้นกล้า 3,000 ต้นซึ่งพวกเขาร่วมกันเป็นเจ้าของ

บทเรียนที่ได้รับแสดงให้เห็นว่า โครงสร้างการกระจายอำนาจแข็งแกร่งและมีประสิทธิภาพแสดงถึงบทบาทที่เด็ดขาดในการบริหารจัดการโดยชุมชนและเป็นเครื่องมือของชุมชนในการทำกิจกรรมเกี่ยวกับน้ำและสุขภาพ ดังนั้น โครงสร้างจำเป็นต้องมีประสิทธิภาพมากสภาชุมชนท้องถิ่นได้สนับสนุนสิ่งที่จำเป็นทำให้โครงการประสบความสำเร็จ ความสามารถในการช่วยเหลือระบบส่งเสริมแหล่งน้ำ จำเป็นต้องครอบคลุมถึงการประชุมเพื่อกระตุ้นชุมชนก่อนแผนงานการสร้าง/การฟื้นฟูกลับสู่สภาพเดิมผ่านมติ ผู้นำด้านจารีตประเพณีควรสร้างความ

ตระหนัก ถึงความรับผิดชอบและส่งเสริมให้เกิดความเชื่อมั่น โดยเฉพาะการเก็บค่าธรรมเนียมต่างๆ จากแหล่งน้ำ การกำหนดโครงสร้างโดยใช้ชุมชนเป็นฐานช่วยให้โครงการค่อยๆ เกิดความมั่นใจ ในชุมชนขึ้น พวกเขาสามารถมีโอกาสนในการพัฒนาโดยปราศจากการส่งเสริมจากรัฐบาลหรือองค์การ พัฒนาอื่นๆ พลังชุมชนสามารถทำให้การบริการส่งน้ำที่ถูกจำกัดด้วยแหล่งทรัพยากรมนุษย์มี ประสิทธิภาพเพิ่มขึ้นโดยเป็นภาระงานและความรับผิดชอบต่างๆ ของชุมชน ส่วนแบ่งจาก ค่าธรรมเนียมจะกระตุ้นการเติบโตด้านเศรษฐกิจและการพัฒนาประเทศชาติ การบริหารจัดการโดยใช้ชุมชนเป็นฐานของสาธารณรัฐมาลาวิมีการดำเนินงานดีมาก ชุมชนจำนวนมากมีความตั้งใจที่ ดำเนินตามแผนงานบนความเป็นเจ้าของ ความมั่นใจ หรือเจ้าหน้าที่แหล่งน้ำได้แนะนำว่า กระบวนการนี้ควรสร้างมวลประสบการณ์อย่างสม่ำเสมอ และความคิดเห็นของชุมชนด้านการ บริหาร จัดการการอนุรักษ์แหล่งน้ำประสบผลความสำเร็จ เจ้าหน้าที่ต่างๆ ควรปฏิบัติให้เกิดพลัง ชุมชน ทุกชุมชนจะรู้สึกภูมิใจต่อผลความสำเร็จและกลับมาสร้างความมั่นใจพร้อมที่จะเอาชนะ โครงการพัฒนาอื่นๆ เพื่อการรองรับการเจริญเติบโตด้านเศรษฐกิจและลดความยากจนลง สรุป ได้ว่า ประโยชน์ของ CBM ทำให้มีแหล่งน้ำใช้เพิ่มขึ้น ด้วยเหตุนี้จึงจำเป็นต้องเพิ่มอัตราการพัฒนา มวลมนุษย์ ในด้านการมีส่วนร่วมของพื้นที่ชุมชนชนบท

ดังนั้น จากการศึกษาแนวคิดในการบริหารจัดการโดยมีฐานจากชุมชน ในด้านที่เกี่ยวข้องกับ แนวคิดทฤษฎี กระบวนการมีส่วนร่วม เจื่อนไข ลักษณะ การส่งเสริมให้เกิดการมีส่วนร่วม อีกทั้ง ยุทธศาสตร์ ปัจจัย ปัญหาอุปสรรคในการมีส่วนร่วม ตลอดจนการจัดการมีส่วนร่วมเพื่อให้เกิด การเรียนรู้จากภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยใช้วิธีการสร้างเวทีชุมชน การพัฒนากลุ่มชุมชนให้เกิดความ เข้มแข็ง การสร้างเครือข่ายชุมชน เทคนิค ปัจจัย ที่ทำให้เครือข่ายเกิดความเข้มแข็ง และการ ประเมิน วิธีการประเมิน เทคนิคการประเมินตลอดจนขั้นตอนการประเมินแบบมีส่วนร่วม สิ่งต่างๆ เหล่านี้ล้วนเป็นฐานคิดที่สำคัญที่จะนำไปใช้ในการศึกษาหาข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยในการ พัฒนารูปแบบการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำ: กรณีศึกษาชุมชนลุ่มน้ำ สะแกกรัง จังหวัดอุทัยธานีทั้งสิ้น

ทฤษฎีการพัฒนาสังคม

ในการศึกษาชุมชน ผู้วิจัยจำเป็นต้องมี “กรอบความคิด” หรือเครื่องมือแนวทางในการเข้าไป ศึกษาชุมชนลุ่มสะแกกรัง ดังนั้นผู้วิจัยจึงนำทฤษฎีที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการศึกษาครั้งนี้ มาเป็น กรอบทฤษฎีหรือเครื่องมือแนวทางในการศึกษา ดังต่อไปนี้คือ

1. ทฤษฎีการกระทำทางสังคม
2. ทฤษฎีการเกลี้ยกล่อมมวลชน
3. ทฤษฎีโครงสร้าง-หน้าที่
4. ทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงทางสังคม

1. ทฤษฎีการกระทำทางสังคม (Social Action)

ในการศึกษาการมีส่วนร่วมของประชาชนนั้น มีความเกี่ยวข้องกับการกระทำทางสังคม ซึ่ง Parson (1951, p. 279) ได้อธิบายการกระทำทางสังคมของมนุษย์ในลักษณะที่สามารถนำไปปรับใช้กับสังคมโดยทั่วไป การกระทำใดๆ ของมนุษย์นั้นขึ้นอยู่กับบุคลิกภาพของแต่ละคน ระบบสังคมและวัฒนธรรมในสังคมที่บุคคลนั้นเป็นสมาชิกอยู่ ซึ่งวัฒนธรรมนี้จะเป็นตัวกำหนดเกี่ยวกับความคิด ความเชื่อ ความสนใจและระบบค่านิยมของบุคคล

ส่วน Reeder (Reeder, n.d. อ้างอิงใน สุวรรณี คงทอง, 2536, หน้า 22) ได้อธิบายการกระทำทางสังคมว่าประกอบด้วยปัจจัยหลายประการ มิได้จำกัดเพียงปัจจัยใดปัจจัยหนึ่ง และการกระทำของบุคคลในเรื่องใดก็ตามขึ้นอยู่กับปัจจัยต่างๆ เช่น เป้าประสงค์ ความเชื่อและค่านิยม ตลอดจนชนบทรรมนิยมประเพณีที่สืบทอดกันมา รวมทั้งความคาดหวัง ความผูกพันและความสามารถ ของบุคคลที่เป็นผู้กระทำ

นอกจากนี้ Reeder ยังได้อธิบายถึงสาเหตุของการกระทำไว้ดังนี้

1. ในสถานการณ์ของการกระทำทางสังคมจะเกี่ยวข้องกับพฤติกรรมสังคม ซึ่งแต่ละคน มีเหตุผลแต่ละอย่างในการตัดสินใจกระทำแตกต่างกัน กำหนดพฤติกรรมต่างๆ ในชุมชนให้เราได้รวมทั้งพฤติกรรมเกี่ยวกับการใช้และการดูแลรักษา
2. บุคคลหรือองค์กรจะตัดสินใจหรือแสดงการกระทำบนพื้นฐานของกลุ่มบุคคล ซึ่งตัดสินใจว่ามั่นใจสอดคล้องหรือตรงกับปัญหาของสถานการณ์นั้นๆ
3. เหตุผลบางประการอาจจะสนับสนุนการตัดสินใจและเหตุผลบางประการ อาจต่อต้านการตัดสินใจ
4. เหตุผลนั้นตัดสินใจได้ให้น้ำหนักที่แตกต่างกันในการเลือกเหตุผลหรือปัจจัย ที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจ
5. เหตุผลที่เกี่ยวข้องกับการตัดสินใจนั้นๆ ไม่ใช่มาจากเหตุผลใดเหตุผลหนึ่ง หรือทั้งหมด แต่เป็นกลุ่มของเหตุผลที่เกี่ยวข้องกับลักษณะนั้นๆ
6. ในการตัดสินใจ กลุ่มของเหตุผลที่เกี่ยวข้องกับสถานการณ์นั้นๆ จะมีอิทธิพล ต่อการตัดสินใจทุกโอกาส

จากทฤษฎีดังกล่าว จึงพอสรุปได้ว่า การเข้าใจให้เกิดกิจกรรมทางสังคม เพื่อให้คนในสังคมเข้ามามีส่วนร่วมกิจกรรมทางสังคม โดยต้องมีความเข้าใจในวิถีชีวิต ค่านิยม จารีตประเพณี ทัศนคติของบุคคล การพัฒนาโดยการใช้สิ่งเร้าที่เหมาะสม นำไปสู่การที่สมาชิกในชุมชนเข้าร่วมกิจกรรมของชุมชนในรูปแบบของการมีส่วนร่วมและความสมัครใจ

2. ทฤษฎีการเกลี้ยกล่อมมวลชน

การที่ประชาชนไม่ว่าจะเป็นปัจเจกบุคคลหรือองค์กรประชาชนจะเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำมากน้อยเพียงใดจะต้องให้เกิดความเชื่อว่าการอนุรักษ์น้ำนั้นมีประโยชน์และประสคิที่เข้ามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรน้ำ ซึ่งการเกลี้ยกล่อม เป็นกระบวนการหนึ่งที่ช่วยให้บุคคลเกิดความเชื่อและประสคิที่จะอนุรักษ์ทรัพยากรน้ำของชุมชน

อำนาจ อนันตชัย (2531, หน้า 126-127) ได้ให้ข้อเสนอว่า การเกลี้ยกล่อม หมายถึง การใช้คำพูดหรือการเขียนเพื่อให้ผู้ถูกเกลี้ยกล่อมกระทำในสิ่งที่พึงประสงค์และผู้ถูกเกลี้ยกล่อมจะต้องมีศึลป้ในการเกลี้ยกล่อม เพื่อให้เกิดความเชื่อ โดยจะต้องคำนึงถึงระดับความรู้ ผู้ถูกเกลี้ยกล่อม เวลา และสถานที่ด้วย

การเกลี้ยกล่อมจะได้ผลดี ต้องสร้างความสนใจในเรื่องที่จะเกลี้ยกล่อม จนเข้าใจแจ่มแจ้ง และเกิดศรัทธาตรงกับความต้องการของผู้ถูกเกลี้ยกล่อม ความต้องการของคนนั้น

Maslow (Maslow, n.d. อ้างอิงใน สุวรรณี คงทอง, 2536, หน้า 24) กล่าวว่า ความต้องการเป็นไปตามลำดับก่อนหลังเรียกว่า ลำดับขั้นของความต้องการ โดยจะต้องได้รับการตอบสนองในขั้นแรกแล้วความต้องการขั้นต่อไปจึงจะพัฒนาได้ตามลำดับ ดังนี้

1. ความต้องการขั้นต้นทางสรีระ ได้แก่ อาหาร เสื้อผ้า อากาศ น้ำ อุณหภูมิที่เหมาะสมและที่อยู่อาศัย
2. ความต้องการความปลอดภัย คือ ความต้องการความปลอดภัยในการทำงาน
3. ความต้องการเข้าสังคมและมีพวกพ้อง คือ การมีเพื่อนฝูงและเป็นที่ยอมรับ ของเพื่อนร่วมงาน
4. ความต้องการมีศักดิ์ศรีและมีสถานภาพ คือ ให้คนอื่นยอมรับและยกย่อง
5. ความต้องการสัจการแห่งคนและคนชีวิตที่สมบูรณ์ คือ ต้องการความสำเร็จแห่งตน

จากทฤษฎีดังกล่าวพอสรุปได้ว่า การเกลี้ยกล่อมนั้นเป็นปัจจัยหนึ่งที่ นำไปสู่การมีส่วนร่วมของประชาชนได้ โดยเฉพาะถ้าการเกลี้ยกล่อมนั้น เป็นเรื่องที่ต้องการขั้นพื้นฐานพื้นฐานที่เกิดจากความพึงพอใจของมนุษย์แล้ว ก็ย่อมจะส่งผลให้เกิด การมีส่วนร่วมได้ในที่สุด

จากแนวคิดทฤษฎีที่กล่าวมาแล้วพอจะเห็นได้ว่าการที่ประชาชนจะร่วมมือกันในการพัฒนา การบริหารจัดการทรัพยากรน้ำ โดยชุมชนนั้นจะต้องคำนึงถึงการมีส่วนร่วม ประเพณี ความเชื่อ การเห็นประโยชน์แก่ส่วนรวม การมีส่วนร่วมเป็นเรื่องของสัมพันธภาพของบุคคล ตั้งแต่ 2 คน ขึ้นไปในชุมชนต้องการประโยชน์อย่างเดียวกัน เข้าร่วมมือร่วมใจดูแลรักษา ทรัพยากร สภาพแวดล้อมของชุมชนให้ดีขึ้น ดังนั้นการที่แต่ละบุคคลมีพฤติกรรมกระทำต่อกันแบบการมีส่วนร่วมในการปกป้อง รักษาแม่น้ำของชุมชนมากน้อยเพียงใด ขึ้นอยู่กับศักยภาพของแต่ละบุคคลในระบบสังคม ซึ่งบุคคลนั้น เป็นสมาชิกอยู่ตามความคาดหวังและคำนึงถึงผลประโยชน์ที่จะได้รับ ซึ่งเป็นการศึกษาถึงปัจจัยทางจิตวิทยาสังคมที่มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมอย่างหนึ่ง

3. ทฤษฎีโครงสร้าง-หน้าที่ (Structural-Functionalism)

ทฤษฎีนี้ได้เกิดขึ้นและพัฒนาโดยนักคิดที่สำคัญของ โรเบิร์ต เมอร์ตัน (Robert Merton) วิลเบิร์ต อี มัวร์ (Willbert E. Moore) และทอลคอตต์ พาร์สัน (Talcott Parson) โดยทฤษฎีนี้ให้ความเห็นว่า การที่สังคมอยู่ได้นั้นจะต้องมีโครงสร้างเพื่อปฏิบัติหน้าที่จำเป็นต่างๆ ของสังคม เช่น หน้าที่การอบรมเรื่องวัฒนธรรม การปลูกฝังประเพณี ความเชื่อ หน้าที่ การปกครอง การสร้างระบบควบคุมความประพฤติและการระงับ ข้อพิพาท (เจตนีย์ สง่า, 2535 , หน้า 7)

โดยธรรมชาติของสังคมย่อมมีการเคลื่อนไหวอยู่ตลอดเวลา (Dynamic Entity) แต่เปลี่ยนแปลง ช้าหรือเร็วขึ้น ย่อมขึ้นอยู่กับองค์ประกอบหลายประการ การติดต่อกับสังคมและวัฒนธรรมอื่นตลอดจนความจำเป็นในการดำรงอยู่ของสมาชิกของแต่ละสังคม ฐานคติ (Assumption) ของทฤษฎีนี้ มีอยู่ว่า ในสังคมนั้นมีการทำหน้าที่ต่างๆ อยู่เป็นระบบ (System) เพื่อความดำรงอยู่ของแต่ละสังคมในการนี้ ส่วนย่อยต่างๆ (Parts) หรือระบบย่อย (Sub-Systems) ต่างๆ ในสังคมจะปฏิบัติ อย่างต่อเนื่อง ประสานสัมพันธ์กันเพื่อจุดมุ่งหมายสุดท้าย (Goal) ของแต่ละสังคม ระบบย่อย (Sub-Systems) ที่สำคัญในทุกสังคม มนุษย์พอจะแยกได้ดังนี้

1. ระบบย่อยที่เกี่ยวกับกิจกรรมทางด้านครอบครัวและญาติพี่น้อง (Family Kinship System)
2. ระบบทำหน้าที่เกี่ยวกับกิจกรรมด้านให้การศึกษาอบรม (Educational System)
3. ระบบย่อยที่ทำหน้าที่เกี่ยวกับกิจกรรมทางด้านการป้องกัน รักษา และบำรุงสุขภาพสมาชิกของสังคม (Health System)
4. ระบบย่อยที่ทำหน้าที่เกี่ยวกับกิจกรรมด้านเศรษฐกิจ (Economic System) ระบบสังคมอาจแยกพิจารณาได้ 4 ระบบ คือ

4.1 บทบาท (Role)

4.2 กลุ่ม (Group)

4.3 ขนบจารีต (Norms)

4.4 คุณค่าหรือค่านิยม (Value)

อย่างไรก็ตาม ประเด็นสำคัญของการศึกษาจะอยู่ที่บทบาทและฐานะ (Status Role) ซึ่งจะสะท้อนให้เห็นระบบบุคลิกภาพ ระบบสังคม และระบบวัฒนธรรม

พาร์สัน พิจารณาสังคมว่า ระบบสังคม ถ้าจะรักษาระบบให้อยู่ได้จะต้องแก้ปัญหาที่สำคัญ เพื่อรักษาดุลยภาพ (Equilibrium) ไว้ 4 ประการคือ

1. ปัญหาของการบรรลุวัตถุประสงค์ของระบบ (Goal Attainment) กล่าวคือ ระบบสังคม จะบรรลุวัตถุประสงค์ของการเป็นระบบได้ จะต้องไม่ขัดแย้งกับเหตุปัจจัยความประสงค์ และความสามารถของสมาชิกอย่างรุนแรง นอกจากนั้นระบบสังคมย่อยในสังคมจะต้องปฏิบัติหน้าที่ของตนเองอย่างสม่ำเสมอ เป้าหมายของระบบใหญ่นั้นจะถูกถ่ายทอดและควบคุมให้สมาชิกยอมรับและปฏิบัติ

2. ปัญหาของการปรับ (Adaptation) เพราะระบบสังคมทั้งใหญ่และย่อย มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน จะต้องพึ่งพาอาศัยกัน ตลอดจนมีอิทธิพลซึ่งกันและกัน ทั้งนี้ต้องปรับให้เข้ากับสภาพแวดล้อมอีกด้วย

3. ปัญหาของการประสาน (Integration) หมายถึง ความสามารถของระบบอันที่จะสร้างความเข้าใจระหว่างระบบย่อยๆ ที่แตกต่างกันให้อยู่ได้ในระบบใหญ่ตลอดจนถึงการที่จะให้สมาชิกแต่ละคนได้ผนวกผสานเข้าใจในระบบอย่างมีประสิทธิภาพ

4. ปัญหาของการแก้ไขปัญหาความตึงเครียด (Tension Management) โดยเหตุที่ระบบทุกระบบต้องมีการขัดแย้ง ทั้งในแง่สมาชิกแต่ละคนและระบบย่อยแต่ทุกระดับ จนอาจทำให้ระบบใหญ่ไม่สามารถคงตัวอยู่ได้ ฉะนั้นระบบจึงต้องมีการแก้ปัญหา

พาร์สันได้เน้นกระบวนการทางสังคมที่ต้องศึกษาคือ

1. ระบบการติดต่อ (Communication) เพราะการมีปฏิภานจะเกิดขึ้นก็ต่อเมื่อ มีความเข้าใจในความหมายร่วมกัน มีการใช้สัญลักษณ์ร่วมกัน ในระบบนี้ภาษามีความสำคัญมาก

2. ระบบของการรักษาขอบเขตทางสังคม (Boundary Maintenance) เพราะสังคมจะคงอยู่ได้ต้องมีภาวะสมดุลแต่ความสามารถในการคงรูป ซึ่งจะขึ้นอยู่กับความมั่นคงในจารีตประเพณี การยอมรับและการปฏิบัติของสมาชิก การยอมรับและเข้าใจสถานะเหตุการณ์ ที่คล้ายคลึงกัน

3. การผนวกระหว่างระบบวัฒนธรรมและสังคม นั่นก็คือระบบทั้งสามจะไม่ขัดแย้งกัน
4. การควบคุมทางสังคม ซึ่งเป็นกระบวนการกระตุ้นสมาชิกของสังคมที่ออกนอก
 ลู่ทาง ให้หันกลับเข้ามาประพฤติปฏิบัติตนแบบเป็นที่ยอมรับของสมาชิกในสังคม
5. การดำเนินการอบรม (Socialization) ซึ่งเป็นกระบวนการที่ร่ำสอนอบรม ให้
 สมาชิกของสังคมได้ทราบแนวอันจะทำให้บุคคลยอมรับเป็นของตน โดยไม่รู้ตัวว่าถูกบังคับ ซึ่งอาจ
 ดำเนินการโดยครอบครัว โรงเรียน มหาวิทยาลัย หรืออื่นๆ
6. การมีสถานะเป็นสถาบัน (Institutionalization) กระบวนการนี้จะเกิดขึ้นเมื่อบุคคล
 ต่างๆ ยอมรับการอบรม ค่านิยม และซึมซับเข้าไปในระบบของการประเมินบุคลิกของคน ทำให้
 สามารถประสานปัจจัยทางบุคลิกและวัฒนธรรมเข้าด้วยกันและจะทำให้เกิดมาตรฐานของการให้
 รางวัลและการลงโทษต่อปฏิกิริยาที่เกี่ยวข้องกัน ทำให้เกิดความพอใจและสามารถคาดหวัง
 ปฏิกิริยา ได้อย่างชัดเจน เมื่อนั้นจะเกิดภาวะสถาบัน

จากทฤษฎีนี้ พอจะเป็นแนวความคิดในการใช้วิเคราะห์ข้อมูลสำคัญดูขั้นพื้นฐานนี้พอสรุปได้
 ได้กล่าวคือ เมื่อเราได้พบเหตุการณ์ต่างๆ ในท้องที่มีแหล่งน้ำของชุมชนก็จะพบสังคมระบบใหญ่
 ที่ประกอบด้วยระบบย่อยต่างๆ เช่น ระบบครอบครัว โรงเรียน วัด กิจกรรมทางด้านเศรษฐกิจ ผู้นำ
 ชุมชน เจ้าหน้าที่ของรัฐ ตลอดจนความเชื่อและศาสนาต่างๆ ซึ่งระบบย่อยเหล่านี้ จะเป็นปัจจัย
 สำคัญที่จะกำหนดพฤติกรรมต่างๆ ในชุมชนให้เราเห็นได้ รวมทั้งพฤติกรรมเกี่ยวกับการใช้และการ
 ดูแลรักษาทรัพยากรน้ำในแต่ละท้องถิ่นเหล่านั้น

พาร์สัน ให้สาระของทฤษฎีนี้คือ การกระทำ (Action) ซึ่งหมายถึงการมีปฏิกิริยา
 ได้ตอบ (Actor) สถานการณ์ (Situation) และที่สำคัญที่สุดคือ แนวอบรมผู้กระทำ (Actor's
 Orientation)

ผู้กระทำ หมายถึง บุคคลผู้มีประสบการณ์ จำแนกสถานการณ์และควบคุม
 สถานการณ์

สถานการณ์ หมายถึง เหตุการณ์ที่มีความหมายในสายตาของผู้กระทำ ซึ่งอาจจะ
 ไม่ใช่ ข้อเท็จจริงทั้งหมดของสถานการณ์ในสายตาของผู้อื่นก็ได้ สถานการณ์อาจจะเป็นเหตุ
 เป็นผล ซึ่งกันและกัน (Rational) หรืออาจจะเป็นเรื่องไร้เหตุผลก็ได้ (Non Rational)

ฉะนั้นผู้กระทำหรือผู้แสดง ก็หมายถึง ผู้นำประชาชนในเขตแม่น้ำสะแกกรัง ซึ่งเป็น
 ของชุมชน ซึ่งอยู่ในสถานการณ์ที่จะควบคุมดูแลรักษา น้ำ เพื่อประโยชน์ของตนและส่วนรวม ซึ่ง
 สามารถนำมาใช้ประยุกต์เข้ากับทฤษฎีนี้

4. ทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและนวัตกรรม (Social Change and Innovation)

กู๊ดอิน์ฟ ซึ่งให้เห็นถึงหลักการ 4 ข้อ คือ (Goodenough, Ward, 1963, pp. 377-379;

สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, 2537)

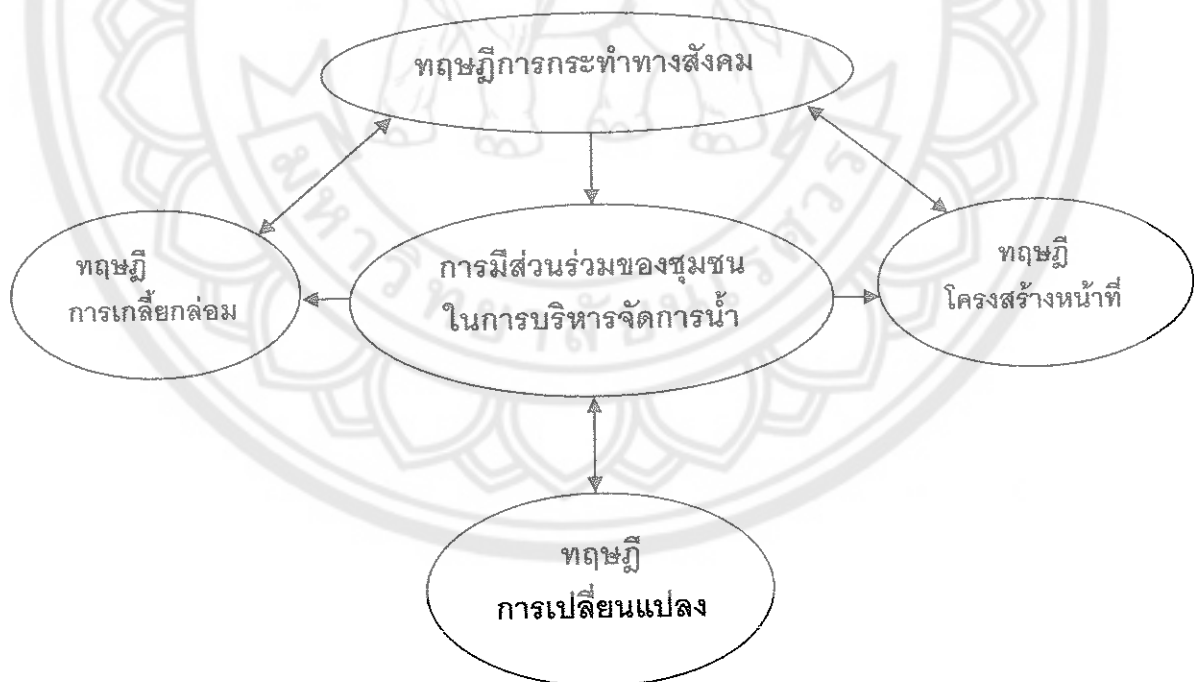
4.1 การเปลี่ยนแปลงที่มีผลกระทบต่อแบบแผนของพฤติกรรม

4.2 มิติทางพุทธิพิสัยทางจิตวิทยา (psychological affective) ของแบบแผนอุปนิสัย และประเพณีปฏิบัติต่างๆ

4.3 หลักการที่เป็นเชิงโครงสร้างทางสังคมอย่างหลวมๆ ก็เปลี่ยนแปลงได้ง่าย

4.4 พฤติกรรมส่วนบุคคลที่สัมพันธ์กับกลุ่มและกลุ่มยอมรับแบบแผนใหม่ๆ ที่นำเสนอแก่สมาชิกทั้งหมดของกลุ่ม

สรุปทฤษฎีทั้ง 4 นี้ สามารถนำมาประยุกต์ใช้กับการมีส่วนร่วมของประชาชนด้วยการเกิดความรู้สึกศรัทธาในประเพณีวัฒนธรรมจนเกิดการเปลี่ยนแปลงวิธีปฏิบัติและเป็นที่ยอมรับด้วยการรักษาแม่น้ำสะแกกรัง ซึ่งเป็นแม่น้ำของชุมชนไว้เพื่อส่วนรวมต่อไป ดังภาพ 5

ภาพ 5 รูปแบบทฤษฎีต่างๆ กับการมีส่วนร่วมกรอบทฤษฎีนำมาประยุกต์การมอง
“การพัฒนาการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำ: กรณีศึกษา
ชุมชนลุ่มน้ำสะแกกรัง จังหวัดอุทัยธานี”

จากการทบทวนหลักการ แนวคิด ทฤษฎี และเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยได้นำมา กำหนดเป็นกรอบแนวคิดและแนวทางสำหรับการวิจัยครั้งนี้ โดยมีจุดประสงค์เพื่อศึกษา ใน ขั้นตอนที่ 1 คือ ประวัติความเป็นมาของการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำของชุมชน กรณีศึกษา ชุมชนลุ่มน้ำสะแกกรัง แต่ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้สนใจศึกษาการมีส่วนร่วมของประชาชนในการ บริหาร จัดการทรัพยากรน้ำโดยชุมชนตามยุทธวิธีการทำเปลี่ยน (Strategies of Change) คือ การ มีส่วนร่วมในการวางแผนการตัดสินใจ การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติการมีส่วนร่วม ในผลประโยชน์ และการมีส่วนร่วมในการประเมินผลในระบบใช้ประโยชน์ ซึ่งผู้วิจัยจะทำการพัฒนา รูปแบบการมี ส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำ: กรณีศึกษาชุมชนลุ่มน้ำสะแกกรังต่อไป

การสร้างความตระหนัก

1. ความหมายของความตระหนัก

ความหมายของความตระหนักซึ่งมีผู้ให้ความหมายต่างๆ กัน ทั้งในประเทศและ ต่างประเทศ ดังนี้

สมศักดิ์ แวพานิช (2538, หน้า 16) ให้ความหมายความตระหนักว่า เป็นสภาวะทาง จิตใจที่เกี่ยวกับความรู้สึก ความคิด และความปรารถนาต่างๆ ต่อสิ่งหนึ่งเหนือเหตุการณ์ใด เหตุการณ์หนึ่งด้วยคำพูด เขียน หรืออื่นๆ โดยอาศัยเวลาหรือประสบการณ์ หรือสภาพแวดล้อมใน สังคมหรือสิ่งแวดล้อมนอก เป็นปัจจัยที่ทำให้บุคคลเกิดความตระหนักขึ้น หรืออาจจะกล่าวได้ว่า ความตระหนักนั้นมีความหมายเหมือนกับสำนึกนั่นเอง

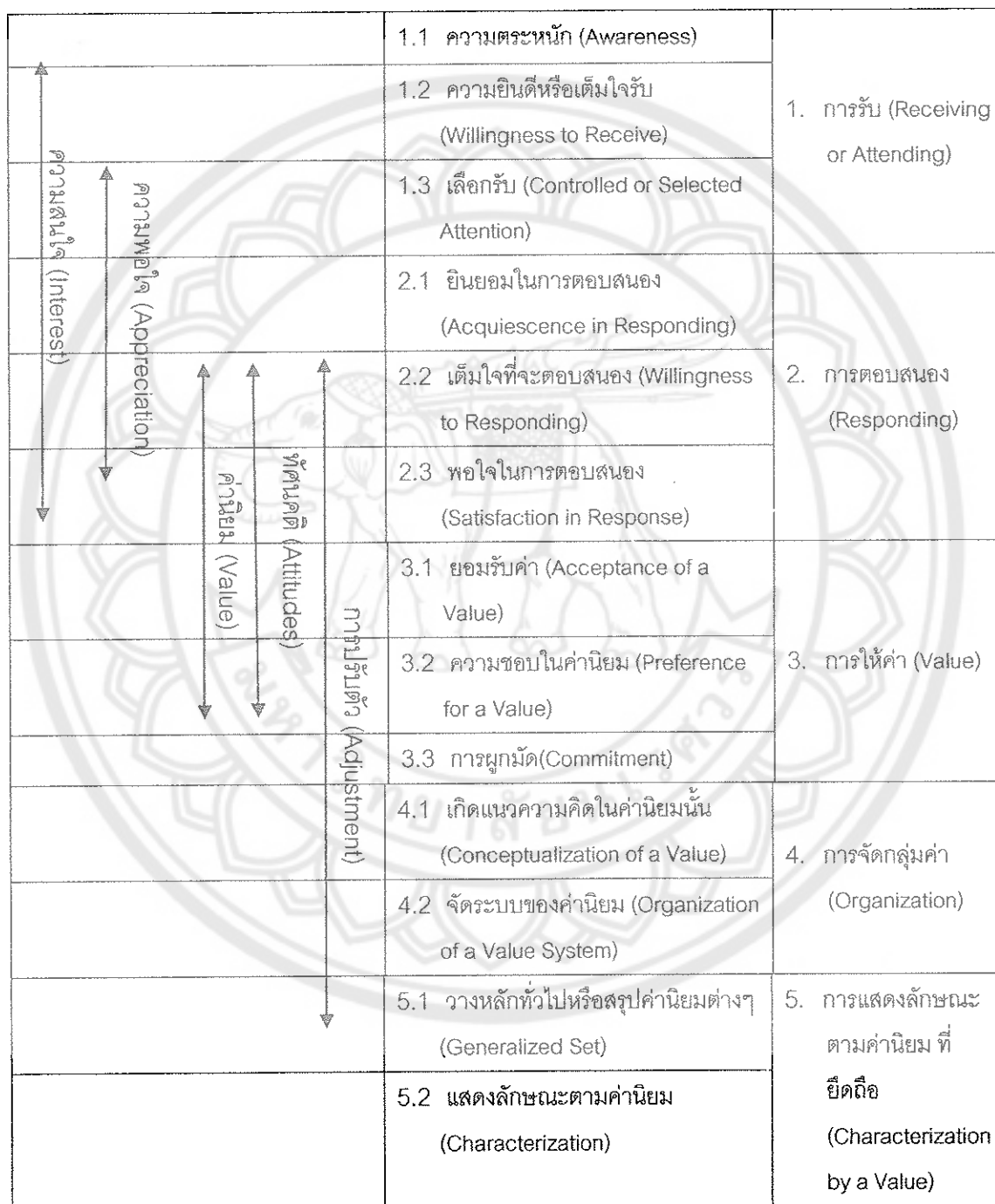
Good (1973, p. 54) ให้ความหมายของความตระหนักว่า ความตระหนัก หมายถึง การกระทำที่แสดงว่า จำได้ การรับรู้ หรือการมีความรู้ หรือมีความสำนึก (Consciousness)

Bloom (1971, p. 273) ได้กล่าวถึงความตระหนักไว้ว่า ความตระหนัก เป็นขั้นต่ำสุด ของอารมณ์และความรู้สึก ความตระหนักเกือบคล้ายความรู้ตรงที่ความรู้ และความตระหนักไม่ เน้นลักษณะของสิ่งเร้า ความตระหนักไม่จำเป็นต้องเน้นปรากฏการณ์ หรือสิ่งหนึ่งสิ่งใด ความ ตระหนักจะเกิดขึ้นเมื่อมีสิ่งเร้ามาเร้าให้เกิดความตระหนัก

จากความหมายของความตระหนักที่กล่าวมาแล้ว สรุปได้ว่า ความตระหนัก หมายถึง ความรู้ ความเข้าใจ และประสบการณ์ต่อสิ่งหนึ่งสิ่งใดที่เกิดขึ้นแล้วมีความรู้สึก มีความสำนึก และ ยอมรับถึงสภาวะการณ์ที่เกิดขึ้น ซึ่งบุคคลจะแสดงถึงความรับผิดชอบต่อสิ่งที่เกิดขึ้นและพยายาม ที่ จะคิดหาทางแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นนั้นไปในทางที่ทำให้เกิดผลดีกว่าเดิม

จะเห็นได้ว่า ความตระหนักเป็นพฤติกรรมขั้นต้นๆ ทางด้านอารมณ์หรือความรู้สึก ซึ่ง เป็นพฤติกรรมด้านจิตพิสัย (Affective Domain) จะเห็นว่าความรู้ (Knowledge) และความคิด ที่ เป็นพฤติกรรมด้านความรู้ความคิด (Cognitive Domain) และความรู้สึกหรืออารมณ์นั้น จะมี

ความสัมพันธ์กับความรู้สึกและความคิดเสมอ พฤติกรรมด้านจิตพิสัยซึ่งเป็นพฤติกรรมด้านท่าที ความรู้สึก ความชอบ ฯลฯ มีส่วนประกอบดังภาพ 6

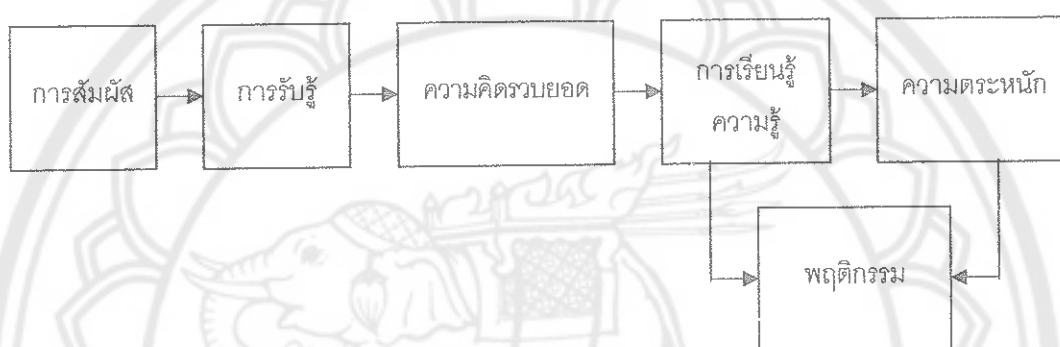

ภาพ 6 แสดงส่วนประกอบของพฤติกรรมทางด้านจิตพิสัย (Affective Domain)

Source: Krathwohl and other, 1969, p. 37.

2. การเกิดความตระหนัก

ความตระหนักจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อบุคคลได้รับการสัมผัสจากสิ่งเร้าในสภาพแวดล้อม แล้วเกิดการรับรู้ (Perception) ขึ้น และนำไปสู่การเกิดความคิดรวบยอด การเรียนรู้ และความตระหนัก ตามลำดับ การเรียนรู้และความตระหนักจะนำไปสู่ความพร้อมที่จะแสดงการกระทำหรือแสดงพฤติกรรมต่อไป (สุชิน สงวนบุญญศิริ, 2532, หน้า 44) ขั้นตอนและกระบวนการเกิดความตระหนัก สามารถแสดงได้ดังภาพ 7

ภาพ 7 ภาพแสดงขั้นตอนและกระบวนการเกิดความตระหนัก

ที่มา: สุชิน สงวนบุญญศิริ, 2532 , หน้า 45.

3. การวัดความตระหนัก

ความตระหนัก (Awareness) เป็นพฤติกรรมเกี่ยวกับความรู้สำนึกว่ามีสิ่งนั้นอยู่ (Conscious of Something) จำแนกและรู้จัก (Precognitive) ซึ่งเป็นพฤติกรรมที่ละเอียดอ่อนเกี่ยวกับด้านความรู้สึกและอารมณ์ ดังนั้นการที่จะทำการวัดและประเมินผล จึงต้องมีหลักการ และวิธีการตลอดจนเทคนิคเฉพาะ จึงจะวัดความรู้และอารมณ์ดังกล่าวออกมาให้เที่ยงตรง และเชื่อมั่นได้ เครื่องมือที่ใช้วัดความรู้สึกและอารมณ์นั้นมีหลายประเภทด้วยกัน ซึ่งจะได้นำมากล่าวไว้ดังนี้ (ชวาล แพรัตกุล, 2526, หน้า 201-225)

1. วิธีการสัมภาษณ์ (Interview) อาจเป็นการสัมภาษณ์ชนิดที่มีโครงสร้างแน่นอน (Structured Item) โดยสร้างคำถามและมีคำตอบให้เลือกเหมือนกัน แบบสอบถามชนิดเลือกตอบ และคำถามจะต้อง ตั้งไว้ก่อนเรียงลำดับไว้ก่อนหลังไว้อย่างดี หรืออาจเป็นแบบไม่มีโครงสร้าง (Unstructured Item) ซึ่งเป็นการสัมภาษณ์ที่มีไว้แต่หัวข้อใหญ่ให้ผู้ตอบมีเสรีภาพในการตอบมากๆ และคำถามก็เป็นไปตามโอกาสอำนวยในขณะที่สนทนากัน

2. แบบสอบถาม (Questionnaire) แบบสอบถามอาจเป็นชนิดปลายเปิดหรือชนิดปลายปิด หรืออาจผสมกันทั้งสองแบบได้

3. แบบตรวจสอบรายการ (Checklist) เป็นเครื่องมือวัดชนิดที่ให้ตรวจสอบว่า เห็นด้วย ไม่เห็นด้วย หรือมี-ไม่มี สิ่งที่กำหนดในรายการอาจอยู่ในรูปของการทำเครื่องหมายตอบหรือเลือกว่า ใช่-ไม่ใช่ ก็ได้

4. มาตรวัดอันดับคุณภาพ (Rating Scale) เป็นเครื่องมือที่เหมาะสมสำหรับการใช้วัดอารมณ์และวัดความรู้สึกว่ามีความเข้มข้นมากน้อยเพียงใด

5. การใช้ความหมายทางภาษา (Semantic Differential Technique) เป็นเครื่องมือวัดชนิดหนึ่งที่สามารถวัดเกี่ยวกับการประมาณค่า (Evaluation) เกี่ยวกับศักยภาพ (Potential) และเกี่ยวกับกิจกรรม (Activity)

การวัดความตระหนักของนักวิจัย เครื่องมือที่นิยมใช้มี 5 ประเภท แต่ละประเภทก็จะมีข้อดีและลักษณะการใช้แตกต่างกัน ในวิจัยครั้งนี้เครื่องมือที่วัดความตระหนักคือ แบบสอบถามและแบบตรวจสอบรายการตามลำดับ

4. ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความตระหนัก

ความตระหนักเป็นพฤติกรรมทางด้านอารมณ์หรือความรู้สึก ซึ่งเกือบคล้ายความรู้ ซึ่งเป็นพฤติกรรมขั้นต่ำสุดของความรู้ ความคิด ปัจจัยด้านความรู้สึกหรืออารมณ์นั้น จะมีความสัมพันธ์กับปัจจัย ด้านความรู้ความคิดเสมอ (ประสาธ อิศรปรีดา, 2533, หน้า 177) ความรู้เป็นสิ่งที่เกิดจากข้อเท็จจริงจากประสบการณ์ การสัมผัสและการใช้จิตไตร่ตรอง คิดหาเหตุผล แต่ความตระหนัก เป็นเรื่องของโอกาสได้รับการสัมผัสจากสิ่งเร้าหรือสถานการณ์นั้นๆ และในเรื่องของความตระหนักนี้ จะไม่เกี่ยวข้องกับการจำ หรือการรำลึกมากนัก เพียงแต่จะรู้สึกว่ามีสิ่งนั้นอยู่ จำแนกและรับรู้ลักษณะสิ่งของนั้นๆ เป็นสิ่งเร้าออกมาตรงว่ามีลักษณะเป็นอย่างไร โดยไม่มีความรู้สึกในการประเมินเข้าร่วมด้วย และยังไม่สามารถบอกออกมาได้ว่าคุณสมบัติใดของสิ่งเร้าที่ทำให้เกิดความตระหนักต่อสิ่งนั้น หรืออาจจะกล่าวโดยสรุปได้ว่า ความรู้หรือการศึกษาเป็นปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อการตระหนักนั่นเอง

5. ความสัมพันธ์ระหว่างความรู้และความตระหนัก

ความรู้และความตระหนักมีความสัมพันธ์กัน เนื่องจากทั้งความรู้และความตระหนักต่างก็เกี่ยวข้องกับการสัมผัสและใช้จิตไตร่ตรองทั้งสิ้น ซึ่งจะเห็นได้ว่าความรู้เป็นสิ่งที่เกิดจากความจำ หรือความระลึกได้ในข้อเท็จจริง กฎเกณฑ์ที่บุคคลได้รับประสบการณ์และการสังเกต ส่วนความตระหนัก เป็นสิ่งที่เกิดจากความรู้สึก หรือสำนึกบางสิ่งบางอย่างของเหตุการณ์หรือประสบการณ์และการสังเกต ซึ่งไม่เน้นความสามารถในการจำหรือการระลึกได้ ฉะนั้น การที่บุคคล

จะเกิดความตระหนักได้นั้น จะต้องมีความรู้เกี่ยวกับเรื่องนั้นๆ มาก่อน ความรู้และความตระหนักจึงมีความสัมพันธ์กัน อย่างต่อเนื่อง จากการศึกษาสรุปได้ว่า ปัจจัยส่วนบุคคลที่มีอิทธิพลต่อความตระหนักมีหลายปัจจัย เช่น การศึกษา ภูมิฐานะ รายได้ อาชีพ อายุ ประสบการณ์ สื่อมวลชน ฯลฯ ฉะนั้นในการวิจัยจึงได้กำหนดปัจจัยระดับการศึกษา และประสบการณ์การสอนวิชาสิ่งแวดล้อม ดังนี้คือ เพศ อายุ ของอาจารย์ผู้สอนวิทยาศาสตร์สิ่งแวดล้อมระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย สังกัดกรมสามัญศึกษา กรุงเทพมหานคร สำหรับส่วนที่เกี่ยวกับการแก้ไขปัญหาสีเขียวสิ่งแวดล้อมในการศึกษา ครั้งนี้นั้น การได้ความรู้ของบุคคลต่างๆ ในเนื้อหาที่ถูกต้องและอยู่บนพื้นฐานของความเป็นจริง จะช่วยให้บุคคลเกิดความรู้ ความเข้าใจ ในปัญหาสีเขียวสิ่งแวดล้อม การส่งเสริมและการรักษาคุณภาพของสิ่งแวดล้อม โดยทั่วไปแล้วสามารถสร้างความตระหนักเกี่ยวกับปัญหาสีเขียวสิ่งแวดล้อมดังที่ปรากฏ ทั้งยังเป็นการปลูกฝังและพัฒนาความรู้สู่สังคมซึ่งต่อสิ่งแวดล้อม ทำให้เกิดการเห็นคุณค่าของสิ่งแวดล้อม ก่อให้เกิดค่านิยมที่ถูกต้องในการที่จะรับผิดชอบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อม และคุณภาพของสังคมโดยส่วนรวมด้วย

การพัฒนาคุณธรรม

1. ความหมายของคุณธรรม

ความหมายของคุณธรรม ได้มีผู้รู้และนักวิชาการกล่าวไว้ดังนี้

พระเทพวิสุทธิเมธี (พุทธทาสภิกขุ, 2529, หน้า 21) ได้อธิบายว่า คุณธรรมหมายถึง คุณสมบัติฝ่ายดีเป็นที่ตั้งหรือเป็นประโยชน์แก่สันติภาพหรือสันติสุข คุณธรรมเป็นส่วนที่ต้องอบรม โดยเฉพาะหรือทำให้เกิดขึ้นอย่างเหมาะสมกับที่ต้องการ

พระมหาอดิศร ธีรสีโล (2540, หน้า 12) ได้ให้ความหมายคุณธรรมว่า หมายถึง ความดีสูงสุด ปลูกฝังอยู่ในอุปนิสัยอันดีงามอยู่ในจิตสำนึกอยู่ในความรู้ดีฝึกฝนข้อดี อันเป็นเครื่องเหนี่ยวรั้ง ควบคุมพฤติกรรมที่แสดงออก เพื่อสนองความปรารถนา

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานพุทธศักราช 2542 (2542, หน้า 25) ได้ให้ความหมาย ของคุณธรรมไว้ว่า หมายถึง สภาพคุณงามความดี

ทิตินา แคมมณี (2542, หน้า 18) ให้ความหมายของคุณธรรมว่า หมายถึง คุณลักษณะหรือสภาพะภายในจิตใจของมนุษย์ที่เป็นไปในทางที่ถูกต้อง ดีงาม ซึ่งเป็นภาวะนามธรรมอยู่ในจิตใจ

ดวงเดือน พันธุมนาวิน (2544, หน้า 16) ให้ความหมายของคุณธรรมว่า หมายถึง สิ่งที่บุคคลยอมรับว่าเป็นสิ่งที่ดีงาม มีประโยชน์มากและมีโทษน้อย สิ่งที่เป็นคุณธรรมในแต่ละสังคม อาจจะแตกต่างกัน เพราะขึ้นอยู่กับวัฒนธรรม เศรษฐกิจ ศาสนา และการศึกษาของสังคมนั้นๆ

พระธรรมปิฎก ป.อ. ปยุตโต (2546, หน้า 22) ได้ให้ความหมายไว้โดยพจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์ว่า คุณธรรม คือ ธรรมที่เป็นคุณ ความดีงาม สภาพเกื้อกูล

สรุปได้ว่า คุณธรรม หมายถึง คุณลักษณะนิสัยที่ดีงามหรือความรู้สึกรับผิดชอบชั่วดี ที่ได้รับการปลูกฝังให้เกิดขึ้นภายในจิตใจของมนุษย์เพื่อใช้เป็นสิ่งที่คอยควบคุมพฤติกรรมที่แสดงออก ในลักษณะเกื้อกูลและเป็นประโยชน์ก่อสันติภาพหรือสันติสุข

2. แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาคุณธรรม

แนวคิดการพัฒนาคุณธรรมและจริยธรรมโดยการให้สังเกตตัวแบบตามทฤษฎี การเรียนรู้ทางปัญญาเชิงสังคม พัฒนาขึ้นโดย Bandura (1977, p. 231) ซึ่งเขาเชื่อว่า กระบวนการเรียนรู้เป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม แต่ไม่ใช่การเปลี่ยนแปลงเพียงพฤติกรรมภายนอก แต่เริ่มต้นจากภายในโดยยังไม่จำเป็นต้องมีการแสดงออก (Acquisition) แบบดูรา ยังเชื่อว่า การเรียนรู้ของคนส่วนใหญ่เกิดขึ้นจากการสังเกตจากตัวแบบ ซึ่งสามารถที่จำถ่ายทอดทั้งความคิดและการแสดงออกได้พร้อมๆ กัน และตัวแบบนี้ทำหน้าที่ 3 ลักษณะด้วยกัน คือ อาจทำหน้าที่ (1) ช่วยส่งเสริมการเกิดพฤติกรรม (2) ช่วยยับยั้งการเกิดพฤติกรรม และ (3) ช่วยให้พฤติกรรมนั้นคงอยู่ ตัวแบบนี้อาจเป็นบุคคลจริง (Live Model) หรือตัวแบบที่เป็นสัญลักษณ์ (Symbolic Model) ได้แก่ ตัวแบบที่เสนอผ่านสื่อต่างๆ เช่น วิทยุ โทรทัศน์ การ์ตูน หรือ หนังสือนวนิยาย เป็นต้น การเรียนรู้จากแบบนี้ ประกอบไปด้วย 4 กระบวนการ ได้แก่ (1) กระบวนการตั้งใจ (Attention Process) (2) กระบวนการเก็บจำ (Retention Process) (3) กระบวนการกระทำ (Production Process) และ (4) กระบวนการจูงใจ (Motivational Process) ซึ่งการเรียนรู้ในแต่ละกระบวนการจะเป็นไปอย่างไรนั้น ขึ้นอยู่กับปฏิสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยส่วนบุคคล (Personal) ปัจจัย ทางสภาพแวดล้อม (Environmental) และปัจจัยทางพฤติกรรม (Behavioral) นอกจากแนวคิดเกี่ยวกับการเรียนรู้โดยการสังเกตตัวแบบแล้ว แบบดูราได้เสนอแนวคิดที่สำคัญอีก 2 แนวคิด คือ แนวคิดเกี่ยวกับการกำกับตัวเอง (Self-Regulation) ซึ่งเชื่อว่ามนุษย์สามารถที่จะควบคุมความคิด ความรู้สึกและการกระทำของตนเองเพื่อนำตนเองไปสู่จุดมุ่งหมายหรือผลที่ต้องการได้ และแนวคิดเกี่ยวกับการรับรู้ความสามารถของตนเอง (Self-Efficacy) ซึ่งเชื่อว่าการรับรู้ความสามารถของตนเองนั้น มีผลต่อการกระทำของบุคคล (สมโภชน์ เอี่ยมสุภาษิต, 2541, หน้า 17) และสุมน อมรวิวัฒน์ (2542, หน้า 24) ได้สรุปเกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้ตามนัยแห่งพุทธธรรมไว้ว่า เป็นการพัฒนามนุษย์ให้มีชีวิตความเป็นอยู่อย่างมีสติ มีวิชาและมีปัญญา โดยมุ่งสู่อิสรภาพแท้จริง คือการพ้นทุกข์ แก้ปัญหาได้ การฝึกหัดอบรมนั้นเน้นที่ตัวบุคคลหรือคนเป็นศูนย์กลางและพัฒนาคนยังเน้นที่การพัฒนาจิตใจ ให้สามารถถดถอยชั่ว เจริญเพิ่มพูนสิ่งดีและฝึกจิตให้บริสุทธิ์เกษม กระบวนการเรียนรู้มีจุดประสงค์และวิธีการเป็นขั้นตอน มีระดับความลุ่มลึกมุ่งสู่จุดประสงค์ที่เกิดแก่ตนเป็นปฐมและพัฒนายิ่งขึ้น สู่

อุดมคติอันไพบุลย์ ฐานของการเรียนรู้อยู่ที่ธรรมชาติและลักษณะของชีวิตมนุษย์ การปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม ส่วนปัจจัยของการเรียนรู้นั้นได้แก่ วิธีการแห่งศรัทธาและวิธีการแห่งปัญญา ซึ่งรวบรวมกระบวนการเรียนรู้ทั้งหมดไว้ตั้งแต่การตั้งจุดประสงค์ การกำหนดสาระหลัก การแสวงหาความรู้ การค้นพบความรู้ การคิดค้น และการวิเคราะห์ประเมินคน อันเป็นผล ของการฝึกหัดอบรมที่ถึงพร้อมด้วยวิชาและจริยธรรมทำให้บุคลิคนั้นพัฒนาขึ้นเป็นกัลยาณชนและอริยชนตามลำดับ

สรุปได้ว่า กระบวนการเรียนรู้หรือการพัฒนาคนให้เป็นคนที่มีคุณธรรมและจริยธรรมตามหลักพุทธธรรมนั้น มีจุดเริ่มต้นด้วยวิธีการแห่งศรัทธาและวิธีการแห่งปัญญาเพื่อให้เกิดสัมมาทิฐิ แล้วจึงตามด้วยกระบวนการศึกษาเพื่อให้มีชีวิตที่ประเสริฐด้วยกระบวนการที่เรียกว่าไตรสิกขา ได้แก่ ศีล สมาธิ และปัญญา ตามลำดับ

3. คุณธรรมยืดยาวจิตใจ

สังคหวัตถุ ซึ่งแปลว่า วิธีสงเคราะห์ และหมายถึง วิธีปฏิบัติเพื่อยึดเหนี่ยวน้ำใจคนอื่นที่ยังไม่เคยรักใคร่นับถือ หรือที่รักใคร่นับถืออยู่แล้วให้สนิทแนบยิ่งขึ้น พุดง่ายๆ สังคหวัตถุ ก็คือเทคนิควิธีทำให้คนรัก หรือมนต์ผูกใจคนนั่นเอง มีทั้งหมด 4 ประการ ดังนี้

3.1 ทาน คือ การให้ ได้แก่ การเสียสละ การเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ การแบ่งปันช่วยเหลือกัน ด้วยสิ่งของ การให้ทานให้เพื่อขจัดกิเลส เช่น การบริจาคทานแก่นสมณชีพรามณ์ ผู้ทรงศีล เพื่อขจัดความโลภหรือความตระหนี่ เป็นการชำระจิตใจให้สะอาด ยกย่องจิตใจให้สูงขึ้น และการให้เพื่อสงเคราะห์หรือเพื่อยึดเหนี่ยวน้ำใจคนอื่น การทำทานโดยให้สังคหวัตถุนี้ ในแง่ปฏิบัติ หมายถึง การเฉลี่ยหรือแบ่งให้จากส่วนที่คนมีอยู่ มิใช่ให้มากมายจนไม่เหลือ หรือให้จนผู้รับร่ำรวย จุดประสงค์เน้นที่การแสดงอัธยาศัยไมตรีมากกว่าความมากหรือน้อยของวัตถุที่ให้ เพราะฉะนั้น คนยากจนหรือคนที่มีวัตถุสิ่งของเล็กน้อยก็สามารถแบ่งปันให้ทานผู้อื่นได้ตามอัธยาศัยของตน เช่น การแบ่งปันอาหารให้เพื่อน แบ่งปันเครื่องเขียนให้เพื่อน เป็นต้น คุณธรรมข้อนี้จะช่วยให้ไม่เป็นคนละโมภ ไม่เห็นแก่ตัว เราควรคำนึงอยู่เสมอว่า ทรัพย์สินสิ่งของที่เรานำมาได้ มิใช่สิ่งจีรังยั่งยืน เมื่อเราสิ้นชีวิตไปแล้วก็ไม่สามารถจะนำติดตัวเอาไปได้

3.2 ปิยวาจา ได้แก่ การพูดคำสุภาพ อ่อนหวาน เพื่อให้เกิดความสมานสามัคคี ปิยวาจา ทำได้ง่าย เพราะวาจานั้นมีในตัวเรา เพียงเรามีสติ มีเมตตาในใจก็สามารถพูดออกมาได้ คำพูด มีอยู่ 2 ประเภท ได้แก่ (1) คำพูดที่พูดออกไปแล้วคนฟังเกลียด เช่น คำหยาบ คำด่า คำประชด คำกระทบกระเทียบ คำแดกดัน คำสบถ เป็นต้น คำพูดเหล่านี้เรียกว่า "อัปปิยวาจา" (2) คำพูดที่พูดออกไปแล้วทำให้คนฟังรัก เช่น คำอ่อนหวาน คำชมเชยจากใจจริง คำพูดที่ชวนให้เกิดความสมัครสมานไมตรี เป็นต้น

3.3 อรรถจริยา หมายถึง การบำเพ็ญประโยชน์ช่วยเหลือกันและกันในวงแคบ และบำเพ็ญสาธารณประโยชน์ในวงกว้าง หลักธรรมข้อนี้มุ่งสอนให้คนพัฒนาตน 2 ด้าน คือ การทำตนให้เป็นประโยชน์ และทำในสิ่งที่เป็นประโยชน์ การทำตนให้เป็นประโยชน์ หมายถึง ทำตนให้มีคุณค่าในสังคมที่ตนอาศัยอยู่ อย่างคำพังเพยที่ว่า "อยู่บ้านท่านอย่างนิงดูตาย บ้นวับันควาย ให้ลูกท่านเล่น" หรือ "อยู่ก็ให้เขาไว้ใจไปก็ให้เขาคิดถึง" คนที่ไม่นิงดูตายมีอะไรพอจะช่วยเหลือคนอื่น และสังคมได้ก็เอาใจใส่ชวนช่วยช่วยเหลือตามสติกำลัง ทางพระพุทธศาสนาเรียกว่า "คนทำหมู่คณะ ไห้ดังงาม" อยู่ที่ไหนก็สร้างความสำเร็จที่นั่น วิธีทำตนให้เป็นประโยชน์และทำสิ่งที่เป็นประโยชน์ อาจทำได้หลายวิธี เช่น การตั้งใจศึกษาเล่าเรียน ฝึกฝนอบรมตนให้เป็นคนเจริญด้วยความรู้ ความสามารถ เป็นบุตรที่ดีของบิดามารดา เป็นศิษย์ที่ดีของครูอาจารย์เป็นนักเรียนที่ดี ของสถานศึกษา เป็นพลเมืองที่ดีของประเทศชาติ ตลอดจนเป็นศาสนิกชนที่ดีของพระพุทธศาสนา

3.4 สมานัตตตา การวางตนเสมอต้นเสมอปลาย หมายถึง การวางตนได้เหมาะสม มีความหมาย 2 ประการ คือ (1) วางตนได้เหมาะสมกับฐานะที่ตนมีอยู่ในสังคม เช่น เป็นหัวหน้าครอบครัว เป็นบิดามารดา เป็นครูอาจารย์ เป็นเพื่อนบ้าน เป็นต้น ตนอยู่ในฐานะอะไรก็วางตน ให้เหมาะสมกับฐานะที่เป็นอยู่ และทำได้อย่างเสมอต้นเสมอปลาย (2) ปฏิบัติตนอย่างสม่ำเสมอต่อคนทั้งหลาย ให้ความเสมอภาค ไม่เอารัดเอาเปรียบผู้อื่น เสมอในสุขและทุกข์ คือ ร่วมสุขร่วมทุกข์ ร่วมรับรู้ปัญหา และร่วมแก้ปัญหาเพื่อประโยชน์ของสังคม

สรุปคุณธรรมข้อนี้จะช่วยให้เราเป็นคนมีจิตใจหนักแน่นไม่โลเล รวมทั้งยังเป็นการสร้างความนิยม และไว้วางใจให้แก่ผู้อื่นอีกด้วยและเกิดประโยชน์ต่อผู้ปฏิบัติ ช่วยให้บุคคลดำรงตนอยู่ได้ในสังคมด้วยความสุข เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวน้ำใจ สมานไมตรีระหว่างกัน เป็นเครื่องส่งเสริมความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ให้มีความเคารพนับถือกันตามสมควรแก่ฐานะ เป็นเครื่องประสานองค์ประกอบต่างๆ ของสังคมให้คงอยู่และดำเนินไปได้ด้วยดี และช่วยส่งเสริมศีลธรรมและป้องกันความประพฤติเสื่อมเสียในสังคม

หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

1. ความหมายของเศรษฐกิจพอเพียง

เศรษฐกิจพอเพียงเป็นปรัชญาที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริชี้แนะแนวทางดำเนินชีวิตแก่พสกนิกรชาวไทยในทุกระดับ ตั้งแต่ระดับบุคคล ชุมชน จนถึงระดับรัฐ มานานกว่า 30 ปี ให้ดำเนินชีวิตไปทางสายกลางนับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2516 เป็นต้นมา แต่ในขณะนั้นยังไม่มีผู้ใดตระหนักและให้ความสำคัญ เนื่องจากขัดแย้งกับแนวทางการพัฒนาประเทศที่มุ่งเน้นการพัฒนาเศรษฐกิจให้ขยายตัวอย่างรวดเร็ว จนกระทั่งการเกิดวิกฤติการณ์ทางเศรษฐกิจ ในปี 2540

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระราชทานแนวคิดเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง อีกครั้ง เพื่อเป็นแนวทางแก้ปัญหาและให้สามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงและยั่งยืนภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ดังมีกระแสพระราชดำรัส ดังนี้

“การจะเป็นเช่นนั้นไม่สำคัญ สำคัญอยู่ที่เรามีเศรษฐกิจแบบพอมีพอกิน แบบพอมีพอกินนั้น หมายความว่าอุ้มชูตัวเองได้ ให้มีพอเพียงกับตัวเอง อันนี้ก็เคยบอกว่า ความพอเพียงนี้ไม่ได้หมายความว่า ทุกครอบครัวจะต้องผลิตอาหารของตัว จะต้องทอผ้าใส่เอง อย่างนั้นมันมากเกินไป แต่ว่าในหมู่บ้านหรือในอำเภอจะต้องมีความพอเพียงพอสมควร บางสิ่งบางอย่างที่ผลิตได้มากกว่าความต้องการ ก็ขายได้ แต่ขายในที่ไม่ห่างไกลเท่าไร ไม่ต้องเสียค่าขนส่งมากนัก” (พระราชดำรัสพระราชทานแก่คณะบุคคลต่างๆ ที่เข้าเฝ้าฯ ถวายชัยมงคลเนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา 4 ธันวาคม 2540, 2541, หน้า 47) “.....คำว่าพอก็เพียงพอ เพียงนี้ก็พอดังนั้นเอง คนเราถ้าพอ ในความต้องการ ก็มีความโลภน้อย เมื่อมีความโลภน้อย ก็เบียดเบียนคนอื่นน้อย ถ้าทุกประเทศ มีความคิด อันนี้ไม่ใช่เศรษฐกิจ มีความคิดว่าทำอะไรต้องพอเพียง หมายความว่าพอประมาณ ไม่สุดโต่ง ไม่โลภอย่างมาก คนเราก็อยู่เป็นสุข พอเพียงนี้อาจจะมีมาก อาจจะมีของหรูหราก็ได้ แต่ว่าต้องไม่เบียดเบียนคนอื่น ต้องให้พอประมาณตามอัตภาพ พูดจาก็พอเพียง ทำอะไรก็พอเพียง ปฏิบัติตนก็พอเพียง” (พระราชดำรัสพระราชทานแก่คณะบุคคลต่างๆ ที่เข้าเฝ้าฯ ถวายชัยมงคลเนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา 4 ธันวาคม 2541 อ้างอิงใน สำนักพระราชเลขาธิการ, 2542) และ “ฉะนั้น เศรษฐกิจพอเพียงนี้ ก็มีเป็นขั้นๆ แต่จะบอกว่า เศรษฐกิจพอเพียงนี้ให้พอเพียงเฉพาะตัวเองร้อยเปอร์เซ็นต์นี้เป็นสิ่งที่ทำไม่ได้ จะต้องมีการแลกเปลี่ยน ต้องมีการช่วยกัน..... พอเพียงในทฤษฎีหลวงนี้ คือ ให้สามารถดำรงงานได้” (พระราชดำรัสพระราชทานแก่คณะบุคคลต่างๆ ที่เข้าเฝ้าฯ ถวายชัยมงคลเนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา 23 ธันวาคม 2542, 2544 , หน้า 25)

จากกระแสพระราชดำรัสที่เกี่ยวกับแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในวโรกาสต่างๆ ดังกล่าวได้มีผู้ใกล้ชิดได้เบื้องยุคลบาท นักวิชาการในหลายแขนง นักคิด รวมถึงหน่วยงานต่างๆ ได้มีการตีความและให้คำนิยามเศรษฐกิจพอเพียง เพราะแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงเป็นปรัชญาที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้กับบุคคล สังคม ได้เป็นอย่างดี ดังคำนิยามต่อไปนี้

สุเมธ ตันติเวชกุล (2541, หน้า 6) ได้ให้ความหมายของเศรษฐกิจพอเพียง หมายถึง ความสามารถของชุมชน เมือง รัฐ ประเทศ หรือ ภูมิภาคหนึ่งๆ ในการผลิตสินค้าและบริการทุกชนิดเพื่อเลี้ยงสังคมนั้นๆ ได้โดยไม่ต้องพึ่งพาปัจจัยต่างๆ ที่เราไม่ได้เป็นเจ้าของ ส่วนเศรษฐกิจพอเพียงในระดับบุคคลนั้น คือ ความสามารถในการดำรงชีวิตได้อย่างไม่เดือดร้อน ความเป็นอยู่อย่าง

ประมาณตน ตามฐานะ ตามอัธยาศัย และที่สำคัญไม่หลงไหลไปตามกระแสของวัตถุนิยม มีอิสรภาพ ไม่พันธนาการอยู่กับสิ่งใด

ประเวศ วะสี (2542, หน้า 4-5) ได้ให้ความหมายของ เศรษฐกิจพอเพียงไว้ว่า หมายถึง พอเพียงในอย่างน้อย 7 ประการ ด้วยกัน คือ

1. พอเพียงสำหรับทุกคน ทุกครอบครัว ไม่ใช่เศรษฐกิจแบบทอดทิ้งกัน
2. จิตใจพอเพียง ทำให้รักและเอื้ออาทรคนอื่นได้ คนที่ไม่พอจะรักคนอื่นไม่เป็นและทำลายมาก
3. สิ่งแวดล้อมพอเพียง การอนุรักษ์และเพิ่มพูนสิ่งแวดล้อม ทำให้ยังชีพและทำมาหากินได้
4. ชุมชนเข้มแข็งพอเพียง การรวมตัวกันเป็นชุมชนที่เข้มแข็ง จะทำให้สามารถแก้ปัญหาต่างๆ ได้
5. ปัญหาพอเพียง มีการเรียนรู้ร่วมกันในการปฏิบัติและปรับตัวได้อย่างต่อเนื่อง
6. อยู่บนพื้นฐานวัฒนธรรมพอเพียง วัฒนธรรม หมายถึงวิถีชีวิตของกลุ่มชน ที่สัมพันธ์อยู่กับสิ่งแวดล้อมที่หลากหลาย ดังนั้น เศรษฐกิจจึงควรสัมพันธ์และเติบโตขึ้นจากรากฐานทางวัฒนธรรมจึงจะมั่นคง

7. มีความมั่นคงพอเพียง ไม่ใช่ชั่วคราวชั่วคราวหรือกะทันหัน

นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2544, หน้า 3-17) ได้ให้ความหมาย เศรษฐกิจพอเพียง สรุปได้ว่า เศรษฐกิจพอเพียง หมายถึง วัฒนธรรมหรือระบบความสัมพันธ์ทางสังคม โดยมีเป้าหมายคือ ความมั่นคงในปัจจัย 4 และความยั่งยืนของระบบนิเวศและวิถีชีวิต ประกอบด้วยหลัก 4 ประการ คือ

1. อุดมการณ์ คือ การสร้างความตระหนักในคุณค่าความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์และมนุษย์กับธรรมชาติ ด้วยการให้ความช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เน้นหลักความเสมอภาคและไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม
2. โลกทัศน์ คือ การมองโลกในลักษณะที่เป็นการพัฒนาที่ยั่งยืนและสามารถพึ่งพาตนเองได้
3. ความสัมพันธ์ทางสังคม คือ ความสัมพันธ์ของชุมชนแบบดั้งเดิม ในลักษณะของระบบเครือญาติและระบบอุปถัมภ์ โดยสามารถติดต่อสัมพันธ์กันได้โดยตรง
4. ค่านิยม คือ ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ความไว้วางใจ การให้ความเคารพต่อส่วนรวม

2. หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเป็นปรัชญาที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริ เพื่อให้เป็นแนวทางสำหรับการดำเนินชีวิตของพลนิกรชาวไทย ที่ตั้งอยู่บนทางสายกลาง คือ ความพอดี ไม่มาก และไม่น้อยจนเกินไป ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงจึงเป็นทั้งแนวคิดและหลักปฏิบัติที่มุ่งสู่การใช้ชีวิตอย่างมีความสุข มีคุณภาพ และการพัฒนาอย่างยั่งยืน ซึ่งถือเป็นพื้นฐานสำคัญของการพัฒนาประเทศ เพราะเป็นรากฐานวิถีชีวิตดั้งเดิมของสังคมไทย ดังพระราชดำรัส “เศรษฐกิจพอเพียงเป็นเสมือนรากฐานของชีวิต รากฐานความมั่นคงของแผ่นดิน เปรียบเสมือนเสาเข็มที่ถูกตอกรองรับบ้านเรือนตัวอาคารไว้นั่นเอง สิ่งก่อสร้างจะมั่นคงอยู่ได้ก็อยู่ที่เสาเข็ม แต่คนส่วนมากมองเห็นเสาเข็มและลืมเสาเข็มไปเสียด้วยซ้ำ” (วารสารชัยพัฒนา, 2542, หน้า 12)

หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงจากกระแสพระราชดำรัส สำนักงานคณะกรรมการเศรษฐกิจพอเพียงและสังคมแห่งชาติ ได้กำหนดถึงคุณลักษณะ 3 ประการ ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้ (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2549, หน้า 15-16)

1. ความพอประมาณ หมายถึง ความพอดีที่ไม่น้อยเกินไปและไม่มากเกินไป โดยไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น
2. ความมีเหตุผล หมายถึง การตัดสินใจเกี่ยวกับระดับความพอเพียงนั้น จะต้องเป็นไปอย่างมีเหตุผล โดยพิจารณาจากเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนคำนึงถึงผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้น จากการกระทำนั้นๆ อย่างรอบคอบ
3. การมีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี หมายถึง การเตรียมตัวให้พร้อมรับผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงด้านต่างๆ ที่จะเกิดขึ้น โดยคำนึงถึงความเป็นไปได้ของสถานการณ์ต่างๆ ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคตทั้งใกล้และไกล

ทั้งนี้จะต้องประกอบด้วยเงื่อนไขสำคัญ 2 ประการ คือ ความรู้และคุณธรรม เพื่อใช้ในการตัดสินใจและการดำเนินกิจกรรมต่างๆ กล่าวคือ

1. เงื่อนไขความรู้ ประกอบด้วย ความรอบรู้เกี่ยวกับวิชาการต่างๆ ที่เกี่ยวข้องอย่างรอบด้าน ความรอบคอบที่จะนำความรู้เหล่านั้นมาพิจารณาให้เชื่อมโยงกันเพื่อประกอบการวางแผนและความระมัดระวังในขั้นปฏิบัติ
2. เงื่อนไขคุณธรรมที่จะต้องเสริมสร้าง ประกอบด้วยมีความตระหนักในคุณธรรม เช่น มีความซื่อสัตย์สุจริต ความอดทน ความเพียร ใช้สติปัญญาในการดำเนินชีวิต ไม่โลภ และไม่ตระหนี่

ภาพ 8 หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

ที่มา: ปริญญ์ พิบูลสรวุฑ, 2550.

จากปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง อภิชาติ พันธ์เสน (2550, หน้า 8-9) ได้วิเคราะห์ความเชื่อมโยง ของคุณลักษณะและเงื่อนไขของหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไว้ดังนี้ ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเป็นทั้งวิถีคิดที่จะนำชีวิตไปสู่การมีชีวิตที่มีความสุขขั้นน้อยหรืออีกนัยคือชีวิตที่มีความสุขเพิ่มขึ้น และเป็นทั้งวิธีการปฏิบัติตน การดำเนินชีวิตอย่างมีดุลยภาพ และการพัฒนาที่ยั่งยืน กล่าวคือ การมี ภูมิคุ้มกันที่ดีจะช่วยให้กิจการสามารถดำรงอยู่ได้ในลักษณะที่ไม่เสี่ยงมากจนเกินไป ทำให้ไม่ได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นที่ไม่อาจคาดเดาล่วงหน้าได้ หรือ

4. ไม่หยุดนิ่งที่จะหาทางให้ชีวิตหลุดพ้นจากความทุกข์ยากลำบากครั้งนี้ โดยต้องชวนขยายใส่หาความรู้ให้เกิดมีรายได้เพิ่มพูนจนถึงขั้นพอเพียงเป็นเป้าหมายสำคัญ

5. ปฏิบัติตนในแนวทางที่ดี ลดละสิ่งชั่วให้หมดสิ้นไป ทั้งนี้ด้วยสังคมไทยที่ล่มสลายลงในครั้งนี้ เพราะยังมีบุคคลจำนวนมิใช่น้อยที่ดำเนินการโดยปราศจากละอายแผ่นดิน

อภิชัย พันธเสน (2550, หน้า 4-7) ได้เสนอถึงการกระทำหรือการแสดงออกตามปรัชญา เศรษฐกิจพอเพียงไว้ 12 ประการ ซึ่งสามารถจะวิเคราะห์ได้ว่า การปฏิบัติตามตามปรัชญา เศรษฐกิจพอเพียงครอบคลุมในด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคม และด้านวัฒนธรรม และอภิชัยยังได้เสนออีก 2 ประการที่ครอบคลุมให้เห็นถึงการกระทำที่แสดงถึงคุณลักษณะที่เกี่ยวข้องกับความพอเพียง คือ ความมีเหตุผลและการมีสติสัมปชัญญะ หรือการใช้สติปัญญาในการดำเนินชีวิต ดังรายละเอียดดังนี้

1. ความพอประมาณ หมายถึง การรู้จักความพอดี พอประมาณในการดำรงชีวิต ไม่ให้หลงใหลไปตามกระแสของวัตถุนิยมหรือยึดติดพันนาการอยู่กับสิ่งใด คือ สามารถสร้างความพอใจหรือภาคภูมิใจในสิ่งที่ตนเองมีอยู่ เป็นอยู่ได้โดยไม่โลภหรือชวนขยายให้ได้มา ในทางทุจริตหรือประพฤติมิชอบ พร้อมทั้งสามารถใส่หาความรู้อยู่ตลอดเวลา เพื่อพัฒนาแก้ไขปรับปรุงให้ดียิ่งขึ้นตามศักยภาพของตนเองที่มีอยู่

2. ความมีเหตุผล หมายถึง ความสามารถในการใช้ปัญญาคิดใคร่ครวญและไตร่ตรองอย่างรอบคอบ เพื่อค้นหาสาเหตุหรือต้นตอของปัญหาว่ามาจากสิ่งใดหรือทำความเข้าใจกับสิ่งนั้นๆ อย่างละเอียด โดยไม่หลงเชื่อมง่าย ด้วยว่าเป็นเพียงการรับฟังหรือทำตามกันมา แต่ต้องรู้จักพิสูจน์ให้เป็นที่ประจักษ์ด้วยเหตุผลได้โดยไม่ผูกพันยึดติดกับตนเองหรือผลประโยชน์ของผู้ใด แต่อยู่บนหลักของทางสายกลาง ที่ต้องอาศัยการพิจารณาเหตุปัจจัยแวดล้อมที่เกี่ยวข้องอย่างรอบด้าน ตลอดจนคำนึงถึงผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากการกระทำนั้นๆ ว่าจะก่อให้เกิดผลดีหรือผลเสียต่อตนเอง ผู้อื่นและสังคมอย่างไร

3. ความประหยัด หมายถึง การดำเนินชีวิตหรือวิถีชีวิตของคนไทยให้อยู่อย่างพอประมาณและการรู้จักมีเหตุผล เดินอยู่บนทางสายกลาง มีความพอดีและพอเพียงในตนเอง ครอบครัวและชุมชน โดยไม่ต้องพึ่งพาปัจจัยภายนอกต่างๆ ที่เราไม่ได้เป็นเจ้าของ สิ่งสำคัญคือต้องรู้จักการพึ่งพาตนเองโดยไม่ทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน และรู้จักนำปัจจัยพื้นฐานมาใช้ในการดำเนินชีวิตอย่างมีความสุขความสบาย และพอเพียงกับตนเอง สามารถตัดพ้อค่าใช้จ่ายในทุกด้าน เพื่อลดละความฟุ่มเฟือยในการดำรงชีวิตอย่างจริงจัง

4. ความซื่อสัตย์สุจริตต่อตนเอง ครอบครัวและสังคม หมายถึง การประพฤติปฏิบัติทางกาย วาจา ใจ ให้ตั้งมั่นอยู่ในความดี ความรับผิดชอบและความจริงใจที่มีต่อตนเอง ครอบครัว และผู้อื่น (ครองตน ครองเรือน ครองงาน) ไม่คิดหลอกลวง คดโกงฉ้อฉลหรือกลับกลอก ผิดสัจจะ คำมั่นสัญญาที่จะทำให้เบี่ยงเบนไปจากเป้าหมายความดีหรือความถูกต้อง รวมไปถึงความรับผิดชอบต่อสิทธิหน้าที่และเคารพในกฎกติกาของสังคม ตลอดจนปฏิบัติหน้าที่การงานด้วยความสุจริตและตั้งใจจริง เพื่อทำหน้าที่ของตนให้สำเร็จลุล่วงอย่างระมัดระวัง รอบคอบ และตรงไปตรงมา มีความโปร่งใส ไม่แสวงหาประโยชน์ในทางมิชอบให้แก่ตนเองและพวกพ้อง ซึ่งจะเป็นการทำลายชื่อเสียง ความน่าเชื่อถือและความไว้วางใจที่มีต่อตนเองตลอดไปได้

5. ความมีระเบียบวินัย หมายถึง การควบคุม การประพฤติปฏิบัติให้เหมาะสม โดยใช้สติปัญญากำกับ รู้ตัวและบังคับควบคุมตนเองให้เคารพกฎกติกา ระเบียบข้อบังคับหรือมารยาททางสังคมและกฎหมาย ศีลธรรมอย่างเคร่งครัด

6. การมีสติสัมปชัญญะหรือการใช้สติปัญญาในการดำเนินชีวิต หมายถึง การรู้จัก ใช้สติปัญญามากำกับและควบคุมตนเองให้มีความตื่นตัวรู้ตัวอยู่เสมอตลอดเวลาว่า กำลังคิดและทำอะไร เพื่ออะไร เพื่อใคร และจะนำไปสู่ผลดีหรือผลเสียอย่างไร โดยสามารถครองสติให้ดำรงมั่นระมัดระวังและรอบคอบ คือ สามารถเป็นผู้ตระหนักรู้เท่าทันถึงข้อดีข้อเสียของตนเอง ไม่ปล่อยไปตามอารมณ์หรือตามอำเภอใจ และกล้าปฏิเสธสิ่งไม่ดีหรือไม่ถูกต้อง เพื่อไม่ให้สร้างความเสียหายต่อตนเองและผู้อื่นส่วนรวม

7. ความอดทนและความเพียร หมายถึง การกระทำการงานทุกอย่างด้วยความตั้งใจ และมุ่งมั่นเพียรพยายามอย่างเข้มแข็ง โดยไม่ย่อท้อต่อปัญหาและอุปสรรคทั้งปวง เพื่อให้งาน ที่ทำบรรลุผลสำเร็จและได้รับผลดีสูงสุด ซึ่งทั้งนี้จะต้องอาศัยความอดทนอดกลั้นและรู้จักยับยั้งใจ หรือข่มใจอย่างยิ่งยวด เมื่อต้องเผชิญกับปัญหาและเหตุการณ์เข้าวนที่อาจทำให้ล้มเลิกความเพียร และบั่นทอนจิตใจให้อ่อนแอลง จนถูกครอบงำหรือถลำลึกลงไปในความชั่วหรือความทุจริตในที่สุด แต่หากมีความหนักแน่นบังคับจิตใจให้สามารถยืนหยัดต่อสู้อย่างเข้มแข็งโดยไม่หวั่นไหวหรือหวั่นรอรับโชคชะตา ก็ย่อมรับผลแห่งความสำเร็จและความสุขที่ยั่งยืน

8. ความกตัญญูรู้คุณ หมายถึง การปลูกฝังอบรมคุณธรรม จริยธรรม ให้ปฏิบัติตนตามวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณีที่ดั่งาม รวมถึงการส่งเสริมพระศาสนา เพื่อร่วมกันหล่อหลอมให้สมาชิกในสังคมได้รู้จักตนเอง เกิดสำนึกในหน้าที่และความรับผิดชอบต่อตนเอง ครอบครัว สังคม และประเทศชาติ แม้ต้องเผชิญกับปัญหาหรืออุปสรรคก็สามารถมีกำลังใจต่อสู้หรือแรงงูใจในการทำมาความดี เพื่อให้ชีวิตมีคุณค่าและมีความหมายได้โดยพิจารณาจากตัวอย่างของบุคคลต้นแบบที่ดี

9. ความไม่ประมาท หมายถึง การดำเนินชีวิตให้ตั้งมั่นอยู่ในความดีและความไม่ประมาท โดยประพฤติปฏิบัติตนให้อยู่ในความถูกต้องดีงามตามหลักคำสอนทางศาสนา วัฒนธรรม เพื่อไม่ให้ก้าวล่วงพ้นไปสู่การกระทำความชั่ว รวมถึงการประพฤติปฏิบัติตนในทางที่เหมาะสม เพื่อป้องกันหรือระมัดระวังไม่ให้เกิดความทุกข์หรือความเดือดร้อน ทั้งต่อชีวิตและทรัพย์สิน หรือสร้างความเสื่อมเสีย ทำลายศาสนาและวัฒนธรรมได้ และที่สำคัญดังสามารถสะท้อนจาก

9.1 การธำรงรักษาวัฒนธรรมความเป็นไทยด้วยการประพฤติปฏิบัติตามค่านิยม วัฒนธรรม ความเชื่อ คำสอนทางศาสนาอย่างเหมาะสม

9.2 พฤติกรรมเลียง (การเสพลั้งที่เป็นอันตรายต่อร่างกายในรูปแบบต่างๆ เช่น การดื่มสุรา การสูบบุหรี่)

9.3 การแสดงออกซึ่งพฤติกรรมที่สร้างสรรค์ได้แก่ การเข้าร่วมและประกอบกิจทางวัฒนธรรมและศาสนา

10. ความเสียสละ หมายถึง การรู้จักเสียสละ ลดละความเห็นแก่ตัวหรือความโลภตระหนี่ ด้วยการแบ่งปันให้กับผู้สมควรให้ในรูปแบบต่างๆ ทั้งทางร่างกาย กำลังทรัพย์ กำลังปัญญา

11. ความสามัคคี หมายถึง การคำนึงถึงเรื่องของความรักและความเมตตาระหว่างเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน ประชาชนทุกคนต้องยึดหลักความสามัคคีและการประสาน ความเข้าใจอันดีต่อกัน เพื่อประโยชน์สูงสุดร่วมกันของสาธารณชน โดยต้องอาศัยการทำงานที่พึงพาอาศัยซึ่งกันและกันอย่างกว้างขวาง ซึ่งจะนำไปสู่เป้าหมายสูงสุดของการพัฒนาประเทศ คือ ความสงบสุข ของสังคม (Gross National Happiness: GNH) ได้อย่างยั่งยืน

12. ความรับผิดชอบต่อสังคม หมายถึง การมีจิตสำนึกหรือการตระหนัก ต่อบทบาทหน้าที่ในการเป็นสมาชิกที่ดีของสังคม ด้วยการประพฤติปฏิบัติตนตามกฎหมาย กติกา จารีต ประเพณี กฎหมายของสังคม พร้อมทั้งคำนึงถึงผลจากการกระทำของตนเอง ที่มีผลกระทบต่อสังคม เพื่ออยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข ไม่เบียดเบียนซึ่งกันและกัน ตลอดจนร่วมกันพัฒนาสร้างสรรค์สังคมให้น่าอยู่และมีคุณภาพชีวิตที่ดีอย่างยั่งยืน

การปฏิบัติตนตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ที่ผู้ทรงคุณวุฒิและหน่วยงานต่างๆ ได้อธิบายไว้ข้างต้น มีความสอดคล้องกับหลักปฏิบัติ 4 ประการของคณะกรรมการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง กล่าวคือ (ปริยานุช พินุลสราวุธ, 2549, หน้า 230-234)

1. สมดุลทางด้านเศรษฐกิจ หมายถึง การดำรงชีวิตให้รายได้สมดุลกับรายจ่าย รวมทั้งต้องมีการออมและการประกัน

2. สมดุลทางด้านสังคม หมายถึง การนำหลักคุณธรรมมาเป็นกรอบในการดำรงชีวิต ได้แก่ มีความเพียร ใช้สติปัญญาและความรอบคอบ การไม่เห็นแก่ตัว ความรู้รักสามัคคี ไม่เอาเปรียบ เอาเปรียบ ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน แบ่งปันทั้งกำลังทรัพย์ กำลังกาย กำลังใจ และกำลังความรู้

3. สมดุลด้านสิ่งแวดล้อม หมายถึง การจัดการทรัพยากรทางธรรมชาติ ให้สามารถใช้ประโยชน์ได้อย่างยั่งยืน รักษาสมดุลสิ่งแวดล้อม เห็นความจำเป็นของการอยู่ร่วมกันกับระบบนิเวศวิทยาอย่างสมดุล

4. สมดุลด้านวัฒนธรรม หมายถึง การเห็นคุณค่าและภาคภูมิใจในความเป็นไทย วัฒนธรรมอันดีงามของชาติ คิดถึงบุญคุณของแผ่นดิน ตลอดจนรู้จักแยกแยะและเลือกรับวัฒนธรรมจากภายนอกมาประยุกต์ใช้ได้อย่างเหมาะสม

การปฏิบัติตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงดังกล่าวข้างต้น สามารถสรุปได้เป็น 4 ด้าน ดังต่อไปนี้

1. ด้านเศรษฐกิจ หมายถึง การรู้จักความพอดี พอประมาณ มีเหตุผลในการดำเนินชีวิต และไม่สร้างความสะดวกสบายให้แก่ผู้อื่น โดยยึดหลักของความประหยัด ดำรงชีวิตให้รายได้สมดุล กับรายจ่าย ลดลงสิ่งฟุ่มเฟือย เลือกใช้สิ่งของโดยคำนึงถึงประโยชน์และความจำเป็นไม่ยึดติด กับกระแสบริโภคนิยมหรือวัตถุนิยม รู้จักการออมและสร้างหลักประกันให้แก่ชีวิต รวมทั้งรู้จักพึ่งพาตนเองจากปัจจัยที่มีอยู่ภายในตนเอง ครอบครัว และชุมชน มากกว่าจะพึ่งพาจากปัจจัยภายนอก

2. ด้านสังคม หมายถึง การประพฤติปฏิบัติตนตามหลักคำสอนของศาสนา โดยใช้สติและปัญญาเป็นเครื่องกำกับ ให้ดำเนินชีวิตในแนวทางที่ถูกต้อง อันประกอบด้วย ความซื่อสัตย์ สุจริต รู้รักสามัคคี เสียสละ การช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ทั้งกำลังกาย กำลังใจ กำลังทรัพย์ และกำลังปัญญา ไม่แสวงสิ่งเสพติดให้โทษและอบายมุข มีความอดทนและความเพียร ทำงานด้วยความตั้งใจ เต็มกำลัง ความสามารถ มีความพยายามไม่ย่อท้อต่ออุปสรรคและปัญหาทั้งปวง เพื่อให้งานสำเร็จ ลุล่วง และได้รับผลสำเร็จสูงสุด ตลอดจนชวนหาความรู้เพิ่มเติม เรียนรู้และพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง

3. ด้านสิ่งแวดล้อม หมายถึง การใช้ทรัพยากรและพลังงานอย่างประหยัด สามารถจัดการทรัพยากรธรรมชาติให้ใช้ประโยชน์ได้อย่างยั่งยืน รักษาสมดุลสิ่งแวดล้อม เห็นความจำเป็นของการอยู่ร่วมกันกับระบบนิเวศวิทยาอย่างสมดุล

4. ด้านวัฒนธรรม หมายถึง การธำรงรักษาวัฒนธรรมไทยด้วยการประพฤติปฏิบัติ ตามค่านิยม วัฒนธรรม ความเชื่อ คำสอนของศาสนาอย่างเหมาะสม ด้วยการปฏิบัติตาม

ชนบธรรมเนียมประเพณีที่ดั้งเดิม เห็นคุณค่าและภาคภูมิใจในความเป็นไทย และวัฒนธรรม อันดีงามของชาติ เข้าร่วมกิจกรรมทางศาสนา และวัฒนธรรมอย่างสม่ำเสมอ รวมทั้งปฏิบัติตามกฎระเบียบข้อบังคับหรือมารยาททางสังคม กฎหมาย และศีลธรรมอย่างเคร่งครัด ตลอดจนรู้จักแยกแยะและเลือกรับวัฒนธรรมจากภายนอกมาประยุกต์ใช้ได้อย่างเหมาะสม

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมของชุมชน

นำชัย ทนุผล (2529, หน้า 22) ได้เสนอวิธีการก่อให้เกิดการมีส่วนร่วมของประชาชน ดังนี้คือ

1. รัฐบาลจะต้องเสริมสร้างบรรยากาศทางการเมืองที่เอื้ออำนวยต่อการส่งเสริมบทบาทของประชาชนในการพัฒนาประเทศ ระบบราชการจะต้องมีการยืดหยุ่นพอสมควร ในการเปิดโอกาสให้เข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจ
2. สร้างความรู้สึกสำนึกในชุมชน เพื่อให้เกิดภาวะห่วงใยที่จะกระทำการ อย่างใดอย่างหนึ่งของคนในชุมชน โดยอาศัยกระบวนการสื่อสารในลักษณะการพูด การเขียน หรือทำแบบอย่างให้ดู โดยมีการสร้างแบบจำลองที่เหมาะสมเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชน ในชนบท
3. ใช้ประสบการณ์ที่เป็นความสำเร็จเป็นเครื่องจูงใจหรือสร้างความเชื่อมั่นให้กับบุคคลในการเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนา
4. สร้างศรัทธาหรือความน่าเชื่อถือที่มีต่อผู้เป็นผู้นำ ในการสร้างความร่วมมือร่วมกันทำงาน ซึ่งอาจทำได้โดยการทำความคุ้นเคยกับชาวบ้าน รัฐบาลชนบธรรมเนียมประเพณีนิยมของชาวบ้าน ช่วยงานของพวกเขาเท่าที่จะทำได้ และจะต้องมีทัศนคติที่ถูกต้องต่อคนในชุมชน
5. มีการสร้างกลุ่มในชุมชน โดยเน้นพวกเกษตรกรรายย่อยหรือพวกที่มีระบบเศรษฐกิจต่ำเพื่อให้เกิดผลประโยชน์ด้านเศรษฐกิจแก่สมาชิกและสนองความต้องการของกลุ่ม ในการดำเนินงานของกลุ่มนี้ จำเป็นต้องมีการดำเนินการอย่างมีระบบ โดยเน้นถึงการดำเนินการร่วมกันอย่างมีประสิทธิภาพ ทั้งในการวางแผนและการตัดสินใจ
6. มีการให้การศึกษาแก่สมาชิกของกลุ่ม เพื่อให้เกิดความเชื่อมั่นในการทำงานร่วมกันและมีการยอมรับสิ่งใหม่ไปปฏิบัติ
7. มีการเสริมสร้างการใช้ทรัพยากรในท้องถิ่นให้เกิดประโยชน์ ทรัพยากรในที่นี้หมายถึง ทรัพยากรทางกายภาพ ซึ่งนักพัฒนาจำเป็นต้องแสวงหาทรัพยากรเหล่านี้มาใช้อย่างมีประสิทธิภาพ เช่น บุคคลที่มีความรู้ในชุมชน บุคคลที่มีลักษณะการเป็นผู้นำ หรือผู้ที่มีความสามารถ

เด่นๆ แต่แอบแฝงอยู่ในกลุ่มย่อย ควรจะให้ความสำคัญในการดึงเข้ามามีบทบาทในการร่วมแสดงความคิดเห็นและร่วมปฏิบัติ

8. เปิดโอกาสให้ทุกคนในชุมชนมีการลงมือปฏิบัติงานร่วมกัน เพื่อให้เห็นผล ที่จะเกิดขึ้น ซึ่งจะทำให้บุคคลมีความเข้าใจและมีกำลังใจในการเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาต่อไป

สรุปวรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องนี้แยกออกได้เป็นแหล่งน้ำของชุมชนและป่าชุมชนภาคเหนือ ซึ่งจะปรากฏการมีส่วนร่วม การพึ่งพาอาศัยระหว่างกันเกิดการเรียนรู้การอนุรักษ์ ป่าและอนุรักษ์แหล่งน้ำ การตั้งคณะกรรมการป่าชุมชน การออกกฎระเบียบ การจัดการป่า การใช้ประโยชน์ การรับข่าวสารมีความพร้อมสูงในการมีส่วนร่วมเพื่อแก้ไขปัญหาซึ่งสามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้กับงานวิจัยการพัฒนาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำ ในครั้งนี้ได้

สุรินทร์ สุริยวงศ์ (2538, หน้า 137) ได้ศึกษาวิจัยเรื่องการมีส่วนร่วมของชาวบ้าน ในการอนุรักษ์ป่าชุมชนบ้านทุ่งยาว อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน พบว่า ชาวบ้านมีทัศนคติที่ดี ต่อการอนุรักษ์ต่อชุมชนโดยเข้าใจว่าป่าชุมชนมีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตประจำวันเป็นศูนย์กลาง ของการผลิตมีชาวบ้านเป็นเจ้าของเป็นผู้จัดการ และมีประโยชน์ทั้งทางตรงและทางอ้อม ส่วนใหญ่ไม่มีส่วนร่วม ในกิจกรรมอนุรักษ์ป่าชุมชน หากแต่จะมอบให้เป็นหน้าที่ของคณะกรรมการหรือ ผู้นำหมู่บ้านในการพิจารณากิจกรรมต่างๆ แล้วนำมาแจ้งให้ที่ประชุมของหมู่บ้านทราบและ ให้คำรับรอง มีการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนในระดับน้อย นอกจากเป็นการเก็บอาหาร เพื่อบริโภค และนำไปจำหน่ายเป็นรายได้เสริมเท่านั้น เนื่องจากมีจุดประสงค์ ในด้านการรักษาป่าชุมชน เพื่อให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ของสภาพป่ามากกว่าจะคำนึงถึงการใช้ประโยชน์

วันพร จันทรเวโรจน์ (2543, หน้า 145) ได้ศึกษา เรื่อง การมีส่วนร่วมของ คณะกรรมการ พัฒนาสตรีหมู่บ้าน (กพสม.) ในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม: ศึกษาเฉพาะกรณี กพสม. ในเขตองค์การบริหารส่วนตำบลอำเภอศรีราชา จังหวัดชลบุรี มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาว่า คณะกรรมการพัฒนาสตรีหมู่บ้านมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ ทรัพยากรธรรมชาติมากน้อยเพียงใด โดยเก็บข้อมูลจาก กพสม. ร้อยละ 50 ของทุกหมู่บ้าน รวม 120 คน ผลการศึกษาพบว่า กพสม. เข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และ สิ่งแวดล้อมระดับปานกลาง โดยที่ กพสม. ของตำบลบางพระมีส่วนร่วมมากที่สุด และน้อยที่สุด คือ กพสม. ตำบลหนองขาม สำหรับปัญหาสิ่งแวดล้อมหมู่บ้านพบว่ายังอยู่ในระดับปานกลาง เช่นเดียวกัน และจากการศึกษายังพบอีกว่า กพสม. ที่รับข่าวสารทางสิ่งแวดล้อมแตกต่างกัน รวมทั้ง กพสม. ที่เคยเข้ารับการฝึกอบรมด้านสิ่งแวดล้อมมากกว่า จะมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์

ทรัพยากรธรรมชาติไม่แตกต่างกัน แต่ในขณะที่ กพสม. ที่รับรู้สภาพปัญหาสิ่งแวดล้อมของหมู่บ้าน มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญ ดังนั้น หน่วยงานที่เกี่ยวข้องโดยเฉพาะอย่างยิ่งองค์การบริหารส่วนตำบล ซึ่งเป็นองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่ใกล้ชิดประชาชนมากที่สุดและมีหน้าที่รับผิดชอบโดยตรง ต้องวางแผนให้รอบคอบก่อน ดำเนินโครงการ และอนุมัติสิ่งก่อสร้างต่างๆ รวมทั้งต้องฝึกอบรมปลูกจิตสำนึก กพสม. องค์กรประชาชน ประชาชนมีความตระหนักที่จะร่วมกันอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม พร้อมทั้งจัดตั้งอาสาสมัครพิทักษ์สิ่งแวดล้อมให้มี ความยั่งยืนตลอดไป

สมใจ โลมะรัตน์ (2544, หน้า 164) ได้ศึกษาการมีส่วนร่วมของสมาชิกกลุ่มผู้ใช้น้ำ ในการจัดการแหล่งน้ำขนาดเล็ก ในจังหวัดขอนแก่น. โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสภาพพื้นฐานทางสังคมและเศรษฐกิจบางประการของสมาชิกผู้ใช้น้ำในจังหวัดขอนแก่น สภาพการจัดการแหล่งน้ำ การใช้ประโยชน์จากแหล่งน้ำ ปัญหาและอุปสรรคในการจัดการแหล่งน้ำขนาดเล็ก การมีส่วนร่วมของสมาชิกกลุ่มผู้ใช้น้ำในการจัดการแหล่งน้ำขนาดเล็กและเปรียบเทียบการมีส่วนร่วมในการจัดการ แหล่งน้ำของสมาชิกกลุ่มผู้ใช้น้ำที่มีสภาพสังคม และเศรษฐกิจที่แตกต่างกัน ผลการวิจัยพบว่า สภาพพื้นฐานทางสังคมและเศรษฐกิจของสมาชิกกลุ่มผู้ใช้น้ำ มีอายุเฉลี่ย 51.1 ปี ส่วนใหญ่ จบการศึกษาระดับประถมศึกษา สมาชิกกลุ่มร้อยละ 20.30 เป็นกรรมกรหมู่บ้าน มีขนาดพื้นที่ ถือครองทำการเกษตรเฉลี่ย 17.30 ไร่ต่อครัวเรือน มีรายได้ จากอาชีพการเกษตรเฉลี่ย 25,007.77 บาทต่อปีต่อครัวเรือน ด้านสภาพการจัดการแหล่งน้ำ ขนาดเล็กของชุมชน มีคณะกรรมการกลุ่มผู้ใช้น้ำทำหน้าที่ในการดูแลรักษาและจัดการแหล่งน้ำ มีการประสานงาน กับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ในการสนับสนุนกิจกรรมการใช้ประโยชน์และปรับปรุงแหล่งน้ำให้อยู่ในสภาพใช้งานได้ ส่วนระดับการมีส่วนร่วมในการจัดการแหล่งน้ำ พบว่าสมาชิกกลุ่มผู้ใช้น้ำมีส่วนร่วม อยู่ในระดับมากที่สุดคือการเข้าร่วมประชุมเพื่อรับฟังข้อมูลการก่อสร้าง การสมทบแรงงานในการขุด คลองส่งน้ำ การกำจัดวัชพืชในแหล่งน้ำหรือคลองส่งน้ำ เมื่อเปรียบเทียบระดับการมีส่วนร่วมของสมาชิก กลุ่มผู้ใช้น้ำที่มีสภาพพื้นฐานทางสังคม เศรษฐกิจที่แตกต่างกัน ได้แก่ระยะเวลาการเป็นสมาชิกกลุ่ม การเป็นกรรมการกลุ่ม จำนวนแรงงานในครัวเรือน พื้นที่ที่ถือครองทำการเกษตรในเขตชลประทาน และรายได้ภาคเกษตรต่อปี พบว่าสมาชิกผู้ใช้น้ำมีระดับการมีส่วนร่วมในการจัดการแหล่งน้ำที่แตกต่างกัน

เบญจวรรณ ทับพร (2545, หน้า 174) ได้ศึกษา เรื่อง “การมีส่วนร่วมของบุคลากรสถาบันวิทยาศาสตร์ทางทะเลในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม” มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาการมีส่วนร่วมของบุคลากรสถาบันวิทยาศาสตร์ทางทะเลในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รวมถึงปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ และแนวทางในการจูงใจให้บุคลากรเข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์โดยทำการศึกษาจากบุคลากรของ

สถาบันวิทยาศาสตร์ทางทะเล ทั้งหมด 120 คน ผลการศึกษาพบว่า บุคลากรสถาบันวิทยาศาสตร์ทางทะเล ส่วนใหญ่มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในระดับปานกลาง โดยในด้านการมีส่วนร่วมของบุคลากรกับทางสถาบันวิทยาศาสตร์ทางทะเลในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กิจกรรมที่บุคลากรมีส่วนร่วมในระดับสูง ได้แก่ การเข้าร่วมกิจกรรมการอนุรักษ์ที่ทางสถาบันได้จัดขึ้น การให้ความรู้กับประชาชนในเรื่องป่ายาเลน และการนำนโยบายด้านการอนุรักษ์ ของทางสถาบันไปเผยแพร่ ส่วนในด้านการมีส่วนร่วมของบุคลากร ในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของท้องถิ่น กิจกรรมที่บุคลากรมีส่วนร่วมในระดับสูงถึงสูงมาก ได้แก่ การกำจัดสิ่งปฏิกูล ในภาชนะที่ทางเทศบาลจัดได้ การคัดแยกประเภทของขยะก่อนทิ้งและการลดการใช้พลาสติกโดยกลับมาใช้ผลิตภัณฑ์จากธรรมชาติ ส่วนปัจจัยที่มีอิทธิพล ต่อการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ คือ ระดับการศึกษาของบุคลากร และสถานภาพของบุคลากร แนวทางในการจูงใจให้บุคลากรเข้ามา มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ ได้แก่ การให้การศึกษา และให้ความรู้ ความเข้าใจกับบุคลากร ในเรื่องความสำคัญทางด้านการอนุรักษ์โดยพยายามให้บุคลากรเข้ามา มีส่วนร่วมมากขึ้น

วรศรา เนียมมณ (2546, หน้า 145) ได้ศึกษาการมีส่วนร่วมของกลุ่มผู้ใช้น้ำในเขตโครงการชลประทานจังหวัดจันทบุรี มีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) เพื่อศึกษาระดับการมีส่วนร่วมของกลุ่มผู้ใช้น้ำในเขตโครงการ ชลประทานจันทบุรี: ศึกษาเฉพาะกรณีกลุ่มผู้ใช้น้ำคลองวังโตนด จังหวัดจันทบุรี (2) เพื่อศึกษาถึงปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของกลุ่มผู้ใช้น้ำคลองวังโตนด จังหวัดจันทบุรี (3) เพื่อศึกษาปัญหา อุปสรรค และแนวทางการแก้ไขปัญหายุ่งเกี่ยวกับ การดำเนินการมีส่วนร่วมของกลุ่มผู้ใช้น้ำ ประชากรที่ศึกษา ได้แก่ คณะกรรมการและสมาชิกกลุ่มผู้ใช้น้ำโครงการคลองวังโตนด ตำบลสองพี่น้อง และตำบลทุ่งเบญจา จำนวน 250 คน ผลการศึกษาพบว่า กลุ่มผู้ใช้น้ำในพื้นที่ชลประทานโครงการจังหวัดจันทบุรี มีส่วนร่วมอยู่ในระดับปานกลาง โดยมีส่วนร่วมด้านการวางแผนและการตัดสินใจเป็นลำดับที่ 1 รองลงมามีส่วนร่วมด้านการรับผลประโยชน์ ด้านการดำเนินโครงการ สำหรับด้านการประเมินผลมีส่วนร่วมปานกลาง โดยมีค่าเฉลี่ยต่ำสุด ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของกลุ่มผู้ใช้น้ำในเขตโครงการชลประทาน จังหวัดจันทบุรี พบว่า ทุกปัจจัยมีผลต่อการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานกลุ่มผู้ใช้น้ำอย่าง มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ยกเว้นตำแหน่งของพื้นที่ ทำการเกษตร สำหรับปัญหาอุปสรรคสมาชิกขาดความร่วมมือในการเข้าร่วมประชุม ขาดความสามัคคี ขาดความรู้ความเข้าใจในการใช้น้ำ มีการแย่งน้ำกันใช้ ขาดการวางแผนด้านการผลิต ขาดการประสานงาน กับเจ้าหน้าที่หน่วยงานภาครัฐ และสมาชิกบางคนไม่ปฏิบัติตามกติกาของกลุ่มฯ สำหรับข้อเสนอแนะในการดำเนินงานเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของกลุ่ม ผู้ใช้น้ำ

โครงการชลประทานจังหวัดจันทบุรี ในเรื่องการประชาสัมพันธ์การดำเนินงานของกลุ่มฯ อบต. ควรสนับสนุนงบประมาณบางส่วน ในการดำเนินงาน และควรมีการประชุมกลุ่มฯ อย่างสม่ำเสมอ

อรุณ ภมร (2547, หน้า 245) ได้ศึกษา เรื่อง ปัจจัยที่ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน ในการบริหารงานขององค์การบริหารส่วนตำบล ศึกษาเฉพาะกรณี องค์การบริหารส่วนตำบลท่ากุ่ม อำเภอเมือง จังหวัดตราด มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาปัจจัยที่ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน ระดับการมีส่วนร่วม ปัญหา อุปสรรค และข้อเสนอแนะ เพื่อเสนอแนะแนวทางในการสร้างความร่วมมือ ของประชาชนที่มีต่อการบริหารงานขององค์การบริหารส่วนตำบลท่ากุ่ม โดยสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ตำบลท่ากุ่ม 7 หมู่บ้าน จำนวน 364 คน ประมวลผลด้วยคอมพิวเตอร์ โปรแกรม SPSS for Window Version 9.01 ผลการศึกษาพบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีส่วนร่วมในการบริหารงาน ขององค์การบริหารส่วนตำบลด้านการมีส่วนร่วมในการบริจาคเงิน แรงงาน และวัสดุ ด้านการมีตัวแทน เข้าทำหน้าที่และด้านการร่วมรับผลประโยชน์ในระดับปานกลาง แต่กลุ่มตัวอย่างมีส่วนร่วม ในการบริหารงาน อบต. และด้านการเข้าร่วมประชุมแสดงความคิดเห็น ให้ข้อเสนอแนะในระดับน้อย การเปรียบเทียบความแตกต่างตามปัจจัยที่ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในการบริหารงานขององค์การบริหารส่วนตำบลท่ากุ่ม จำแนกตามตัวแปรอิสระพบว่าปัจจัยทางเศรษฐกิจ/สังคม การรับรู้ การประชาสัมพันธ์อย่างสม่ำเสมอ การมีความสัมพันธ์กับสมาชิก อบต. การมีส่วนได้ส่วนเสียกับ อบต. และความน่าเชื่อถือของ อบต. มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในการบริหารงาน ขององค์การบริหารส่วนตำบลท่ากุ่มในทางบวก ในส่วนของแนวทางที่จะแสวงหาการมีส่วนร่วมของประชาชนในการบริหารงาน อบต.ท่ากุ่ม นั้น อบต. ท่ากุ่ม ควรมีการประชาสัมพันธ์อย่างทั่วถึง และสม่ำเสมอในการบริหารงานของ อบต. เช่น จัดทำเสียงตามสาย (ชนิดไร้สาย) ให้ทั่วพื้นที่ อบต. จัดทำป้ายประกาศให้ครบทุกหมู่บ้านหรือแหล่งชุมชนเพื่อแจ้งข่าวสารและประโยชน์ ในการมีส่วนร่วม ในการบริหารงาน อบต. พร้อมทั้งเพิ่มความน่าเชื่อถือ และการมีความสัมพันธ์กับสมาชิก อบต. โดยเชิญประชาชนเข้าร่วมทำประชาคมหมู่บ้าน ประชาพิจารณ์โครงการที่มีผลกระทบกับคนหลายฝ่าย อย่างทั่วถึง จัดทำโครงการ อบต. พบประชาชนทุกเดือน เพิ่มความใกล้ชิดและรับฟังข้อเสนอแนะ ข้อเรียกร้องต่างๆ รวมถึงให้ประชาชนเข้ามาตรวจสอบการบริหารงาน อบต. สร้างความโปร่งใส และน่าเชื่อถือของ อบต.

2. งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำ

สุนทร ปัญญาพงษ์ (2545, หน้า 132) ได้ทำการศึกษาเรื่องการบริหารจัดการทรัพยากรแหล่งน้ำขององค์กรชุมชน: กรณีศึกษาอุทยานมัจฉา บ้านทานตะวัน ตำบลเก็ง อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม โดยมีวัตถุประสงค์ของการศึกษา ดังนี้

1. เพื่อศึกษาพัฒนาการขององค์กรชุมชน รวมถึงปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับพัฒนาการในแต่ละขั้นตอนขององค์กรชุมชน
2. เพื่อศึกษาโครงสร้างหน้าที่และบทบาทขององค์กรชุมชนทั้งในลักษณะที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ในฐานะที่องค์กรชุมชนทำหน้าที่ในด้านการจัดการทรัพยากรแหล่งน้ำ
3. เพื่อศึกษาการเรียนรู้และการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในการจัดการทรัพยากร แหล่งน้ำขององค์กรชุมชนและองค์กรท้องถิ่นอื่นๆที่เกี่ยวข้อง

ผลการวิจัยพบว่าพัฒนาการของสภาวัฒนธรรมหมู่บ้านทานตะวัน จัดตั้งขึ้น ตามนโยบายของทางราชการ มีหน่วยงานสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ(สวช.) เป็นผู้ให้แนวคิดหลักการและปฏิบัติการอย่างเป็นขั้นตอน ส่วนใหญ่ชาวบ้านเป็นเพียงผู้ปฏิบัติ ตามแผน โดยไม่ได้เข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดตั้ง ส่วนโครงสร้างการบริหารจัดการของ สภาวัฒนธรรมหมู่บ้านทานตะวันก็จัดตั้งตามแบบของทางราชการแนะนำ สมาชิกไม่มีความรู้ความเข้าใจในกฎระเบียบข้อบังคับขององค์กรชุมชนที่ชัดเจน และการเรียนรู้การทำงานขององค์กรชุมชนส่วนใหญ่กระจุกตัวอยู่เฉพาะผู้นำชุมชนเพียงคนเดียว สมาชิกอาศัยการเรียนรู้จาก การถ่ายทอดจากผู้นำเป็นหลัก การมีส่วนร่วมของชาวบ้านภายใต้องค์กรชุมชนมีน้อย ส่งผลให้ การทำงานขาดความร่วมมือจากชาวบ้านซึ่งเป็นเจ้าของทรัพยากรในชุมชน โครงสร้างการบริหารจัดการของสภาวัฒนธรรมหมู่บ้านทานตะวัน ได้จัดโครงสร้างองค์กรเป็นรูปแบบทางการตามรูปแบบที่หน่วยงานราชการแนะนำ และโครงสร้างแบบไม่เป็นทางการบนพื้นฐานของความสัมพันธ์ของระบบเครือญาติ เพราะโครงสร้างของกรรมการแต่ละคน มีความเข้าใจกันทำให้คณะกรรมการและสมาชิกไม่มีความรู้และความเข้าใจในกฎระเบียบข้อบังคับขององค์กรชุมชนที่ชัดเจน การเรียนรู้การทำงานขององค์กรชุมชนโดยส่วนใหญ่กระจุกตัวอยู่เฉพาะผู้นำชุมชนเพียงคนเดียว ผู้นำ มีประสบการณ์การอบรมและศึกษาดูงานบ่อยครั้ง ส่วนสมาชิกอาศัยการเรียนรู้จากการถ่ายทอดจากผู้นำเป็นหลัก การมีส่วนร่วมของชาวบ้านภายในองค์กรชุมชนยังมีน้อย ส่งผลให้การทำงานขาดความร่วมมือจากชาวบ้าน ซึ่งเป็นเจ้าของทรัพยากรในชุมชน

นเรนทร์ โพธิ์นิล (2546, หน้า 146) ได้ศึกษา เรื่อง ปัญหาการขาดแคลนน้ำ และแนวทางแก้ไข กรณีศึกษาเกาะสีชัง จังหวัดชลบุรี มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาพฤติกรรมในการใช้น้ำ ปัญหาการขาดแคลนน้ำ และแนวทางแก้ไขปัญหาการขาดแคลนน้ำของประชาชนเกาะสีชัง

6 หมู่บ้าน ผลการศึกษาพบว่า ประชาชนมีแหล่งน้ำจากน้ำฝนเป็นหลัก และส่วนใหญ่มีบ่อเก็บน้ำในบ้าน คุณภาพน้ำใสสะอาด สามารถนำมาดื่มได้ ปัญหาการขาดแคลนน้ำส่วนใหญ่จะเกิดขึ้น กับครอบครัวที่มีบ่อน้ำขนาดกลางและขนาดเล็ก สำหรับพฤติกรรมการใช้น้ำส่วนใหญ่ใช้น้ำ อย่างประหยัด การแก้ปัญหากรณีขาดแคลนน้ำคือ ประหยัดให้มากขึ้น และรับแจกน้ำจากเทศบาล ความต้องการของประชาชนในความช่วยเหลือของหน่วยราชการ พบว่า ต้องการให้จัดน้ำประปา ในราคาไม่แพง หรือแจกน้ำมากขึ้น โดยนำรถไปแจกจ่ายน้ำถึงบ้าน และรักษาความสะอาดอ่างเก็บน้ำที่มีอยู่ จากข้อค้นพบดังกล่าวหน่วยราชการที่เกี่ยวข้องควรมีการกำหนดนโยบายและ แผนทั้งระยะสั้นและระยะยาวอย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง อันจะนำไปสู่การทำงาน ที่มีประสิทธิภาพและประสิทธิผลยิ่งขึ้นไป โดยมุ่งเน้นการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ก่อน เช่น พัฒนาแหล่งน้ำจืดที่มีอยู่ สำรวจแหล่งน้ำบาดาลอย่างจริงจัง เป็นการสร้างคุณภาพชีวิตที่ดี ให้แก่ประชาชนอีกทางหนึ่ง

สุพจน์ แสงเงินและคณะ (2546, หน้า 102) ได้ทำการศึกษากระบวนการเรียนรู้ ของชุมชนในการพัฒนาความเข้มแข็งของชุมชน: ศึกษากรณีชุมชนแผ่นดินทองคอยรุตต์แก้ว โดยมีวัตถุประสงค์ของการศึกษา ดังนี้

1. ศึกษาข้อมูลพื้นฐานซึ่งเป็นบริบททางด้านเศรษฐกิจสังคมวัฒนธรรม ของชุมชนแผ่นดินทองคอยรุตต์แก้ว
2. ศึกษากระบวนการเรียนรู้ของชุมชนมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาความเข้มแข็งของชุมชนแผ่นดินทองคอยรุตต์แก้ว
3. ศึกษาการปรับตัวของชุมชนที่ส่งผลต่อการพัฒนาความเข้มแข็งของชุมชนแผ่นดินทองคอยรุตต์แก้ว
4. ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชนที่ส่งผลต่อการพัฒนาความเข้มแข็งของชุมชนแผ่นดินทองคอยรุตต์แก้ว

ผลการวิจัยพบว่าข้อมูลพื้นฐานซึ่งเป็นบริบททางด้านเศรษฐกิจสังคมวัฒนธรรม ของชุมชนมีลักษณะทางสังคมเป็นแบบสังคมชนบทผสมผสานกับสังคมเมือง มีวิถีชีวิตที่เรียบง่าย มีความสัมพันธ์กันระบบเครือญาติ ยึดมั่นในหลักคำสอนของศาสนาอิสลาม ส่วนกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนพบว่าเป็นชุมชนที่เป้าหมายหลักในการเรียนรู้เพื่อการพัฒนาสมาชิกในชุมชนให้เป็นบุคคลที่มีคุณภาพทั้งร่างกายสติปัญญาและจิตใจ การเรียนรู้เกิดขึ้นในระบบและนอกระบบโรงเรียนและตามอัธยาศัย โดยมีปัจจัยพื้นฐานที่ก่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ 5 ประการ คือ จิตสำนึกร่วมในชุมชน ความต้องการปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิต แรงผลักดันจากผู้นำชุมชน การสร้างเครือข่ายชุมชน และการประสานงานจากหน่วยงานภาครัฐ และมีองค์ประกอบหลัก ของ

กระบวนการเรียนรู้ได้แก่แหล่งเรียนรู้ องค์ความรู้ และวิธีการเรียนรู้ ส่วนขั้นตอนกระบวนการเรียนรู้พบว่ามี 5 ขั้นตอนคือการรับรู้และตระหนักในปัญหา การคิดวิเคราะห์ปัญหา การกำหนดแนวทางในการแก้ปัญหา การดำเนินการแก้ไขปัญหา การเรียนรู้ตามขั้นตอนผ่านการเรียนรู้ โดยการปฏิบัติงานตามโครงการและกิจกรรมที่จัดทำขึ้นภายใต้กรอบแนวคิด รู้อดีต คิดปัจจุบัน ทำอนาคต ซึ่งเป็นการผสมผสานระหว่างภูมิปัญญาดั้งเดิมกับความรู้ใหม่จากภายนอกชุมชน และในส่วนของความสัมพันธ์ที่ส่งผลให้เป็นชุมชนที่เข้มแข็ง พบว่า โรงเรียนอิสลามนาโหว กับชุมชนแผ่นดินทองคอยรุดดีกว่ามีความสัมพันธ์ที่ดีมาตั้งแต่อดีต เนื่องจากเป็นชุมชนที่ได้ มีการเสียสละทรัพย์และแรงงานร่วมกันสร้างโรงเรียนนาโหวขึ้นมาและในปัจจุบันความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนและชุมชนก็มีความแน่นแฟ้นมากขึ้น

อินทราณี การ์ตัน (2546, หน้า 274) ได้ทำการศึกษาเรื่องการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนบริเวณลุ่มน้ำแม่ป๋อ อำเภอสอง จังหวัดแพร่ โดยมีวัตถุประสงค์ของการศึกษา ดังนี้

1. เพื่อศึกษาบทบาทการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนบริเวณลุ่มน้ำแม่ป๋อ
2. เพื่อศึกษาปัจจัยและเงื่อนไขที่สัมพันธ์กับบทบาทการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน บริเวณลุ่มน้ำแม่ป๋อ
3. เพื่อศึกษาแนวทางและพัฒนากระบวนการ รูปแบบ และวิธีการในการส่งเสริมบทบาทการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน บริเวณลุ่มน้ำแม่ป๋อ
4. ประเมินความเหมาะสมของกระบวนการ รูปแบบ และวิธีการในการส่งเสริมบทบาท การมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน บริเวณลุ่มน้ำแม่ป๋อ

ผลการวิจัยพบว่าชุมชนบริเวณลุ่มน้ำแม่ป๋อยังเป็นชนบทที่มีวัฒนธรรมพื้นบ้านเป็นหลักในการดำรงชีวิตประจำวันและสอดคล้องกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในการร่วมมือกันรักษาแหล่งอาหารของชุมชนเป็นอย่างดี โดยเฉพาะกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรม พิธีกรรม ความเชื่อ ประเพณี ที่ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม เป็นบริบทที่สำคัญรักษาลำน้ำแม่ป๋อและระบบนิเวศที่ดี ส่วนเงื่อนไขที่ทำให้เกิดการสนับสนุนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติระหว่างชุมชนคือวัฒนธรรม ความเชื่อและประเพณี ความเป็นอยู่ที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจ รวมทั้งผู้นำและเครือข่าย และปัจจัยที่สำคัญที่ทำให้เกิดการมีส่วนร่วมระหว่างชุมชนคือพฤติกรรมของผู้นำและเครือข่าย ส่วนกระบวนการและรูปแบบที่ได้พัฒนาขึ้น ได้แก่การเรียนรู้และแลกเปลี่ยนประสบการณ์ด้วยกันจากการปฏิบัติและการทำกิจกรรมในกรอบกระบวนการมีส่วนร่วม 3 ขั้นตอนคือ การมีส่วนร่วม การปฏิบัติการ และการให้การศึกษาในรูปแบบ P-A-T (Participation-Action-Transaction) และผล

การประเมินความเหมาะสมของการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนบริเวณลุ่มน้ำแม่ปู้ที่พัฒนาขึ้น ชี้ให้เห็นรูปแบบ P-A-T (Participation–Action–Transaction) มีความเหมาะสมกับสภาพพื้นที่ ก่อให้เกิดสังคมแห่งการเรียนรู้ซึ่งกันและกัน

อารยะ ภูสาคัสและคณะ (2547, หน้า 186) ได้ทำการศึกษาวิจัยเพื่อพัฒนาและสร้างเสริม กลไกการจัดการความรู้สู่ชุมชนบริเวณลุ่มน้ำนาง-น้ำของ อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน ระยะที่ 1 โดยมีวัตถุประสงค์ของการศึกษา ดังนี้

1. เพื่อพัฒนาและเสริมสร้างกลไกการจัดการความรู้สู่ชุมชนเพื่อแก้ปัญหาของชุมชน และก่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ที่ยั่งยืนของชุมชน

2. ศึกษาวิจัยเงื่อนไขและกลไกการจัดการความรู้สู่ชุมชนเพื่อแก้ปัญหาของชุมชน ที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรมภายใต้บริบทและสถานการณ์ทางเศรษฐกิจสังคมการเมือง

ผลการวิจัยพบว่า แต่ละชุมชนมีภูมิปัญญาที่ใช้ในการดำรงชีวิตและใช้ในการจัดการปัญหาต่างๆ ทั้งในชุมชนและระหว่างชุมชน บางอย่างเป็นความรู้ดั้งเดิม บางอย่างเป็นความรู้ที่มีการปรับหรือผสมผสานประยุกต์เข้ากับความรู้ใหม่ตามสถานการณ์ปัญหาที่เปลี่ยนแปลงไป และด้วยกระบวนการวิจัยแบบชุมชนแบบมีส่วนร่วมได้ทำให้ชุมชนมีความตระหนักและ เห็นความสำคัญของข้อมูลความรู้ที่ตนมีอยู่มากขึ้น ชาวบ้านกระตือรือร้นที่จะเข้าร่วมเวทีชุมชนและกิจกรรมพัฒนา ซึ่งเป็นพื้นที่ที่ชาวบ้านสามารถแสดงความคิดเห็นได้อย่างเปิดเผย ชุมชนต้องการเห็นการนำข้อมูลความรู้ สิ่งดีๆ ที่แต่ละชุมชนมีอยู่ออกมาเผยแพร่สู่สาธารณะ และถ่ายทอด สู่ลูกหลานเยาวชนโดยจัดทำเป็นหลักสูตรชุมชน พร้อมทั้งนำข้อมูลความรู้ไปใช้ในการแก้ปัญหาของชุมชนและพื้นที่ร่วมกันอีกด้วย

Neupane, Bhanu Raja (1999, p. 234) ได้ทำการศึกษาเรื่อง การประเมินศักยภาพเพื่อการจัดการทรัพยากรน้ำ: กรณีศึกษาลุ่มน้ำขนาดเล็กในประเทศเนปาล (Assessment of Capacity for Water Resource Management: A Case Study of a Small Watershed in Nepal) โดยการให้ ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพิ่มการมีส่วนร่วมของประชาชนและการเพิ่มศักยภาพของคน จะด้วยวิธีใดวิธีหนึ่ง หรือด้วยการใช้หลายๆวิธีรวมกัน ถือว่าเป็นยุทธศาสตร์หลักในการสร้างความยั่งยืนและการบูรณาการในการจัดการทรัพยากรน้ำ ปัจจุบัน การประเมินศักยภาพ (Capacity Assessment) ได้รับการยอมรับว่าเป็นวิธีการที่มีประสิทธิภาพสูงสุดในการดำเนินการยุทธศาสตร์ต่างๆ ในเรื่อง การจัดการทรัพยากรน้ำ อย่างไรก็ตามงานเขียนวิชาการในปัจจุบันแสดงให้เห็นว่าการประเมินศักยภาพ ยังขาดแนวคิดที่ชัดเจนและกรอบการดำเนินงานที่มีประสิทธิภาพ มีความพยายามในการดำเนินการ ในทิศทางนี้ แต่งานที่เน้นไปที่ระดับที่ต่ำกว่าระดับประเทศยังมีอยู่น้อยนิด ความ

พยายามส่วนใหญ่จะเป็นเรื่องทฤษฎี และในงานสองสามชิ้นที่เน้นที่ระดับท้องถิ่นก็มีความจำกัดในเรื่องประเมินความต้องการของท้องถิ่น การสร้างความเข้าใจต้องพัฒนาผ่านการศึกษางานวิชาการอย่างเป็นระบบการศึกษาแม่น้ำสาขาของกลุ่มแม่น้ำ Gerku Khaola ในเนปาลเป็นวิธีการการศึกษาซ้ำ (Iterative Approach) ซึ่งเป็นกรณีศึกษาเพื่อใช้ในการค้นหาในเรื่องการประเมินศักยภาพ แนวทางในการศึกษานี้อยู่บนฐานข้อเท็จจริงในสถานการณ์ที่เกิดขึ้นจริงซึ่งใช้และบูรณาการวิธีการที่เป็นทั้งเชิงปริมาณและคุณภาพ รวมทั้งพัฒนาวิธีการประเมินในระดับท้องถิ่น ด้วยการมีส่วนร่วม อย่างจริงจังของกลุ่มบุคลากรหลักในชุมชน วิธีการการศึกษาซ้ำยังรวมถึงการวิเคราะห์ในระดับท้องถิ่นในเรื่องหลักการในการจัดการทรัพยากรน้ำอย่างยั่งยืนที่กำหนดโดยการสัมมนา ระหว่างประเทศ ในเรื่องน้ำและสิ่งแวดล้อมในปี 1992 (The Dublin Principles, 1992) ที่ช่วยในการกำหนดเงื่อนไขในการจัดการทรัพยากรน้ำ ดังนั้นเพื่อความน่าเชื่อถือของวิทยานิพนธ์นี้ จึงมีการตรวจสอบว่าแนวความคิดใดในปัจจุบันที่พัฒนาในระดับโลกระดับชาติแล้ว ได้นำมาประยุกต์ใช้ในระดับท้องถิ่น ข้อค้นพบและการสังเคราะห์ทั้งหมดของกรณีศึกษานี้ มีการอภิปรายกับบุคลากรหลักที่เป็นระดับรากหญ้าเพื่อให้ได้ข้อสรุปที่เที่ยงตรงโดยเชื่อมโยงระหว่างข้อค้นพบกับความรู้และความเห็นของคนส่วนใหญ่ จากการศึกษาพบว่า การค้นหาอย่างเป็นระบบในเรื่องการลงมือปฏิบัติ ทักษะและความพึงพอใจของคนในท้องถิ่น เป็นสิ่งสำคัญในการประเมินศักยภาพ นอกจากนี้ ยังค้นพบอีกว่าคนในท้องถิ่นสามารถที่จะทำความเข้าใจและวิเคราะห์ ถึงความสัมพันธ์ของเงื่อนไขที่จะทำให้เกิดความยั่งยืนในเรื่องการจัดการทรัพยากรน้ำได้ เช่น ข้อจำกัดของน้ำ การมีส่วนร่วมและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการใช้น้ำ บทบาทของสตรี และมูลค่าทางเศรษฐกิจของน้ำ การสนองตอบของคนในท้องถิ่นในเงื่อนไขต่างๆ แสดงออกผ่านการปฏิบัติอย่างยั่งยืน มีการเปลี่ยนทัศนคติอย่างเห็นได้ชัด และความสามารถในการจัดลำดับความสำคัญ การประเมินศักยภาพในระดับท้องถิ่น ดูเหมือนจะเป็นทั้งแนวทางในการแก้ปัญหาและเป็นทั้งปัญหาเอง กรอบการดำเนินงานพัฒนา โดยใช้ฐานจากข้อค้นพบที่ชี้ให้เห็นว่าการประเมินศักยภาพควรจะใช้กระบวนการซ้ำหรือซ้ำๆ กับการพึ่งพาอาศัยกันอย่างเหนียวแน่นระหว่างวิธีการประเมินที่แตกต่าง ผู้ศึกษาหวังว่า กรอบ การดำเนินงานที่พัฒนาขึ้นนี้ จะเป็นแนวทางในการบูรณาการและสังเคราะห์ศักยภาพระดับท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรน้ำ การศึกษาครั้งนี้ยังพบว่าเรื่องการประเมินศักยภาพระดับท้องถิ่นนำไปสู่ความท้าทายในการค้นพบอื่นๆ ในอนาคตด้วย

Akiko, Yamamoto (2002, p. 134) ได้ทำการวิจัยเรื่อง The Governance of Water: An Institutional Approach to Water Resource Management โดยพบว่าปัญหาในเรื่องการจัดการทรัพยากรน้ำ ภายในระบบอำนาจการควบคุมของศาล หรือการแบ่งเขตแดน มี การโต้แย้ง

กันมาเป็นเวลานานมีคำแนะนำถึงวิธีการหลากหลาย ในการกำหนดเส้นแบ่งในเรื่อง การจัดการทรัพยากรน้ำ สันปันน้ำ ลุ่มน้ำรวมถึง วิธีการในการแก้ปัญหาการไหลของน้ำ การจัดการ ที่อยู่บนพื้นฐานเส้นแบ่งเขตแดน สิ่งเหล่านี้ ล้วนจำเป็นต้องมีศาลระหว่างประเทศที่ดีกว่า ในการทำสัญญา ข้อตกลงร่วมกันหรือการทำให้การจัดการทรัพยากรน้ำระหว่างเขตแดน มีความชัดเจนยิ่งขึ้นและความร่วมมือระหว่างอำนาจศาลระหว่างประเทศ จะทำให้เกิด ความท้าทายที่ยิ่งใหญ่ในการดำเนินงานวางแผนระบบการจัดการแหล่งน้ำในวงกว้าง ระบบการจัดการสามอย่างสร้างขึ้น เพื่อประเมินผลโดยการให้ความสำคัญกับการจัดการทรัพยากรน้ำ ซึ่งได้แก่ การตลาดการปกครองโดยลำดับชั้น และชุมชน มีการค้นพบถึงกลไก ผลกระทบ และประสิทธิภาพของสิ่งดังกล่าวที่ทำให้ได้รับความร่วมมือระหว่างผู้มีอำนาจ ในการตัดสินใจ มีการทำการวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบ โดยใช้ทฤษฎีต้นทุนการดำเนินการ กรณีศึกษาทะเลสาบไบวาโยโด และลุ่มน้ำโปโตแมค ได้มีการอภิปรายถึงตัวอย่างสถาบัน การจัดการทรัพยากรน้ำ ที่มีทั้งแบบเป็นทางการและไม่เป็นทางการรวมทั้งการจัดการที่พวกเขาได้ดำเนินการได้เกิดผลกระทบทั้งในระยะสั้นและระยะยาว โดยเฉพาะอย่างยิ่งการศึกษาได้แสดงให้เห็นถึง การจัดการความแห้งแล้ง และการชลประทาน ซึ่งได้รับการจัดการที่ดีภายใต้โครงสร้าง การควบคุมดูแลทำให้เกิดสวัสดิ การแก่สังคม ในบริบทการจัดการทรัพยากรน้ำภายใต้โครงสร้างการปกครองโดยลำดับชั้นก่อให้เกิดเอกลักษณ์ร่วมกัน และซึ่งเอื้อต่อการบรรเทาปัญหา ที่เกิดขึ้น เพื่อประโยชน์ของบุคลากรหลักทุกคน ภายใต้โครงสร้างด้านชุมชน เป้าหมายสูงสุดคือ การนำให้เกิดประโยชน์จาก การมีส่วนร่วมเกี่ยวกับการวิเคราะห์ใช้ทฤษฎีต้นทุน การดำเนินการโครงสร้างทางการตลาด ที่ต้องการความพยายามในการตั้งข้อกำหนดที่ดี มีความถูกต้อง ในการโอนกรรมสิทธิในเรื่องน้ำ ทั้งนี้มีความจำเป็นในเรื่องการกำหนดเงื่อนไขที่ชัดเจน และการวางแผนเพื่อให้สิทธิในการครอบครองน้ำ ให้มีความมั่นคง สิทธิในการโอนกรรมสิทธิ เป็นหลักประกันในการจัดการความแห้งแล้ง การจัดสรรทรัพยากรน้ำอย่างยุติธรรม รวมทั้ง การทำหน้าที่ได้อย่างดีในเวลาเดียวกัน แนวทางการปกครองโดยลำดับชั้นและชุมชนมีความยืดหยุ่น ในการเปลี่ยนแปลง ทั้งนี้เพื่อให้ประชาชนได้รับสวัสดิการที่ดีที่สุดและสามารถให้ผลการดำเนินงานในระยะยาวได้ โดยโครงสร้างการจัดการทั้งสามประการที่ว่ามาคือ นโยบาย การปฏิบัติ และความเชื่อเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรน้ำ อาจเกิดการผสมผสานร่วมกัน และค่อยๆวิวัฒนาการไปสู่สถาบันการจัดการลุ่มน้ำที่มีขนาดกว้างใหญ่ขึ้น

Steyl, Ilse (2004, p. 163) ได้ทำการวิจัยเรื่อง Integrated Water Assessment: Decision Support Approaches for Water Resource Management in South Africa. โดยรัฐสภาอัฟริกาใต้ ได้ปฏิรูปและประกาศกฎหมายของประเทศฉบับใหม่กว่าด้วย เรื่องน้ำ (NO.36) ใน

ปี 1998 รัฐบาลประเทศนี้นั้นทำงานผ่านกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและป่าไม้ เป็นเสมือนผู้จัดการทรัพยากรน้ำของประเทศ ในบทนำของกฎหมายนี้ ได้ระบุถึงความจำเป็น และความเหมาะสม ในการจัดการแบบบูรณาการในทุกๆด้านของทรัพยากรน้ำ การแต่งตั้งคณะผู้แทนเพื่อทำหน้าที่ในการจัดการในระดับภูมิภาค และอ่างเก็บน้ำในพื้นที่ต่างๆ ความท้าทายคือ การใช้นโยบายในเรื่องน้ำในการมีส่วนร่วมและใช้วิธีการในการตัดสินใจโดยปราศจากผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ หรือโครงสร้างทางสังคมของประเทศ งานวิจัยชิ้นนี้มีจุดมุ่งหมาย เพื่อหาวิธีการและเทคนิคที่จะทำให้ระบบการจัดการยกระดับไปสู่ระดับประเทศและอุดมการณ์ทางสังคมของประเทศ วัตถุประสงค์ของการศึกษานี้เพื่อ 1) ประเมินผลประโยชน์จากการใช้การประเมินยุทธศาสตร์สิ่งแวดล้อม (SEA) และการประยุกต์ใช้การจัดการเพื่อปรับปรุงการจัดการทรัพยากรน้ำอย่างบูรณาการ และ 2) เพื่อแสดงให้เห็นถึงวิธีการการใช้เครื่องมือในการวิเคราะห์ มีอยู่แล้ว โดยอาจจะปรับใช้กับกระบวนการ SEA เพื่อช่วยในการตัดสินใจ วิธีการในการศึกษาอยู่ในเทคนิคของ SEA และการปรับใช้การจัดการและการประเมินสิ่งแวดล้อม (AEAM) โดยนำมารวมกัน และนำไปทดสอบภายใต้บริบทของการจัดการบริเวณลุ่มน้ำเบริกในประเทศ เพื่อสนับสนุนวิธีการศึกษาวิจัยนี้ แนวความคิดเบื้องหลังเทคนิค Cellular Automata จะใช้ร่วมกับกระบวนการ ในการทำความเข้าใจ เพื่อให้เกิดความชัดเจน ในเรื่องอิทธิพลของกลุ่มที่แตกต่างระหว่างเงื่อนไขต่างๆ (สังคม เศรษฐกิจ ระบบนิเวศ การเมือง) แม้ว่าการใช้โมเดล Cellular Automata จะดูสมบูรณแบบและมีศิลป์ แต่มันยังให้ตัวชี้วัดที่เป็นจริงและรูปแบบแผนที่เหมาะสมที่สุด ARC/INFO GIS ถูกใช้ ในการจัดลำดับความสำคัญของข้อมูล และทำโมเดล ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่า GIS สามารถใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ในการปรับปรุงการประเมินและกระบวนการจัดการเพื่อเป็นข้อมูลในการตัดสินใจ ให้กับบุคลากรหลักซึ่งเป็นการให้ข้อมูลและกระตุ้นให้เกิดการแลกเปลี่ยนความรู้ความเข้าใจ เรื่องการจัดการทรัพยากรอย่างบูรณาการ

Penporn Janekarnkij (1994, p. 274) ได้ทำการวิจัยเรื่อง แรงจูงใจทางเศรษฐกิจเพื่อการจัดการทรัพยากรน้ำในลุ่มน้ำปากพนังตอนใต้ประเทศไทย (Economic Incentives for Water Resource Management in the Pak Phanang River Basin of Southern Thailand) การศึกษานี้ทำเพื่อตรวจสอบ นโยบายการใช้น้ำในภูมิภาคที่มีการชลประทาน ที่การจัดสรรน้ำยังไม่ทำให้เกิดการใช้ทรัพยากรน้ำอย่างมีประสิทธิภาพสูงสุด เป้าหมาย ในการทำการวิจัยเพื่อพัฒนาวิธีการที่เป็นทางเลือกใหม่ การจัดสรรทรัพยากรน้ำ ที่กระตุ้นให้เกิด การยกระดับสวัสดิการทางเศรษฐกิจที่มีประสิทธิภาพ มีการทำการสำรวจเกษตรกรจำนวน 107 คน ที่ใช้ทรัพยากรน้ำจัดในการปลูกข้าว นอกฤดูโดยกลุ่มเป้าหมายอยู่ในอำเภอเชียรใหญ่ ในลุ่มน้ำปากพนัง ภาคใต้ของไทย ข้อมูลในการ

สำรวจใช้เพื่อการประเมินผลการผลิตพืชผล ของเกษตรกรและเพื่อสร้างโมเดลที่ดีในระดับบุคคล และระดับชุมชน ในบริเวณพื้นที่ปากพนัง น้ำผิวดินจะถูกแจกจ่ายไปยังเกษตรกรผ่านโปรแกรม เครื่องปั้มน้ำที่รัฐเป็นเจ้าของสำหรับ ทำการเกษตรนอกฤดูกาล เป้าหมายเบื้องต้นของโปรแกรมคือ เพื่อช่วยเกษตรกรที่พืชไร่ เกิดความเสียหายอย่างน้อยครั้งหนึ่ง จากผลผลิตที่ตั้งเอาไว้สูงสุดในแต่ละฤดูกาล อย่างไรก็ตามพบว่ากฎของการสูญเสียผลผลิตวางเอาไว้อย่างเข้มงวด ไม่มีเกษตรกรคนใดที่มีคุณสมบัติ ในการใช้เครื่องปั้มน้ำได้โดยไม่ต้องจ่ายเงิน ผลดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า โปรแกรมนี้สร้างรายได้ ที่แตกต่างระหว่างเกษตรกรที่สามารถและไม่สามารถใช้ปั้มน้ำเหล่านี้ได้ เนื่องจากผลที่แตกต่าง จากค่าใช้จ่ายในเรื่องน้ำ นอกจากนี้ค่าใช้จ่ายในเรื่องน้ำที่จ่ายโดยเกษตรกรที่มีเข้าร่วมในโปรแกรมเงินอุดหนุนปั้มน้ำที่รัฐเป็นเจ้าของ มีค่าต่ำกว่าระดับการขาดทุนของคุณค่าทางสังคม ของทรัพยากรน้ำมากกรอบการทำงานแนวคิดอธิบายถึงผลกระทบของโปรแกรม การอุดหนุนทรัพยากรน้ำ เพื่อเปรียบเทียบกับนโยบายในการใช้น้ำให้เกิดประโยชน์สูงสุด มีการนำเสนอแนะนโยบายทางเลือกใหม่สำหรับการให้ค่าทรัพยากรน้ำกรอบความคิดในการอธิบายการใช้น้ำให้เกิดประสิทธิภาพทั้งในระยะสั้นและระยะยาวเพื่อการตัดสินใจในการทำการเพาะปลูก ในนโยบายทางเลือกใหม่ต่างๆ นั้น การเก็บเงินค่าน้ำเป็นสิ่งที่หลายคนพอใจ เนื่องจากจะกระตุ้นให้เกิดการใช้น้ำ อย่างมีประสิทธิภาพสูงสุดโดยไม่เกี่ยวกับความสัมพันธ์ของที่ดินและน้ำในการผลิตผล ของการศึกษาชี้ให้เห็นโปรแกรมการสนับสนุนปั้มน้ำของรัฐบาลควรจะปรับปรุงอย่างเห็นได้ชัด เพื่อให้น้ำให้เกิดประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้นของเกษตรกรในพื้นที่เกษตรกร ยังได้รับการกระตุ้น ให้มีส่วนร่วมตัดสินใจในกระบวนการ วางแผนการชลประทาน รวมถึงการเลือกวิธีการในการจัดเก็บเงินค่าใช้ทรัพยากรน้ำอีกด้วย

Krishna Chandra Prasad (2004) ได้ทำการวิจัยเรื่อง การจัดการทรัพยากรน้ำลุ่มน้ำที่มีความตึงเครียดเกี่ยวข้องกับการกระบวนการตัดสินใจที่ซับซ้อน ที่จำเป็นต้องมีการค้นหาขอบเขตของผลประโยชน์และวัตถุประสงค์ ไม่ใช่วัตถุประสงค์ทั้งหมดที่มีการเห็นชอบร่วมกันการจัดการทรัพยากรน้ำด้วยทางเลือกใหม่ๆ ที่สร้างผลกระทบที่หลากหลาย ในวัตถุประสงค์ที่หลากหลาย การเลือกทางเลือกที่ดีที่สุด สำหรับประโยชน์ที่มากที่สุดของบุคลากรหลักส่วนใหญ่ ต้องใช้ระบบการสนับสนุนในการตัดสินใจ ซึ่งไม่เพียงแต่ช่วยให้บุคลากรหลัก ในการเปรียบเทียบค่าของการแลกเปลี่ยนแต่ยังช่วยเจรจาต่อรองระหว่างพวกเขาเอง ในการบรรลุข้อตกลงร่วมกัน เพื่อการยอมรับทางเลือกที่ดีที่สุด การประเมินในอดีตและที่กำลังดำเนินอยู่ ในปัจจุบันเพื่อพัฒนาระบบสนับสนุนการตัดสินใจดังกล่าว แสดงให้เห็นถึงความพยายาม ในการนำผลกระทบ ด้านเศรษฐกิจสังคมเข้าไปเกี่ยวข้องยังไม่เพียงพอ นอกเหนือจากการเพิ่มความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับความเชื่อมโยงระหว่างการจัดการทรัพยากรน้ำและการพัฒนาวัตถุประสงค์ทางเศรษฐกิจสังคม กรอบ

ความคิดและวิธีการของการวิเคราะห์การตัดสินใจ ในภาคสนามเกี่ยวกับการจัดการและวิศวกรรม การจัดการน้ำที่ปรากฏอยู่ยังมีช่องว่าง เพื่อลดช่องว่างที่ว่านี้ งานวิจัยชิ้นนี้จึงประยุกต์ใช้วิธีการโดย กรณีศึกษาลุ่มแม่น้ำโอลีแฟนท์ ในแอฟริกาใต้ ทั้งนี้เพื่อ 1) สร้างความเชื่อมโยงระหว่างตัวบ่งชี้การจัดการทรัพยากรน้ำและวัตถุประสงค์ ทางเศรษฐกิจสังคม 2) ประเมินการใช้ทางเลือกใหม่ที่หลากหลายในการจัดการทรัพยากรน้ำ และ 3) พัฒนามาตรฐานเกณฑ์วัดทางเศรษฐกิจสังคมบน พื้นฐานเทคนิคการวิเคราะห์เกณฑ์ ในการตัดสินใจที่หลากหลาย ซึ่งจะนำไปสู่การจัดลำดับ ทางเลือกที่เป็นไปตามวัตถุประสงค์ ผลการศึกษามาตรฐานเกณฑ์วัดทางเศรษฐกิจ สังคม พบว่า มาตรฐานที่ไม่รวมการจัดลำดับให้ค่าภายในที่เกี่ยวข้องกับการแลกเปลี่ยน อ่อนไหวและไม่มั่นคง ฯลฯ ซึ่งช่วยให้บุคลากรหลักในการตัดสินใจ ได้ดีขึ้นและยังช่วยในการเจรจาต่อรองที่มีความโปร่งใสมาก ยิ่งขึ้นบนทางเลือกใหม่ที่มีความขัดแย้ง ที่เด่นชัด มีการแข่งขัน หรือเพื่อค้นหาทางเลือกที่ทุกฝ่ายพึงใจ

Bekele Debe le Negewo (2005, p. 153) ได้ทำการวิจัยเรื่อง Better Insight Into Water Resources Management Through Integrated Upland Watershed and Downstream Water Body Hydrodynamic and Water Quality Models (SWAT and CE_QUAL-W2) ซึ่งการจัดการทรัพยากรน้ำให้ประสบความสำเร็จจะต้องเกี่ยวข้องกับความรู้เชิงลึกในเรื่องเกี่ยวกับน้ำ และ กระบวนการในการทำให้น้ำมีคุณภาพของต้นน้ำในเขตพื้นที่สูง กระบวนการกายภาพ เคมี และ ชีววิทยาที่น้ำและส่วนประกอบของน้ำที่ไหลไปสู่แหล่งน้ำ ที่กว้างใหญ่ขึ้นเช่นแม่น้ำ ทะเลสาบหรือ อ่างเก็บน้ำเป็นต้น กระบวนการดังกล่าว เปลี่ยนไปตามเวลาและพื้นที่ ซึ่งต้องการช่องว่าง และ ระยะเวลาที่แตกต่างในการใส่ข้อมูลและโมเดลสามารถทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง เพื่อเอื้อให้การ จัดการทรัพยากรน้ำมีความยั่งยืนและดียิ่งขึ้น ท้ายที่สุดผู้วิจัยได้ปรับปรุงพัฒนาโมเดล 2 อย่างใน การสร้างคุณภาพน้ำและพลังงานจากน้ำ คือเครื่องมือประเมินน้ำและดิน (Soil and Water Assessment Tool) และ CE-QUAL-W2 และเชื่อมเครื่องมือนี้เพื่อช่วยในการจัดการระบบเดียว หนึ่งระบบ โดย 1) ค้นหาวิธีการหลากหลายในการการแยกกลุ่มข้อมูลสภาวะอากาศประจำวัน ให้ เป็นข้อมูลรายชั่วโมง ดังนั้นข้อมูลสภาวะอากาศ จะมีรายละเอียดเพียงพอสำหรับโมเดลระบบน้ำ และคุณภาพน้ำที่จำเป็นต้องแก้ปัญหาเรื่องช่องว่างและระยะเวลา 2) ปรับปรุงพัฒนาโมเดล SWAT เพื่อกระตุ้นเครื่องมือวันระบบน้ำและคุณภาพน้ำ เป็นรายชั่วโมงร่วมกับมาตรวัดการระเหยของไอน้ำต่อชั่วโมงและเส้นทางการไหลของน้ำจากพื้นที่สูง 3) เปรียบเทียบการตกของฝน แบบแยกกลุ่ม ว่ามีผลต่อการผันแปรของระบบน้ำและคุณภาพน้ำอย่างไร และ 4) บูรณาการโมเดล SWAT กับ พลังงานการเคลื่อนที่ของน้ำและโมเดลคุณภาพน้ำ CE-QUAL-W2 ผลการวิจัยพบว่า 1) การแบ่ง น้ำที่กันระหว่าง Sinusoidal และ Cosine มีความเหมาะสมในการให้ข้อมูลภูมิประจำวัน ความเร็ว

ของลมและข้อมูลความชื้นสัมพัทธ์ติดตั้งเป็นข้อมูลต่อชั่วโมง 2) นอกเหนือจากวิธีการในการศึกษา การวางแผนผัง การแยกกลุ่ม การตกของฝนแบบแปรผันหลากหลาย ช่วยในการสังเกตการณ์ตกของฝนเป็นรายชั่วโมงและให้ข้อมูลการไหลของฝน 3) การเปรียบเทียบระหว่างการไหลของน้ำและการผันแปรของคุณภาพน้ำกระตุ่นการใช้โมเดล SWAT ทั้งแบบดั้งเดิมและแบบปรับปรุงแล้ว ซึ่งแสดงให้เห็นถึงผลการทำงานที่ดีกว่าจากการใช้โมเดลที่ปรับปรุงแล้วและ 4) การบูรณาการระหว่างโมเดล SWAT และ CE-QUAL-W2 ทำให้สามารถรวบรวมข้อมูลการผันแปรของคุณภาพน้ำ ระบบพลังงานน้ำร่วมกันได้เป็นอย่างดี ในพื้นที่ ที่ทำการศึกษา(อ่างเก็บน้ำ ชีตาร์คริก) ผลจากการศึกษาทำยที่สมควรจะทำให้เกิดการจัดการทรัพยากรน้ำและผู้มีอำนาจตัดสินใจโดยการมีเครื่องมือช่วยให้เข้าใจมากยิ่งขึ้นถึงปริมาณน้ำและกระบวนการทำน้ำให้มีคุณภาพทั้งในสันปันน้ำ บนที่สูงและแหล่งน้ำในที่ลุ่ม และควรออกแบบทางเลือกในการจัดการ ที่เหมาะสมในการรักษาทรัพยากรน้ำให้สะอาดและยั่งยืน

3. งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับความตระหนักต่อปัญหาสิ่งแวดล้อม

ขอบ ขอบชื่นชม (2535, หน้า 84) ศึกษาเรื่อง "ความรู้และความตระหนักของอาสาพัฒนาชุมชนที่มีต่อสิ่งแวดล้อมในชนบท ศึกษากรณีจังหวัดจันทบุรี" ผลการวิจัยพบว่า อาสาพัฒนาชุมชน มีความรู้และความตระหนักเกี่ยวกับปัญหาสิ่งแวดล้อมชนบท (ด้านป่าไม้ ดินและน้ำ) ระดับสูง ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับความรู้เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม คือ ระดับการศึกษา รายได้ต่อเดือน ระยะเวลา ที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านและการได้รับข่าวสาร ส่วนปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับความตระหนักเกี่ยวกับปัญหาสิ่งแวดล้อม ได้แก่ อายุ รายได้ต่อเดือนและระดับการศึกษา ความรู้และความตระหนักเกี่ยวกับปัญหาสิ่งแวดล้อมมีความสัมพันธ์กันในเชิงบวกอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ

บรรชัย สืบสังข์ (2535, หน้า 55) ได้ทำวิจัยเรื่อง "ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความรู้ และความตระหนักและพฤติกรรมเกี่ยวกับปัญหาสิ่งแวดล้อมของประชาชนในเขตเทศบาลเมืองขอนแก่น" ผลการวิจัยพบว่า

1. ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับความตระหนักเกี่ยวกับปัญหาสิ่งแวดล้อม ในลักษณะความสัมพันธ์ของ 2 ตัวแปร พบว่า ระดับการศึกษา อาชีพ อายุ การได้รับข่าวสาร และความรู้เกี่ยวกับปัญหาสิ่งแวดล้อมเป็นปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับความตระหนักต่อปัญหาสิ่งแวดล้อมของประชาชนในเขตเทศบาลเมืองขอนแก่น อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

2. ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความตระหนักเกี่ยวกับปัญหาสิ่งแวดล้อมในลักษณะความสัมพันธ์ของตัวแปร โดยการวิเคราะห์ถดถอยพหุคูณแบบขั้นตอน พบว่า อาชีพ การได้รับข่าวสารและความรู้เกี่ยวกับปัญหาสิ่งแวดล้อมเป็นปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความตระหนักต่อปัญหาสิ่งแวดล้อม ของประชาชนในเขตเทศบาลเมืองขอนแก่น อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

อนุชิต อิศริยเมตต์ (2537, หน้า 114) ทำการวิจัยเรื่อง "ปัจจัยที่มีผลกระทบต่อความตระหนัก ของคณะกรรมการสภาตำบล ในการแก้ไขปัญหามะเร็งน้ำเจ้าพระยาเน่าเสีย: ศึกษากรณี อำเภอเมือง จังหวัดปทุมธานี" ผลการวิจัยพบว่า รายได้ของครอบครัวต่อเดือนและภูมิลำเนาอยู่อาศัย มีความสัมพันธ์เชิงบวก ต่อความตระหนักในเรื่องแก้ไขปัญหามะเร็งน้ำเจ้าพระยาเน่าเสีย ส่วนอายุ และระยะเวลาที่อยู่อาศัยในชุมชน ประสบการณ์เกี่ยวกับมลพิษทางน้ำ มีความสัมพันธ์เชิงลบ ต่อความตระหนักในเรื่องเดียวกัน และจากการทดสอบทางสถิติพบว่าปัจจัยดังกล่าวโดยรวม มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01

วิศัลย์ โฆษิตานนท์ (2550, หน้า 342) ได้ทำวิจัยเรื่อง "การพัฒนาสำนักสาธารณะ ของประชาชนในชุมชนเมือง จังหวัดเพชรบูรณ์ ผลการวิจัย พบว่า สภาพเป็นลักษณะของการมีสำนัก สาธารณะของประชาชนมี 3 ลักษณะคือ 1. การไม่กระทำการที่ก่อให้เกิดปัญหาแก่ส่วนร่วม ขึ้น ในชุมชน 2. การมีส่วนร่วมในกิจกรรมเพื่อการพัฒนาชุมชนและ 3. การมีน้ำใจเอื้ออาทรต่อกัน การค้นหาปัจจัยที่มีผลต่อการพัฒนาสำนักสาธารณะ พบว่ามี 2 ด้าน ประกอบด้วยปัจจัยภายใน ได้แก่ ความต้องการส่วนบุคคล สถานภาพทางสังคม ความสามารถในการใช้วิจารณญาณและตัดสินใจ และประสบการณ์ ความรับผิดชอบและทัศนคติ ส่วนปัจจัยภายนอก ได้แก่ การมีปฏิสัมพันธ์ในสังคม และการขัดเกลาทางสังคม การเรียนรู้และรับรู้ข้อมูลข่าวสาร โครงสร้างและสถาบันทางสังคม วัฒนธรรม ประเพณี พิธีกรรม ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ระเบียบในสังคม บทบาทผู้นำ และการบริหารจัดการและจัดกิจกรรมในชุมชน ส่วนรูปแบบการพัฒนาสำนักสาธารณะของประชาชนในชุมชนเมือง พบว่า ประกอบด้วย แนวทางและกลวิธี ซึ่งมีแนวทางที่สำคัญ 8 ประการ คือ 1. การสร้างข้อตกลงร่วมกัน 2. การสร้างกระบวนการเรียนรู้ 3. การสร้างและการส่งเสริมผู้นำ 4. การรวมกลุ่มหรือจัดตั้งองค์กรของประชาชน 5. การรักษาผลประโยชน์ร่วมกัน 6. การบริหารจัดการในชุมชน 7. การจัดกิจกรรมในชุมชน 8. การสร้างเครือข่ายความร่วมมือกับองค์กรภายนอก

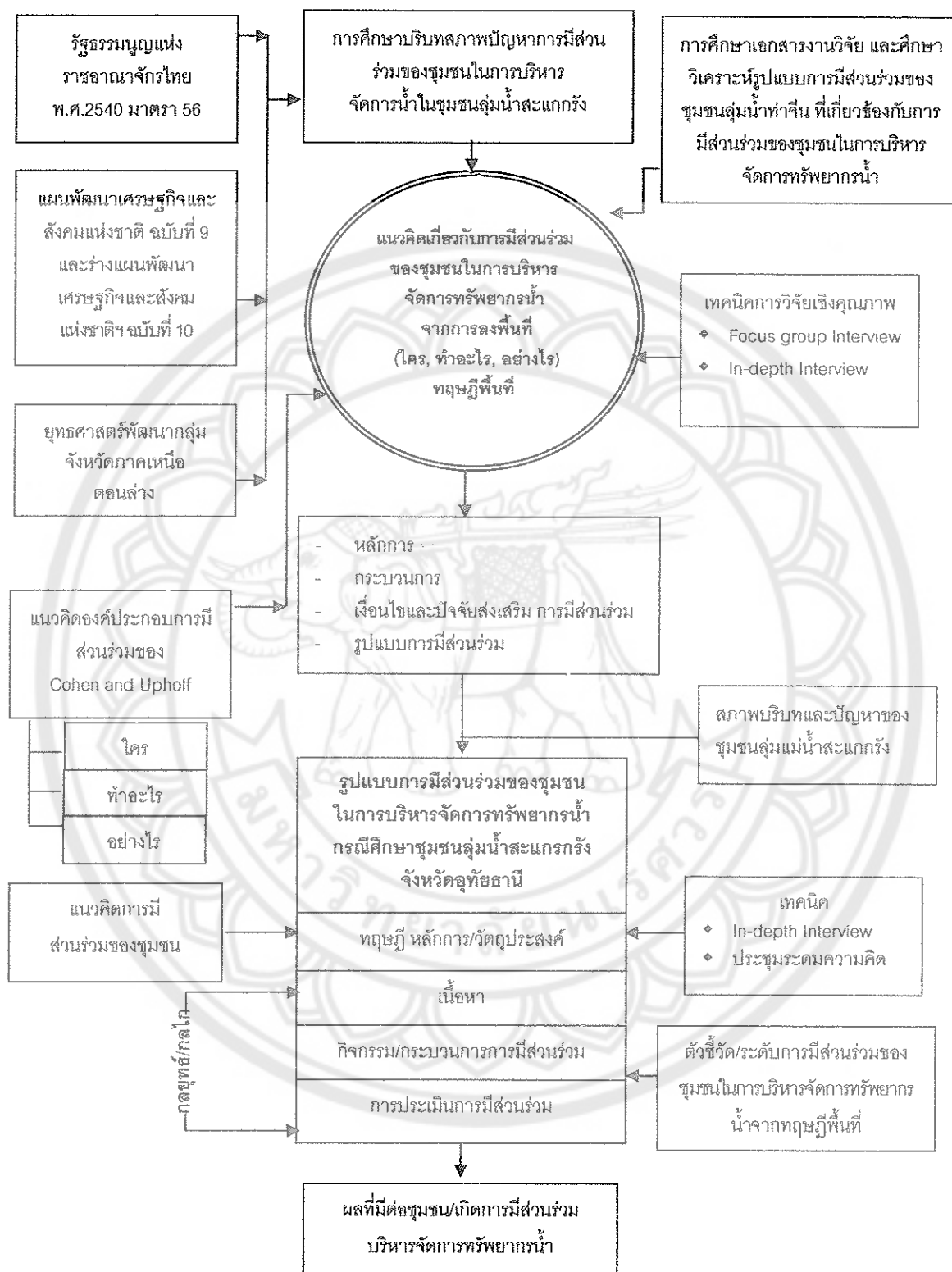
จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องทั้งหมดที่กล่าวมาในเบื้องต้นนั้น ที่เกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชนกับการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำ ปรากฏว่าผลการวิจัย ที่พบต่างมุ่งประเด็นให้ความสำคัญในการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำแทบทั้งสิ้น ดังนั้น ผู้วิจัยจึงได้นำมากำหนดเป็นกรอบแนวความคิดและแนวทางสำหรับการวิจัยครั้งนี้ โดยมีจุดประสงค์เพื่อศึกษาในขั้นตอนที่ 1 คือ ศึกษาเอกสารและหลักการ กระบวนการ และปัจจัยในการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำของชุมชนลุ่มน้ำท่าจีน เพื่อนำมาข้อมูลมาสร้างเป็นกรอบ การศึกษาวิจัย และผู้วิจัยได้สนใจที่จะศึกษาพัฒนารูปแบบ การมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำในชุมชนลุ่มน้ำสะแกกรัง ตามยุทธวิธีการเปลี่ยนแปลง

(Strategies of Change) ที่ได้แบ่งออกเป็น 4 ขั้นตอน คือ การศึกษาหลักการแนวคิด เนื้อหา กิจกรรม กระบวนการมีส่วนร่วม การประเมินผลการมีส่วนร่วมและผลกระทบ ที่เกิดขึ้นกับชุมชน

กรอบแนวคิดการวิจัย

จากข้อมูลที่ได้จากการทบทวนวรรณกรรมและศึกษาเอกสารงานวิจัยทั้งหมดข้างต้น สามารถสรุป เป็นกรอบแนวคิดการวิจัย เพื่อให้ได้รูปแบบการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำ: กรณีศึกษาชุมชนลุ่มน้ำสะแกกรัง จังหวัดอุทัยธานี ตามภาพ 9 ดังนี้

ภาพ 9 แสดงกรอบแนวคิดในการวิจัย (Conceptual Framework)